

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UKRAYNA’NIN ULUS VE DEVLET İNŞA SÜRECİ VE KÜRESEL
GÜÇLERİN BU SÜRECE ETKİSİ

HAZIRLAYAN

Zeynep BENLİ

ANKARA-2016

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

UKRAYNA’NIN ULUS VE DEVLET İNŞA SÜRECİ VE KÜRESEL
GÜÇLERİN BU SÜRECE ETKİSİ

HAZIRLAYAN

Zeynep BENLİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. İsmail AYDINGÜN

ANKARA-2016

Zeynep Benli tarafından hazırlanan “Ukrayna’nın Ulus ve Devlet İnşa Süreci ve Küresel Güçlerin Bu Sürece Etkisi” adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Kabul Tarihi: ..31../08../...2016

Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı Soyadı:

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ayşegül Aydıngün

Jüri Üyesi: Prof. Dr. İsmail Aydıngün (Tez Danışmanı)

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Sezgin Mercan

İmzası

TEŞEKKÜR

“Ukrayna’nın Ulus ve Devlet İnşa Süreci ve Küresel Güçlerin Bu Sürece Etkisi” başlıklı tez çalışmamın her aşamasında bana verdiği destek ve değerli katkıları için tez danışmanım Prof. Dr. İsmail AYDINGÜN’e, tez çalışmama başlarken beni cesaretlendiren ve yol gösteren seminer hocam Prof. Dr. Menderes ÇINAR’a, jüri üyeleri Prof. Dr. Ayşegül AYDINGÜN’e ve Yrd. Doç. Dr. Sezgin MERCAN’a, Ukrayna’da gerçekleştirdiğim saha araştırması ile ilgili beni motive eden ve yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Yuliya BİLETSKA’ya, saha araştırması kapsamında benimle görüşmeyi kabul eden ve görüşlerini paylaşarak tez çalışmama katkıda bulunan tüm görüşmecilere ve çalışmamın başından sonuna dek bana göstermiş oldukları destek ve anlayış için sevgili annem ve babama teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Bu çalışma bağımsızlık sonrası Ukrayna'nın ulus devlet ve inşa sürecini ve küresel güçlerin bu sürece etkisini jeopolitik kuramlar çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Soğuk Savaş sona erdikten sonra ABD Soğuk Savaşın galibi olarak görülmüş, Rusya uluslararası sistemdeki güçlü konumunu kaybetmiştir. Soğuk Savaş sonrası başlayan yeni dönemde ABD'nin hedefi, elde ettiği hegemonyayı devam ettirmek iken, Rusya'nın hedefi ise yeniden uluslararası sistemde süper güç olarak yer olmak olmuştur. Dünya üzerindeki jeopolitik dengelerin değiştiği bu dönemde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Ukrayna son derece önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Çalışmada, Ukrayna'nın henüz ulus ve devlet inşa sürecinde engelleri olan bir devlet olduğu görüşünden yola çıkılmış, bu sürecin devam etmesinden dolayı küresel güçlerin etkisine güçlü ve modern yapılı ulus devletlere kıyasla daha açık olduğu, bu nedenle de ulus ve devlet inşa sürecinin küresel güçlerin mücadelelerinden etkilendiği ileri sürülmüştür. Ukrayna'nın ulus devlet inşa sürecinin beklendiğinden yavaş ilerlemesine bağlı olarak ulus ve devlet inşa sürecinde, etnik, tarihî, dinsel unsurlar ve kültürel miras kadar uluslararası sistemin ve küresel güçlerin de belirleyici olduğu iddia edilmiştir.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizler sonucunda Ukrayna'nın ulus ve devlet inşa sürecinin yavaş ilerlediği, bu nedenle söz konusu güçlerin (Batı ve Rusya'nın) etkisine daha fazla maruz kaldığı ve küresel güçlerin ulus ve devlet inşa

sürecini etkiledikleri doğrulanmıştır. Ukrayna, bağımsızlığı sonrasında, Rusya ile olan ilişkilerin devam ettirilmesinin kaçınılmaz oluşu, etnik heterojen yapısı ve ulusal birliği bozan Rus kültürü ve etkisinin devam ediyor olması gibi nedenlerle ulus inşasını gerçekleştirmekte zorlandığı, Ukrayna’da Rusya’nın etkisinin bağımsızlık sonrası dönemde de devam etmesi nedeniyle ulus inşasının güçleştiği ortaya konmuştur. 2014 yılında Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmesi ve hemen ardından Ukrayna’nın doğusunda bulunan Donbas bölgesinde işgaller gerçekleştirmesi, uluslararası toplumda Ukrayna’da bir ‘iç savaş’ ve çatışma ortamı olduğu izlenimini vermiştir. Halbuki, Rusya’nın Ukrayna topraklarındaki müdahaleleri Ukrayna toplumunda ‘biz’ bilincinin oluşmasına; ulusal dayanışma, birlik, vatanseverlik gibi değerlerin güçlenmesine ve Rusya’nın ‘öteki’ olarak görülmesine sebep olmuştur. Rusya’nın Batı ile olan güç mücadelesi Ukrayna üzerinden gerçekleşmiş, Ukrayna bağımsızlığı sonrasında 23 yıl boyunca Rusya’nın etkisi nedeniyle ulus devlet inşa sürecini gerçekleştirmekte zorlanmış, ancak 2014 yılında Rusya’nın topraklarını işgal etmesi sonrasında ulus inşasında hızlı bir ilerleme kaydetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna, Kırım, *Euro Maidan*, ulus ve devlet inşası, kimlik, Yeni Avrasyacılık.

ABSTRACT

This study analyses the nation and state building process in Ukraine following independence, with additional emphasis on the influence of the global powers in this process within the framework of geopolitical theories. The United States was considered the winner of the Cold War in its aftermath, Russia having lost its formerly strong position in the global arena. In the era that started after the Cold War, as the United States was pushing to retain its hegemony, Russia was looking to regain its status as a super power, and within this environment, the world's geopolitical balance changed. For Ukraine, which had gained its independency following the disintegration of the Soviet Union, this was an extremely significant period given its geopolitical location. This study is based on the assumption that Ukraine, as a state continues to face obstacles in its nation- and state-building processes, is more susceptible to the influence of global powers due to its inability to bring these processes to an end. When compared to the more powerful and modern nation states, the nation and state building processes in Ukraine is more likely to be affected by struggles among the global powers. It has been argued that the international system and the global powers have played a defining role in Ukraine's nation building process, equalling that of the country's ethnic, historical, religious and cultural heritage, which has led to the process taking longer than expected.

The analysis, conducted as a part of the study, affirms that the slowness of Ukraine's state and nation building renders it more exposed to the influence of the aforementioned outside forces (the West and Russia), and it is apparent that some global powers have the ability to influence the nation and state building process. It is shown that Ukraine has difficulties in achieving its state and nation building due to inevitability of sustaining relations with Russia; its heterogeneous ethnic composition; the Russian culture, which prevents national unity and its on-going effects; and continuing Russian effect in Ukraine even after the independence. Russia's annexation of Crimea in 2014 and the occupation of the Donbass region in eastern Ukraine give the impression in the international arena that a 'civil war' is continuing in Ukraine, although the Russian interventions in Ukrainian territories have actually led to the creation of a sense of identity in Ukraine. In this regard, the 'we' of the Ukrainian community and the consolidation of values such as national solidarity, unity and patriotism, are in direct opposition to Russia, which is seen as the 'other'. Russia's power struggle with the West is currently focused on Ukraine, and while the country is still encountering hurdles in its state- and nation-building efforts 23 years after gaining independence from Russia, rapid advances were made in its endeavours after Russia invaded its territory in 2014.

Keywords: Ukraine, Crimea, *Euromaidan*, state and nation building, Neo-Eurasianism.

İÇİNDEKİLER

Sayfa no.

ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
Çalışmanın Amacı ve Kapsamı.....	3
Çalışmanın Yöntemi.....	7
I. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE.....	9
1.1. Jeopolitik Kavramı, Jeopolitik Kuramları ve Unsurları.....	9
1.1.1. Klasik Jeopolitik Kuramlar.....	14
1.1.2. Çağdaş Jeopolitik Kuramlar.....	21
1.1.3. Jeopolitiğin Unsurları.....	29
1.2. Ukrayna'nın Jeopolitiği ve Jeopolitik Önemi.....	34
II. BÖLÜM: UKRAYNA'YA GENEL BİR BAKIŞ.....	40
2.1. Ukrayna'nın Coğrafi Konumu ve Coğrafi Özellikleri.....	40
2.2. Tarihsel Arka Plan.....	42
2.2.1. Hunlardan Çarlık Rusyası Dönemine Kadar Ukrainler.....	43
2.2.2. Çarlık Rusyası Dönemi.....	48

Sayfa no.

2.2.3. Sovyet Dönemi.....	51
2.3. Ekonomik Yapı.....	56
2.4. Siyasî Yapı.....	61
2.5. Askerî Yapı.....	62
2.6. Etnik ve Dinsel Yapı.....	65
III. BÖLÜM: BAĞIMSIZLIK SONRASI ULUS VE DEVLET İNŞA	
SÜRECİ.....	68
3.1. Siyasi Yaşam ve Devlet İnşası.....	76
3.1.1. Kravçuk Dönemi.....	81
3.1.2. Kuçma Dönemi.....	85
3.1.3. Yuşçenko Dönemi.....	86
3.1.4. Yanukoviç Dönemi.....	88
3.1.5. Poroşenko Dönemi.....	90
3.2. Ulus İnşası ve Kimlik Politikaları.....	92
3.3. Ulus İnşasının Aracı Olarak Dil ve Dil Politikaları.....	96
3.4. Kırım Sorunu.....	100
3.5. Turuncu Devrim ve Sonraki Siyasî Gelişmeler.....	102
IV. BÖLÜM: UKRAYNA DIŞ POLİTİKASI: BÖLGESEL VE KÜRESEL	
GÜÇLERLE İLİŞKİLER.....	105
4.1. Batılılaşma Süreci: ABD ve AB ile İlişkiler.....	106
4.2. Rusya ile İlişkiler.....	117

Sayfa no.

4.3. BDT ile İlişkiler.....	126
4.4. Ekonomik, Siyasî ve Askeri Bölgesel İş Birlikleri.....	129
4.4.1. Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü (KEİB).....	129
4.4.2. GUAM.....	131
4.5. Küresel Güçlerin Ukrayna İç Siyasetindeki Etkileri.....	132
4.5.1. Küresel Güçlerin Ulus ve Devlet İnşa Sürecindeki Rolleri.....	132
4.5.2. <i>Euro-Maidan</i> Krizi.....	141
4.5.3. Kırım'ın İşgali ve Sonraki Gelişmeler.....	154
SONUÇ.....	165
KAYNAKÇA.....	180

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
BDT:	Bağımsız Devletler Topluluğu
GUAM:	Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü
KEİB:	Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü
NATO:	Kuzey Atlantik Savunma Paktı
SBKP:	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SBU:	Ukrayna Güvenlik Servisi, <i>Security Service of Ukraine</i>

GİRİŞ

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması uluslararası sistemin yapısında büyük değişikliklere ve Doğu Avrupa'da ve eski Sovyet coğrafyasında yeni devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş boyunca Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Rusya arasında ideolojik, politik ve coğrafi alanlarda yaşanan mücadele, yerini ABD'nin galibiyetine bırakırken, dünya üzerindeki güç dengeleri de büyük ölçüde değişmiştir. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda söz konusu ideolojik rekabet ortadan kalkmış, ancak coğrafya ve coğrafi konum uluslararası ittifakların belirlenmesinde temel nokta olmaya devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması Doğu Avrupa'dan başlayan ve Orta Asya'yı da içine alan bir değişimin doğmasına ve Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu sistemi temelinde gelişen jeopolitik kuramların da değişmesine neden olmuştur. Bu dönemde gelişen jeopolitik kuramlardan en önde geleni olan 'Yeni Avrasyacılık', özellikle Rus dış politikasına yön vermiştir. Sovyet sonrası dönemde Doğu Avrupa'da ve eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan yeni devletler üniter yapılarını ve kimliklerini yeniden tanımlayarak ulus inşa sürecine girmişlerdir. Bu devletlerin bir kısmı bağımsız devletler olarak batı tipi demokratikleşmeye yönelmişlerdir.

Sovyetler Birliği'ni oluşturan on beş cumhuriyetten biri olan Ukrayna, 1991 yılında, Birliğin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanarak tarihinde gerçek anlamda ilk kez –Kiev Rus ve Bolşevik Devrimi'nden sonra kısa bir süre hariç- bağımsızlık

olguıyla yüz yüze gelmiştir. Bağımsızlığını herhangi bir mücadele vermeden kazanan Ukrayna, bağımsızlık deneyiminin olmaması nedeniyle uluslararası sistemde yeni ve tecrübesiz bir devlet olarak yerini almıştır. Bağımsız bir devleti yönetmek için herhangi bir siyasi tecrübeye sahip olmadan devleti kuran siyasi elitin, Sovyet güdümünden uzakta devletin çıkarlarını tanımlaması ve bağımsız politikalar oluşturması gerekmiştir.

Ukrayna; bağımsızlığından itibaren Rusya ile Avrupa arasındaki tampon ülke konumunda bulunması, geçiş bölgesi özelliği taşıması, transit enerji koridoru olması ve Karadeniz'e kıyısı olması gibi nedenlerle jeopolitik açıdan Avrupa-Rusya ekseninde önemli bir ülke olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Ukrayna'nın sahip olduğu coğrafi konumunun yanı sıra yer altı kaynakları, askerî ve teknolojik potansiyeli, büyük ve yetişmiş nüfusu da jeopolitik önemini artırmıştır; bölgesel ve küresel güçlerin ilgi odağı olmasına neden olmuştur.

Bugün bağımsızlığın üzerinden yirmi beş yıl geçmiş olmasına rağmen, gerek Ukrayna'nın henüz ulus ve devlet inşası sürecinin yavaş ilerlemesinden, gerek küresel güçlerin bu sürece yapmış olduğu etkiden ve kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunları bulunmaktadır. Ukrayna'nın günümüzde yaşadığı sorunlara yol açan ve ulus ve devlet inşa sürecini güçleştiren nedenlerin başında doğusu ve batısı arasındaki etnik kimlik, kültür ve mezhep farklılıkları gelmektedir.

Ukrayna; jeopolitik konumu, etnik ve dinsel yapısı, tarihî ve kültürel mirası gibi etkenlerin sonucu olarak bağımsızlığından itibaren iç ve dış politikasında Batı ile Rusya arasında bir denge oluşturmaya çalışmış, ancak özellikle bağımsızlığının ilk yıllarında hem iç hem de dış politikasında Sovyet geçmişine belirli oranda bağımlı kalmasından dolayı hedeflerini gerçekleştirmekte zorlanmıştır. Bir başka anlatımla, Ukrayna, jeopolitik konumu, siyasi eğilimi ve Batı ile Rusya arasında yer alması nedeniyle, hem Batı'nın siyasi ve ekonomik kurumlarına üye olma ve Batı'yla bütünleşme gayreti göstermiş, hem de Rusya'yla olan ilişkilerine önem vererek dengeli bir dış politika yürütmek istemiştir.

Ukrayna, bağımsızlığını kazandıktan sonra sancılı bir dönüşüm sürecine girmişken, bir yandan da Batı ile Rusya'nın güç alanında yer almasından dolayı küresel güçlerin ilgi odağı olmuş, bu durum kaçınılmaz olarak ulus devlet inşasına yansımıştır. Dolayısıyla, Ukrayna'nın ulus devlet inşasında ve yaşadığı dönüşümde küresel güçlerin etkisi yadsınamayacak boyutta olmuştur.

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada, Ukrayna'nın bağımsızlık sonrası ulus devlet inşa süreci ve bu sürece küresel güçlerin etkisi, jeopolitik kuramlar çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını elde ederek ulus devlet inşasına başlayan Ukrayna'nın ulus inşa sürecinde engelleri olan bir devlet olduğu görüşünden yola çıkılmıştır. Taras Kuzio'nun "Ukrayna'nın ulusal

sınırları belirli, ancak ulusal kimliği belirsiz bir devlet olarak bağımsızlığını kazanmış” olduğu görüşü¹ tezin çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu noktada, Ukrayna’nın ulus inşasında güçlkle ilerlemesine bağlı olarak, ulus devlet inşa sürecinde etnik, tarihî, dinsel unsurlar ve kültürel mirasıyla birlikte uluslararası sistemin de belirleyici olduğu, bu nedenle de küresel güçlerin etkisine daha fazla maruz kaldığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada, küresel güçler açısından jeopolitik önemi bulunan Ukrayna’nın iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunlarının uluslararası bir krize dönüşmesi, küresel güçlerin Ukrayna üzerinden yaptıkları güç mücadelesi ve bu durumun Ukrayna’nın ulus ve devlet inşa sürecine etkisi de değerlendirilmiştir.

Ukrayna’nın ulus ve devlet inşa süreci ve bu sürece küresel güçlerin etkisi jeopolitik kuramlar kapsamında analiz edildiği için dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümü kuramsal çerçeveden oluşmaktadır. Coğrafi ve jeopolitik konumlarının devletlerin dış politikalarındaki yerine değinilerek, klasik ve çağdaş jeopolitik kuramların tarihsel süreçteki gelişimine yer verilmiştir. Klasik ve çağdaş jeopolitik kuramların tanımlanmasının ardından Ukrayna’nın jeopolitik önemi anlatılmış; coğrafi konumuyla beraber sosyo-politik ve ekonomik yapısı da ele alınmıştır. Jeopolitik kuramlar ve Ukrayna’nın jeopolitik önemi anlatıldıktan sonra Ukrayna’nın gerek jeopolitik, gerek stratejik öneminden dolayı bağımsızlığından itibaren başta ABD, AB ve Rusya olmak üzere küresel ve bölgesel güçlerin etkinlik mücadelesine sahne olması ve olmaya da devam etmesi ortaya konulmuştur.

¹ Taras Kuzio, *Ukraine: State and Nation Building*, (New York: Routledge, 2001), s. 1.

Ulus ve devlet inşasının henüz oldukça başında olan bir devlet olmasından dolayı bölgesel ve küresel güçlerin etkisine daha açık olan Ukrayna'nın iç politikası ve ulus devlet inşasının söz konusu etkinlik mücadelelerinden etkilendiği vurgulanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, “Ukrayna’ya Genel Bir Bakış” başlığı altında, Ukrayna'nın coğrafi özellikleri; bağımsızlık öncesi tarihsel arka planı; ekonomik, siyasi, askerî, etnik ve dinsel yapısı anlatılmıştır. Bu bölümde, Doğu Avrupa ve Rusya'nın arasında, Avrasya kara parçasının merkezinde önemli bir konumda yer alan ve bir Doğu Avrupa ülkesi olan Ukrayna'nın coğrafi özelliklerinden ve parçalı yapısı ile ülkenin doğusu ve batısı arasındaki farklılıklardan bahsedilerek, Ukrayna'nın tarihsel gelişiminin bugünkü durumu anlamada büyük etkisi olduğu ve Ukrayna'nın bugün yaşadığı sorunların kaynağını ortaya koyacağı düşüncesiyle Ukrayna'nın bağımsızlığından önceki geçmişine geniş ölçüde yer verilmiştir. Tarihsel arka plan anlatılırken, Ukrainlerin Ruslardan ayrı bir halk olarak görülmeişinin yaygın olmasının nedenleri üzerinde durulmuş, tarihsel süreç, Hunlar ve Çarlık Rusyası arası dönem, Çarlık Rusya'sı dönemi ve Sovyet Birliği dönemi olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir. Tarihsel arka planın ardından Ukrayna'nın ekonomik, askerî, siyasî ve etnik ve dinsel yapısı anlatılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, bağımsızlıktan sonraki ulus devlet inşa süreci incelenmiştir. Bağımsızlık sonrası yeni inşa edilmekte olan bir devlet olarak

Ukrayna, 17. yüzyıldan beri Rus hâkimiyetinde olması nedeniyle, bağımsızlıkla birlikte başta dış politika, güvenlik, ekonomi gibi alanlar olmak üzere kendi başına karar alma durumuyla ilk kez karşı karşıya kalmıştır.² Bağımsızlığın ilk yıllarında yeni kurulan düzenin halk tarafından benimsenmesi ve sistemin meşruluğunun kabul edilmesi gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Ukrayna’da ulus devlet inşasının gelişimi; Siyasi Yaşam ve Devlet İnşası, Ulus İnşası ve Kimlik Politikaları, Ulus İnşasının Aracı Olarak Dil ve Dil Politikaları alt başlıkları altında anlatılmıştır. Ukrayna’da üniter yapının tek istisnası olan Kırım’ın ulus devlet inşasında önemli yere sahip olması nedeniyle “Kırım Sorunu” başlığı altında Ukrayna topraklarına katılımı, bu olayın ulus devlet inşasında nasıl kullanıldığı ve ulusal tarih yazımında nasıl yer verildiği ele alınmıştır. Bölümün sonunda, Ukrayna’nın bağımsızlık sonrası dönüşümünde en önemli siyasi olay olan Turuncu Devrim ve ulus devlet inşasına olan katkısı değerlendirilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, Ukrayna’nın dış politikası, ABD, Rusya ve AB’nin Ukrayna’ya yönelik izlediği politikalar ve bu politikaların Ukrayna’daki iç ve dış politikasında meydana getirdiği değişiklikler incelenerek, Batı ve Rusya arasındaki rekabetin yansımasının özellikle iktidar değişikliklerine nasıl yol açtığı analiz edilmiştir. Ukrayna’nın bağımsızlığından beri Batı yanlısı muhalefetle Rusya yanlısı iktidar arasında var olan rekabet ve mücadelenin bir sonucu olarak Kasım 2013’te ortaya çıkan *Euro-Maidan* krizi anlatılmıştır. Son olarak Kırım’ın Rusya

² Stephen Shulman, “Completing versus Complementary Identities: Ukrainian-Russian Relations and the Loyalties in Ukraine”, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 26, 4, (1998), ss. 615-632.

tarafından işgali ve ilhakıyla Rusya'nın yeniden Karadeniz'de stratejik üstünlük elde ettiği, deniz gücünü Akdeniz'e ulaştırabilme ve Akdeniz'de daimî deniz gücü bulundurabilme imkânına kavuşmuş, hava kuvvetlerinin operasyon alanını da Karadeniz'in batısına doğru genişletmiş olduğu vurgulanmış; Kırım'ın ilhakının aynı zamanda Karadeniz'de enerji rekabetinin değişmesine de yol açmış olduğu anlatılmıştır. Kırım'ın Rusya Federasyonu'na dâhil olmasından sonra Ukrayna'nın doğu ve güney bölgesindeki ayrılıkçı hareketlerin Rusya tarafından desteklenmesinin bölgede zaten var olan istikrarsızlığın daha yüksek boyuta çıkmış olduğu anlatılarak, bu durum, Ukrayna'nın üniter yapısına bir tehdit ve ulus devlet inşa sürecinde yol açtığı büyük bir sorun olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışma, araştırma konusu ve sorunsalıyla ilgili ayrıntılı literatür taramasının yanı sıra Kırım Haber Ajansı medya kuruluşunun arşivlerinden yararlanılarak yürütülmüştür. Bu kapsamda araştırmanın teorik çerçevesi oluşturulmuş, araştırma konusu ve sorunsalı ile ilgili bilimsel veriler değerlendirilmiştir. Ukrayna'daki güncel gelişmeleri değerlendirmek ve analiz yapmak üzere 22-28 Mayıs 2016 tarihleri arasında Ukrayna'nın başkenti Kiev'de bir saha araştırması da gerçekleştirilmiştir. Kiev'deki saha araştırmasında 'kar topu tekniği' ile üç akademisyen, üç medya mensubu, bir sivil toplum kuruluşu temsilcisi, bir bürokrat ve bir işadamından oluşan dokuz kişilik örneklem belirlenerek mülakatlar yapılmıştır. Kiev'deki mülakatlardan ayrıca Ukrayna'nın

Ankara Büyükelçiliğinde görevli biri diplomat ve diğeri uzman, iki kişiyle daha görüşülmüş; böylece çalışma kapsamında toplam on bir kişiye ulaşılmış ve bu kişilere ‘yarı yapılandırılmış’ sorular yöneltilerek mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlarda Ukrayna’nın Sovyet sonrası dönüşümü, ulus ve devlet inşası, Ukrayna’nın Batı ve Rusya ile ilişkileri ve bunun iç politikasına yansımaları, Kırım’ın Rusya tarafından ilhak edilmesi, Rusya’nın Ukrayna toprakları üzerindeki işgalleri, Ukrayna toplumunun *Euro-Maidan* hareketine katılımı ve Rusya’nın işgallerine karşı olan tutumu gibi konulara ilişkin sorular yöneltilmiştir.

I. BÖLÜM:

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ‘Jeopolitik’ Kavramı, Jeopolitik Kuramları ve Unsurları

19. yüzyılın sonlarında İsveçli Rudolf Kjellen tarafından ilk kez kullanılan ‘jeopolitik’ kavramı, kavrama yüklenen anlama ve kullanım özelliğine bağlı olarak yerine ve zamanına göre değişiklik göstermiştir.³ Etimolojik olarak ele alındığında jeopolitiğin Yunanca ‘geo’ ve ‘politika’ kelimelerinin birleşmesiyle meydana geldiği görülmektedir. *Geo* yer, toprak veya dünya anlamına gelirken; Türkçe karşılığı siyaset veya idare etmek olan politika ise şehir veya şehir devleti anlamında kullanılan ‘polis’ kelimesinden türetilmiştir. Dolayısıyla, jeopolitik kelimesi siyasî eylemlilik ile eylemliliğin gerçekleştiği toprak parçası arasındaki ilişkiyi işaret eden bir kavramdır.⁴

Temelleri 20. yüzyılda atılan ve ülkelerin coğrafi özellikleriyle politikaları arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilim dalı olan jeopolitik, kavram ve analiz olarak bu yüzyıla kadar bilinmemiş, ancak tarih boyunca devletler arası mücadelelerde ve toplumsal olaylarda coğrafi unsurlar önemli ölçüde dikkate alınmış; devletler arası mücadelelerde hedef ülkeye yönelik harekâtlarda söz konusu ülkenin coğrafi

³ Alexandre Defay, *Jeopolitik*, İsmail Yerguz (çev.), (Ankara: Kültür Kitaplığı, 2005), s. 7.

⁴ Geoffrey Parker’dan aktaran Bilal Karabulut, *Strateji Jeostrateji ve Jeopolitik*, (Ankara: Barış Kitabevi, 2013), s. 31.

özellikleri araştırılmış ve coğrafi özelliklerine uygun strateji ve harekât planı belirlenmiştir.⁵ Coğrafya ve politika arasındaki ilişki tarih boyunca göz önünde bulundurulup incelenmesine karşın jeopolitik kuramların ortaya çıkışı 19. yüzyılda meydana gelen bilimsel, teknolojik ve siyasal gelişmelerin sonucunda, 20. yüzyılın başlarında olmuştur. 19. yüzyılda dünyaya bilimsel düşünce hâkim olmaya başlamış, evrendeki bütün olayların keşfedilen veya keşfedilecek olan bilimsel yasalara uygun olduğu, bu noktadan hareketle de insanların yaşadıkları bölge veya dünya ile olan ilişkilerinin de mutlaka bilimsel esaslara dayandırılması gerektiği görüşü yaygınlaşmıştır. İletişim ve ulaşım araçlarındaki teknolojik gelişmeler dünyanın küçülüp bir bütün olarak algılanmasına yol açmış ve böylece ulus devlet olarak gelişimlerini tamamlamış olan güçlü devletlerin yayılmacı politikalarına meşruiyet kazandırma çabaları jeopolitiğin siyasi coğrafyadan⁶ ayrılarak yeni bir disiplin olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁷ Bunun nedeni, o dönemde dünya üzerinde yaşanan hâkimiyet mücadelesinin ve sömürge yarışının giderek artması sonucunda coğrafyanın önem kazanması olmuştur.

Alman antropolog ve coğrafyacı Friedrich Ratzel, bu dönemin düşünürlerinden etkilenerken önce 1882 tarihinde *Antropocoğrafya* ve daha sonra 1897 tarihinde yayınlanan *Siyasi Coğrafya* adlı kitaplarında siyasi coğrafyanın

⁵ İsmail Hakkı İşcan, “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, *Uluslararası İlişkiler*, 1, 2, 2004, s. 49.

⁶ Siyasî coğrafya devletlerin coğrafi konumunu, şeklini, büyüklüğünü, doğal kaynaklarını, sınırlarını, nüfus yapısını, halkın sosyal dayanışmasını ve yönetim sistemini inceler; devletlerin uygulamaları gereken politika ile ilgilenmez. Jeopolitik ise, doğrudan doğruya devletlerin ulusal politikaları ile ilgilenir, devletlerin dış politika kararlarında ve uygulanmasında coğrafi faktörlerin rolünü inceler. Bilal Karabulut, *Strateji Jeostrateji Jeopolitik*, (Ankara: Barış Kitabevi, 2013), s. 36.

⁷ Halford J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, (Washington, DC: National Defence University Press, t.?), s. 5-8; Defay, *Jeopolitik*,..., s. 13-15.

temellerini atmıştır. Ratzel, eserlerinde jeopolitik kelimesine yer vermemişse de düşünceleri ve çalışmaları kendisinden sonra gelen düşünürleri etkilemiş ve jeopolitik kuramların ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.⁸ Ratzel'in görüşleri kendisinden sonra 'hayat alanı' (*lebensraum*) adıyla gelişmiş ve Alman jeopolitik ekolünün temelini oluşturmuştur.⁹

Ratzel'e göre, devletin içinde bulunduğu ortamda, biyolojik bir organizma olarak çevresiyle bazı ilişkileri bulunmaktadır. Siyasi coğrafyaya devlet için son derece önemli olduğunu kabul ettiği 'hayat alanı' kavramını yerleştiren Ratzel, organizma olarak gördüğü devletin beslendiği ve gücünü aldığı alan ne kadar büyük olursa, devletin de uluslararası politikada etki ve egemenliğinin o kadar artacağını savunmuştur. Ancak; alanı iklim, fiziki yapı, toprak özelliği, yükselti, yer altı kaynakları ve sınırlar gibi unsurları da dikkate alarak değerlendirmekle beraber alanın bulunduğu coğrafi konumun da son derece önemli olduğunu vurgulamıştır.¹⁰ Ratzel'in sınırlarla ilgili görüşleri özellikle dikkat çekmiş ve kendisinden sonraki düşünürleri etkilemiştir. Ratzel, eserlerinde devleti halk ve toprağın birleşimi olarak ele almış, devletin de canlı bir organizma olarak diğer canlılara bağlı olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Ratzel, devletin sınırlarını büyüyen kuvvetinin bir

⁸ Mustafa Kocakınar, "Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler", http://tasam.org/Files/Icerik/File/amerikan_dış_politikasında_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler.pdf_bbb8f41e-d1bd-47e0-9202-38be4882d7b8.pdf, Erişim Tarihi: 30.10.2015.

⁹ Zhaleh Abdi, "Ukrayna Krizine Jeopolitik Kuramlar Çerçevesinde Bakış", içinde, *Hasret Çomak, (der.), Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, (İstanbul: Beta, 2014), s. 225.

¹⁰ Karabulut, *Strateji Jeostrateji Jeopolitik*,... s. 43.

yansıması olarak görmüş ve bir devletin sınırlarının büyümesine engel olmanın savaş sebebi olduğunu belirtmiştir.¹¹

Jeopolitik kavramını literatüre kazandıran, 1916 yılında yayınladığı *Devlet Bir Hayat Şekli* adlı kitabında ‘jeopolitik’ kelimesini ilk kez kullanan İsveçli devletler hukuku profesörü Radloff Kjellen olmuştur. Kjellen de devletin doğal ve organik niteliklerini vurgulamış ve jeopolitiği “Devletin varlığını, coğrafi oluşum veya mekân içerisinde doğa kanunları ve insan davranışları açısından değerlendirilmesi” olarak tanımlamıştır. Kjellen; organizma olarak gördüğü devletin vücudunu ülkesi; idare merkezini beyni, nehirleri, yolları; nehirleri de damarları olarak nitelemiştir.¹² Kjellen, yaptığı bir başka tanımlamada jeopolitiği, “Coğrafi organizmalar veya mekân içinde bir olgu olarak devletleri inceleyen bilim” sözleriyle anlatmaya çalışmıştır. Diğer yandan, jeopolitiği bir devletin diğer devletlerle ilişkilerinde belirleyici rol oynayan coğrafi konumu, bir devletin ülkesine ait yüzeysel yapısı ve o ülke topraklarının fiziksel yapısı olmak üzere üç ana bölümde açıklamaya çalışmıştır.¹³

Bir kavram olarak jeopolitik, imparatorluk ve/veya emperyalizm sürecine girmiş olan ulusların genişlemeci politikalarına meşruiyet sağlama amacıyla,

¹¹ Kocakenar, “Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik...”; İşcan, “Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”..., s. 54,55.

¹² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ..., s. 182.

¹³ Abdi, “Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi”, ...s. 224; Karabulut, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi*..., s. 44.

özellikle Ratzel ve Kjellen'in düşüncelerinin etkisiyle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında birçok batılı akademisyen tarafından geliştirilmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları boyunca Orta Avrupa'da yaygınlaşmış ve özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere, Fransa ve ABD kendi ihtiyaçları doğrultusunda jeopolitiğe önem vermişlerdir.

İngiltere, imparatorluğunun devamı; Fransa, sömürge coğrafyası ve Almanya hedeflerine ulaşmak için jeopolitikten faydalanmıştır. ABD'de jeopolitik çalışmalar özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde kullanılmaya başlanmıştır.¹⁴ Jeopolitik Almanya'da -ABD'de olduğu gibi- İkinci Dünya Savaşı sırasında Ratzel'in yukarıda bahsedilmiş olan *lebensraum* adındaki düşüncelerinin Alman jeopolitikçi Karl Haushofer'i etkilemesinin sonucu olarak ulusal bir hareket politikası haline gelmiş, İkinci Dünya Savaşında Hitler'in politikasında etkili olmuştur.¹⁵ Bu dönemde, Batı literatürüne hâkim olan dört ülke; Almanya, Fransa, İngiltere ve ABD'de jeopolitik alanında dört ekol gelişmiş ve Klasik Jeopolitik Kuramlar ortaya çıkmıştır.

¹⁴ İşcan, "Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları"..., s.54, 55.

¹⁵ Karabulut, Strateji, Jeostrateji ve..., s. 134-136; İşcan, "Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları"..., s. 55; Defay, *Jeopolitik*..., ss-18-20.

1.1.1. Klasik Jeopolitik Kuramlar

Jeopolitik kavramının ortaya çıktığı ve klasik jeopolitik kuramların öne sürüldüğü 20. yüzyılda çevresel/jeopolitik belirleyicilik ve güç önem kazanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan jeopolitik kuramların merkezinde devlet ve güç bulunmaktadır.

Klasik jeopolitik kuramları temel olarak iki grupta ele almak mümkündür. Bunlar, genellikle askerî stratejiyi kapsayan ve askerî stratejinin ilgi alanı olan ve ‘Deniz Hâkimiyet’ ve ‘Hava Hâkimiyet’ olmak üzere iki dala ayrılan kuvvete dayalı kuramlar ile coğrafi verilere dayanan ‘Kara Hâkimiyet’ ve ‘Kenar Kuşak Kuramları’dır.

Kara Hâkimiyet Kuramı

İlk ortaya çıkan jeopolitik kuram olan Kara Hâkimiyet Kuramı, İngiliz Halford J. Mackinder tarafından ortaya atılmıştır. Mackinder, 1904 yılında yayınlanan *Tarihin Coğrafi Mihveri* adındaki eserinde görüşlerini açıklamış, deniz bağlantısı olmayan Orta Asya topraklarını merkez (*pivot*) olarak adlandırmış ve bu bölgeye ancak kara gücüyle hâkim olunabileceğini savunmuştur. 1919 yılında yayınlanan *Demokratik İdealler ve Gerçekler* adlı kitabında bu tezini geliştirmiş ve ‘Kalpgâh’ (*hearthland*) kavramını ortaya atmıştır.

Mackinder'e göre Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının tamamı 'Dünya Adası'nı; bu toprakların dışında kalan Amerika, Avustralya ve Antartika kıtaları ise Dünya Adası'nın uydularını oluşturmaktadır. Kalpgâh adını verdiği bölge ise Dünya Adası'nın içinde kalan Doğu Avrupa ve Sibirya bölgesidir. Kalpgâhın çevresinde Balkanlar'dan Çin'e kadar uzanan hattı 'İç ve Kenar Hilal', bunun dışında kalan Amerika, Afrika, Japonya, Avustralya hattını da 'Dış ve Kenar Hilal' olarak adlandırmıştır.¹⁶ Mackinder, *Demokratik İdealler ve Gerçekler* adlı kitabında, Doğu Avrupa'yı Kalpgâh'a açılan kapının anahtarı olarak görüp "Doğu Avrupa'yı yöneten Kalpgâh'ı yönetir; Kalpgâh'ı yöneten Dünya Adası'nı yönetir; Dünya Adası'nı yöneten ise dünyaya hâkim olur" tezini ortaya koymuştur.

Mackinder, eserlerinde, kara kuvvetleri ile deniz kuvvetleri arasındaki mücadeleyi tarihin bütünleştirici konusu olarak ele almış; dünya tarihini 20. yüzyılın başına kadar kara ve deniz güçleri arasında sürekli bir çatışma olarak görmüştür. Geçmişte denizlerde artan hareketlilikten dolayı deniz güçleri karasal rakipleri karşısında avantajlı durumdayken, demir yollarının yapılması ve ulaşımın gelişmesi üzerine tezini ortaya attığı dönemde kara gücü de deniz gücü kadar hareketli ve önemli bir duruma gelmiştir. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Dünya Adası'ndaki kara güçleri çevreye deniz güçlerinden daha yakın olduğu için kara gücündeki artış güç dengelerinin değişmesine neden olmuştur. Böylelikle, 'İç Hatlar', Dünya Adası'nda merkezî konumu elde eden güce deniz gücünden daha

¹⁶ Mackinder, "Democratic Ideals and Reality"..., s. 55-63.

fazla güçle savunma imkanı vermeye başlamıştır. Bu nedenle Kalpgâh'ı yöneten tüm Dünya Adası'na hâkim olabilecektir.¹⁷

Deniz Hâkimiyet Kuramı

Deniz Hâkimiyet Kuramını ABD'li Amiral Alfred Mahan, denizlere hâkim olanın dünyaya hâkim olacağı görüşünden yola çıkılarak ortaya koymuştur. Mahan'ın jeopolitik görüşünün temeli, “Dünya egemenliğinin anahtarı deniz yollarını ellerinde bulunduran ve denetiminde tutanlarıdır” tezine dayanmaktadır.¹⁸ Mahan, *Deniz Gücünün Tarihe Etkisi 1660-1783*, *Fransız Devrimi ve İmparatorluğu 1793-1812* ve *Asya Problemi ve Uluslararası Politikaya Etkisi* adlı kitaplarında ticareti korumak için deniz yollarının öneminden bahsetmiştir. Mahan, Britanya'nın 16. yüzyıldan itibaren uyguladığı denizler stratejisini örnek göstererek, dünyanın her yerine müdahale edebilecek bir donanmaya, stratejik deniz üslerine ve ikmal noktalarına sahip olunması gerektiğini savunmuştur.¹⁹ Mahan, devletlerin sadece askerî gücü olması durumunda yaşayabileceği düşüncesinden hareketle ABD'nin 20. yüzyıldaki çıkarlarını tanımlamıştır.

¹⁷ Karabulut, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar...*, s. 54.

¹⁸ Nejat Tarakçı, *Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji*, (İstanbul: Çantay Kitabevi, 2003), s. 66.

¹⁹ Defay, *Jeopolitik*, ...s. 23.

Yayılmacı fikirlere sahip bir düşünür olan Mahan’a göre güçlü bir deniz donanmasına sahip olunması uluslararası ticaretin daha geniş alanlarda yapılabilmesinin önünü açacak; bu gelişmelerin sonucu olarak da ABD yeni pazarlara, diğer bir deyişle yeni egemenlik alanlarına sahip olabilecektir. Mahan, kuramını, İngiliz İmparatorluğu’nun yükselişini ve İngiltere’nin deniz gücü hâline gelmesinin eş zamanlı olarak gerçekleştiği gözlemine dayandırmıştır.²⁰

Mahan’a göre deniz gücünün korunması ve gelişimi için coğrafi konum, ülkenin fiziksel yapısı, coğrafi alan, nüfus, toplum yapısı ve ülke yönetiminin yapısı olmak üzere altı faktör etkilidir.²¹ Çalışmalarında daha çok Avrupa ile Atlas Okyanusu’nun kuzeyi üzerinde yoğunlaşan Mahan, Rusya’nın bulunduğu ve Asya’nın merkezi konumundaki bölgeyi, Mackinder gibi, ‘merkezi ele geçirilemeyen geniş ve kesintisiz bir kütle’ olarak değerlendirmiş ve bu bölgedeki gücün hangi devletin elinde olacağını tespit etmeye çalışmıştır. Diğer yandan, deniz hâkimiyetinin kara hâkimiyetinden üstün olduğunu iddia ederek, Avrasya’yı çevreleyen kara üslerine dayanarak dünya hâkimiyetinin ABD tarafından kurulacağını ve ileride ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya’nın Sovyetler Birliği ve Çin’e karşı birleşeceklerini, böylece Çin’in kontrol edilmesini sağlayarak Sovyetler Birliği’nin kuşatılabileceğini ileri sürmüştür.²²

²⁰ Karabulut, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar...*, s. 48.

²¹ Alfred T. Mahan’dan aktaran İşcan, “Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”..., s. 65.

²² *Age.*, s. 65.

Hava Hâkimiyet Kuramı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen Hava Hâkimiyet Kuramına Giulio Douhet, William Mitchell ve Hausy Scitaklian gibi önemli düşünürler katkıda bulunmuşlardır. Hava gücüne dayanan jeopolitik dünya görüşünü ilk kez açıklayan ise Rus stratejist Alexander P. De Seversky'dir.²³ Hava Hâkimiyet Kuramının temelini, havaya hâkim olan devletin tüm dünyaya hâkim olacağı düşüncesi oluşturmaktadır. Bu kuram, Mackinder'in Kalpgâh tezinin uygulanmasında hava gücünün yerini ve etkisini belirlemeye yönelik olarak geliştirilmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında jeopolitik alanda çalışanların düşünceleri yeni oluşan koşullarla değişmiş; merkez bölgesinin temeli deniz ve hava kuvvetleri arasındaki mücadeleyle dayanıyorsa, bu kuvvetlerle aynı nitelikteki üçüncü kuvvet olan hava kuvvetinin de göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmüştür.²⁴

Soğuk Savaş döneminde teknolojinin hızla gelişmesi ile nükleer, termonükleer, lazer silah teknolojisi gibi yeni savaş sistemleri ortaya çıkmış, böylece jeopolitik farklı bir boyut kazanmıştır. Hava Hâkimiyet Kuramı ile beraber Uzay Hâkimiyet Kuramı gibi yeni düşünceler ortaya çıkmıştır. Henüz sonuçlandırılmamış ve bilimsel gelişmeleri tamamlanmamış bu kavramlar veya kuramlar gelecek açısından büyük önem taşımaktadırlar. Soğuk Savaş döneminde hava kuvvetleri ve balistik roketlerde Sovyetler Birliği ile ABD arasında var olan

²³ Karabulut, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar...*, s. 56.

²⁴ İşcan, "Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları"..., s. 66.

denge, Sovyetler Birliği'nin 1980'lerde ABD'nin başlattığı 'Uzay Savaş Programı'na karşı bir alternatif geliştirememesi nedeniyle Sovyetler Birliği'nin dağılmasında önemli etkisi olduğu iddia edilmiştir.²⁵

Kenar Kuşak Hâkimiyet Kuramı

Mackinder'in jeopolitik yaklaşımı ve kuramından etkilenen birçok akademisyen jeopolitik üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaları yapan akademisyenlerden biri olan ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD dış politikasının mimarı olarak kabul edilen Nicholas Spykman, jeopolitiğin coğrafyaya bağlı unsurlarını bir kenara bırakmış, jeopolitiği pratik amaçlar için ve özellikle ABD'nin güvenliğine yönelik ele almış ve dış politikada büyük ölçüde yer vermiştir.

Spykman, Mackinder'in Kara Hâkimiyet Kuramına karşılık Kenar Kuşak Hâkimiyet Kuramını ortaya koymuş; kendisinden etkilendiği Mackinder gibi, dünyayı jeopolitik alanlara ayırmış, aynı zamanda dünyanın kontrolü için Kalpgâh yerine *Rimland*'ın jeopolitik öneminden de bahsetmiştir. Spykman'a göre *Rimland*, Balkanlar'dan Çin'e doğru olan bölgedir; Dünya Adası'na hâkim olacak ve böylece dünyayı yönetecek devletin Kalpgâh'a değil, *Rimland*'a hâkim olması gerekmektedir. Spykman, tezini, "Doğu Avrupa'ya hâkim olan *Rimland*'a hükmeder; *Rimland*'a hâkim olan Dünya Adası'na da hükmeder; Dünya Adası'na

²⁵ Age., s. 67.

hâkim olan dünyaya hükmeder” sözleriyle anlatmıştır. *Rimland* kuşağında bulunan ülkeler Batı Avrupa’dan başlayıp Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Çin, Hindistan ve Kore’yi içine alarak devam etmektedir.²⁶ Spykman, söz konusu bölgenin Sovyetler Birliği’nin kontrolüne geçmesi halinde ABD’yi oldukça büyük bir tehlikeye sokacağını ileri sürmüştür.

Kuşatma Kuramı

Soğuk Savaş dönemi jeopolitikçilerinden Saul Bernard Cohen, 1963 yılında yayınladığı *Bölünmüş Bir Dünyada Coğrafya ve Siyaset* adlı eserinde düşüncelerini ortaya koymuş ve Soğuk Savaşın iki kutuplu düzeninin bozulmaya başladığını dile getirmiştir. Cohen, Spykman’ın kullandığı ülkeler ve bölgeler arasındaki güç dengesi görüşünü geliştirmiş, ilk kez ‘jeopolitik denklem’ ve ‘jeostratejik bölgeler’ kavramlarını literatüre kazandırmıştır. Cohen’in hiyerarşik olarak nitelendirilebilecek jeopolitik modelinde en üstte iki jeostratejik alan bulunmaktadır. Cohen, bu alanları kara gücü (Avrasya) ve ticarete dayalı deniz gücü (Batı Avrupa ve ABD) olmak üzere ikiye ayırmış ve birbirleriyle özdeşleştirmiştir. Bu bölgeleri yalnızca fiziksel nitelikleriyle ele almamış, aynı zamanda bölgelerin kültürel ve stratejik geleceği için de önemli görmüştür.²⁷ Diğer yandan, bu alanların aşağı bölgelerinin ‘jeopolitik bölgeler’ olduğunu anlatmış, bu bölgelerin birbirlerine komşu ve politik, kültürel, askerî ve ekonomik etkileşim

²⁶ Kocakenar, “Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler...”,

²⁷ İçcan, “Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”..., s. 70.

içinde olduğunu vurgulamıştır.²⁸ Bu bölgelerin iki süper güç, Sovyetler Birliği ve ABD için stratejik öneme sahip olduğunu, her iki süper güç için de kırılgan kuşaklar ve çatışma alanları olduğunu ifade etmiştir. Cohen bölgeselciliği savunmuş, söz konusu bölgeleri küresel alanda stratejik etki sahibi olmalarından ziyade, taktik etkisi yaratma gücü olan jeopolitik bölgeler olarak tanımlamıştır.²⁹ Cohen'in jeopolitik yaklaşımında unutulmaması gereken önemli bir nokta da Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini 'geçiş bölgesi' olarak tanımlamış olduğu ve bu bölgenin iki jeopolitik bölge arasındaki iletişimi ve alışverişi kolaylaştırdığı tezidir.

1.1.2. Çağdaş Jeopolitik Kuramlar

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması uluslararası sistemde köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Hâkim olan çift kutuplu düzenin yerini ABD'nin tek süper güç olarak ortaya çıktığı tek kutuplu düzene bırakması dünya üzerindeki güç dengelerini büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu dönemde tarihin yeni seyri ile ilgili yeni yaklaşımlar ortaya çıkmış, bu bağlamda da jeopolitiğin sona erdiğini anlatan birçok uluslararası çevre tanımı ortaya atılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası çevrenin iyimser, ancak gerçek anlamda jeopolitik olmayan bu yaklaşımlarından biri Francis Fukuyama'nın Soğuk

²⁸ Karabulut, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar...*, s. 58; İşcan, *Age.*, s. 70.

²⁹ Richard Muir, *Political Geography*, (London: MacMillan Press, 1997), s. 223.

Savaşın sonunun liberal demokrasinin komünizm karşısında nihai zaferi olduğunu savunduğu “Tarihin Sonu” adlı makalesinde görülmüştür. Fukuyama, makalesinde, Soğuk Savaşın sona ermesiyle Doğu Avrupa ülkelerinin liberal demokrasiye ve pazar ekonomisine geçeceklerini, liberal demokrasilerin insanlığın ideolojik evriminin son noktası olduğunu ve bu nedenle tarihin sonu olduğunu ileri sürmüştür.³⁰

Fukuyama’nın ‘tarihin sonu’ tezi, Doğu Avrupa ülkelerinin liberalleşmenin sağlayacağı özgürlük, demokrasi gibi olgulara dayanıp dayanamayacağı noktasını ele almadığı, aynı zamanda coğrafi ve tarihî bağlantıların göz önüne alınmamış olması nedenleriyle eleştirilmiştir. Fukuyama, 11 Eylül 2001’de ABD’de yaşanan terör saldırıları sonrası çıkan bir yazısında, makalesinde kullandığı ‘tarih’ kelimesinin farklı bir anlam taşıdığını, insanoğlunun yüzyıllar boyunca liberal demokrasi ve kapitalizm gibi kurumlarla tanımlanan modernizme doğru ilerlemesine atıfta bulunduğunu belirtmiştir.³¹

Soğuk Savaş sonrası dönemde gelecekle ilgili kötümser yaklaşımlar ise, Samuel P. Huntington’ın *Medeniyetler Çatışması* ve Robert Kaplan’ın *Genel Anarşi* adlı çalışmalarını içermektedir. Kaplan, gelecekte dünyanın çoğunluğunun kendi sınırları içinde yaşayanların canlarını ve mallarını koruyamayan başarısız bölgesel devletlerin neden olacağı etnik çatışmaların yaşanacağını ileri sürmüştür;

³⁰ Francis Fukuyama, “The End of History”, *The National Interest*, Summer 1989, Vol. 16, No. 3, ss. 3-18.

³¹ Fukuyama’dan aktaran İşcan, “Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”..., s. 73.

Huntington ise, medeniyetler arasındaki kültürel farklılıkların kutuplaşmaları hızlandırarak çatışmalara yol açacağını iddia etmiştir. Daha çok jeopolitiğin kültürel boyutunu ortaya koyan Huntington, jeopolitiğin jeokültür yönünü ele almıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Avrasya bölgesi dikkatleri üzerine çekmiş, bu dönemde jeopolitik kavramı, özellikle Rus ve ABD'li karar vericilerin dış politikalarına tekrar yön vermeye başlamıştır. Bu bağlamda, kültürler ve medeniyetler arası farklılığı coğrafya ile açıklamaya çalışan iki yaklaşım ortaya çıkmıştır: Avrasyacılık ve Atlantikçilik. Avrasyacılık (Kıtasalcılık-Rusya-Doğu) kara medeniyetini, muhafazakârlığı, tutarlılığı, gelenekleri ve hiyerarşiyi; Atlantikçilik (Kıyısalcılık-ABD-Batı) ise deniz medeniyetini, modernleşmeyi, çözülmeyi, kaosu, sürekli hareket hâlinde olmayı, sermayeyi, demokrasiyi temsil etmektedir.³²

Temelde Slav birliğinden kaynaklanan ve milliyetçi bir karaktere sahip olan Avrasyacılık, Çarlık Rusyası'nda ortaya çıkmış, daha geniş bir Rus emperyalizmi için Çarlık Rusyası'nın Avrupa'dan ayrılarak tamamen Avrasya'ya yönelmesini öngörmüştür. Avrasyacılık, ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren sürekli bir değişim göstermiştir. Dinî açıdan Çarlık döneminde Hristiyanlığı, Sovyet döneminde ateizmi; ideolojik olarak ilk önce çarlığı, daha sonra komünizmi, günümüzde

³² Alexandr Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Vügar İmanov, (çev.), (İstanbul, Küre Yayınları, 2015).

milliyetçiliği; Avrupa ile olan ilişkilerinde önceleri Avrupa karşıtlığını, daha sonra ABD'ye karşı Avrupa ile iş birliğini savunmuştur. Ancak, Avrasyacılığın, geçirdiği dönüşüme karşı emperyalist ve yayılmacı özelliğini her zaman koruduğu görülmektedir.³³

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya'da yeni bir 'Rusya düşüncesi'nin oluşturulması konusunda çalışmalar başlamış ve yeni jeopolitik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi, Rus stratejist ve Rus dış politikasına yön veren en önemli isimlerden biri olan Alexandr Dugin'in ortaya koyduğu 'Yeni Avrasyacılık'tır. Bu yaklaşım, fiziki coğrafyaya bağlı kuramları temel almış ve tek kutuplu dünya üzerinde Rusya'nın ancak bölgesel bir güç olacağını, Rusya'nın uluslararası sistemde bağımsız ve etkin bir güç olabilmesi için çok kutuplu bir dünyada varlığını sürdürmesi gerektiğini iddia etmiştir.³⁴

Yeni Avrasyacılık, Rusya'nın eski gücünü yitirmiş olmasına karşın yeniden iki kutuplu düzeni oluşturmaya doğru ilerlediğini savunarak, bu ilerleyişte hâlen Rusya'da bulunan nükleer silahların önemli bir rolü olduğunu öngörmektedir. Bu öngörüye göre, nükleer silahların yarattığı tehdit Rusya'ya zaman kazandıracak ve bu süreçte Rusya yeni ortaklara ihtiyaç duyacak; kendisi gibi otoriter, hiyerarşik bir yönetime sahip, toplumsal bir karar medeniyeti olan İran ile ortaklık kuracaktır. Rusya, böylece, sıcak denizlere yönelik stratejik planını gerçekleştirebilecektir.

³³ Age., s. 85.

³⁴ Tarakçı, *Devlet Adamlığı Bilimi...*, s. 177.

Daha sonraki aşamalarda Rusya, ABD'nin iki eski düşmanı olan Uzak Doğu'daki Japonya ve Avrupa'daki Almanya ile ortaklık kuracak ve yeni ortakları için enerji ve doğal kaynak sağlayacaktır. Bu girişimlerle beraber, Rusya'nın Avrasya'nın kuzeyinde bir ekonomik iş birliği ve stratejik ortaklık kurması, güney kıyılarında ise İran'ın içinde bulunduğu 'Üçlü Komisyon' olarak adlandırılan blokla bütün Avrasya'nın kontrol altına alınmasını kolaylaştıracaktır. Böylelikle, ABD'nin Basra Körfezi'ndeki enerji bağlantıları kesilecek ve bütünleşmiş olan Avrasya, ABD'ye yönelik girişimleri öncelikle Afrika, Avustralya ve Okyanusya'da tamamlayacak, sonrasında Kuzey ve Güney Amerika'da zafer kazanabilecektir. Yeni Rus Emperyalizmi olarak görebileceğimiz komisyonun ayakları Rusya-Merkez, Alman-Avrupa, İran-İslam ve Japonya-Pasifik'tir.³⁵

Dugin, jeopolitiğin, insanlığın mekân faktörüyle karşılıklı ilişkisini incelediğini anlatarak, tarihsel bir yaklaşıma sahip olan modernitenin Batı merkezli zaman algısını reddetmiştir. Dugin'e göre dünyanın her yerinde, mekânın içsel ilişkiye uygunluğunu yansıtan kendine özgü bir zamanı bulunmaktadır. Dugin, her medeniyetin sahip olduğu değerleri tanımlamaya ve anlamaya yönelik bir yaklaşım olan jeopolitiği post-modern çağın en önemli araçlarından biri olarak görmüştür.³⁶

Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım* adlı eserinde, birbirine karşıt olan kara ve deniz medeniyetlerinin çatışmasından oluşan tarihsellikten yola çıkmış

³⁵ İşcan, "Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları"..., ss. 70-75; Dugin, *Rus Jeopolitiği*..., ss. 64-72

³⁶ *Age*. ..., s. XI, XII.

ve uluslararası politikaya Rus merkezli bir yaklaşım getirmiştir. Dugin; Kartaca-Roma, Atina-Sparta, İngiltere-Almanya ve daha sonra ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki tarihsel güç mücadelelerine dikkat çekmiş, ABD'nin deniz merkezli Atlantikçi jeopolitiğine karşı Rusya'nın lideri olduğu İmparatorluk Avrasyasının gelmesini savunmuştur.

Dugin, Avrasya'yı eski medeniyetlerin beşiği olarak görmüş ve eski dünyanın birikimine sahip olması nedeniyle Avrasya'nın günümüzün küresel dünyasına meydan okuyacak bir jeopolitiği olduğunu iddia etmiştir.³⁷ Rusya'nın da tarihsel bir güç olarak, devasa mekânsal bir kütleye Avrasya'nın merkezindeki Kalpgâh'ta yer aldığını, diğer Avrasyacı kıyı güçlerle, diğer bir deyişle *Rimland*'la işbirliği yapması hâlinde Atlantikçi küreselleşmenin önüne geçilebileceğini savunmuştur. Dugin, Rusya'nın ne Doğu ne de Batı medeniyetine ait olduğunu, bu nedenle her ikisiyle de dengeli bir ilişki içinde olması gerektiğini belirtmiştir. Bu dengeli ilişkiler, Batı ayağı Almanya, Doğu ayağı Japonya ile kurulacak ittifakla sağlanacak; böylece, Almanya'dan Japonya'ya uzanan ittifak sayesinde Yeni Avrasya İmparatorluğu Rusya liderliğinde toplanabilecektir.³⁸

Dugin'in Yeni Avrasyacı yaklaşımına göre, Rusya'nın Avrupa'ya açılmasını sağlayacak ve Atlantikçi nüfuzu engelleyecek en iyi yöntem, 'Slav/Ortodoks' bir söyleme dayalı politika izlemektir. Bu politikanın temelinde,

³⁷ Atilla Sandıklı, "Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar", Bilgesam, Rapor No: 27, İstanbul, 2011, s.11.

³⁸ Dugin, *Rus Jeopolitiği...*, ss. 51-58.

Slav/Ortodoks kültürün etnik temeli ve inancını Batı'dan farkını vurgulamak ve Rus milliyetçiliğini öne çıkarmak gerektiği bulunmaktadır. Dolayısıyla, hem Rusya'da hem de Rusya'nın yakın çevresindeki halklara Slav/Ortodoks söylem kullanılarak Rus milliyetçiliğinin empoze edilmesi gerekmektedir.³⁹ Böylece, Rusya'nın; Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya'nın da içinde bulunduğu Ortodoks bütünleşmesini gerçekleştirmesi mümkün olacaktır. Özellikle Polonya ve Baltık cumhuriyetlerinin Rusya ve Avrupa arasındaki tampon bölgeyi oluşturduklarına ve bu bölgelerde Atlantikçi nüfuzun arttığına dikkat çekilmiş, buradaki Atlantikçi etkinin de ancak Avrasyacı bir çevreleme politikasıyla sınırlandırılacağını savunulmuştur.

Rus Jeopolitiği ve Avrasyacı yaklaşımına karşın ABD'nin en önemli stratejistlerinden Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası* adlı kitabında, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası elde ettiği süper güç konumunu devam ettirmesi için sunduğu jeopolitik yaklaşım ve önerilerle ABD'nin dış politikasına yön vermiştir. Brzezinski, eserinde, tarihsel süreçte ilk kez bölgeden olmayan bir gücün Avrasya'da etkinlik mücadelesi verdiğini vurgulamış ve Avrasya'yı günümüzde üzerinde küresel mücadelelerin verildiği bir satranç tahtasına benzetmiştir.⁴⁰

³⁹ Nazım Cafersoy, "Rus jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", *Avrasya Dosyası*, Cilt 8, Sayı 4, Kış 2002, s. 89.

⁴⁰ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, Yelda Türedi, (çev.), (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2005).

Avrasya'yı dünyanın en büyük kara parçası ve jeopolitik bir eksen olarak gören Brzezinski, Avrasya'ya hâkim olacak gücün dünyanın en ilerlemiş ve en verimli ekonomisine sahip üç bölgesinden ikisine hükmedeceğini iddia etmiştir. Bunun nedeni, Avrasya'daki nüfus yoğunluğu ile dünyadaki yer altı ve yer üstü kaynakların burada yer alması ve dünyada gerçekleştirilen yatırımların büyük çoğunluğunun bu bölgede olmasıdır. Diğer yandan, Avrasya, dünya siyasetinde de dünyanın en iddialı ve en dikkat çeken devletlerinin yer aldığı bölgedir. ABD'den sonra dünya silah ticaretinde etkin olan altı ülke ve ekonomi, aynı zamanda çok sayıda bilinen ve bilinmeyen nükleer güç buradadır. Dolayısıyla, Avrasya, ABD'nin üstünlüğüne meydan okuyabilecek siyasi ve ekonomik potansiyeli olan güçleri barındırmaktadır.⁴¹

Brzezinski, Avrasya'yı Batı Avrupa, Güney, Doğu ve Orta Asya olarak dört kritik bölgeye ayırmış; ABD'nin Avrasya'da egemenliğine engel olabilecek güçleri tek tek ele alarak, bu güçlerin bölgeden dışlanmasına yönelik öneriler geliştirmiştir. AB, Rusya, Çin ve Japonya'yı ABD'nin Avrasya'daki etkinliğinde tehdit olabilecek güçler olarak ele almıştır. Brzezinski'ye göre AB, ABD'nin desteğine muhtaçtır ve Avrasya hâkimiyeti ancak ABD öncülüğünde, AB ile beraber doğuya doğru ilerleyerek sağlanabilecektir. Bu yaklaşımda, bölgedeki güç mücadelesinde yer alan tüm ülkeler bölümlere ayrılmış, jeostratejik oyuncular ve jeopolitik ekseninde bulunan ülkeler belirlemiştir. Fransa, Almanya, Rusya, Hindistan ve Çin jeostratejik oyunculardır. Jeopolitik oyuncuları oluşturan ülkeler ise, güçlü olmaları

⁴¹ Age., s. 52, 53.

nedeniyle değil, konumlarından ve yer aldıkları hassas noktalardan dolayı satranç tahtasında son derece önemli rolleri bulunan Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye ve İran'dır.⁴²

1.1.3. Jeopolitiğin Unsurları

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkılacak olursa, jeopolitiği, coğrafya temelinde, ancak coğrafyanın da ötesinde ulusal güç ve çıkarların, aynı zamanda uluslararası politikanın tüm boyutlarıyla değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla, jeopolitiğin unsurları yalnızca coğrafi değil, nüfus unsurlarını ele alan demografi ile ekonomi politik, siyaset felsefesi, güç odakları, gücün uluslararası sistemde dağılımı gibi konuları da içermektedir. Diğer yandan, günümüzde teknolojik gelişmeler nedeniyle askerî ve politik alanlarda sadece fiziki değil, aynı zamanda beşerî ve ekonomik coğrafyanın da dikkate alınması zorunlu bir hal almıştır.⁴³

Suat İlhan, stratejinin üç unsuru mekân, güç ve zamandan yola çıkarak, jeopolitiğin unsurlarını 'değişen' ve 'değişmeyen' unsurlar olarak iki boyutta ele almıştır. Değişmeyen (sabit/devamlı) unsurlar ile jeopolitiğin coğrafi verilerini kastetmiştir. Buna göre; ülkenin coğrafi konumu, sahip olduğu coğrafi özellikleri, sınırları ve coğrafi bütünlüğü, topraklarının genişliği ve petrol, doğal gaz gibi

⁴² Age., s. 65.

⁴³ İşcan, "Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", ...s. 57.

stratejik kaynakları o ülkenin değişmeyen jeopolitik unsurlarıdır. Değişen unsurları, diğer bir ifadeyle ‘beşerî’ unsurları ise ülkenin sahip olduğu sosyal, ekonomik, politik, askerî, kültür değerleri ile kültürel çevresidir.⁴⁴

Bir devletin sahip olduğu toprak parçası veya içinde bulunduğu coğrafyanın büyüklüğü o devlete stratejik bir üstünlük sağlamaktadır. Devletlerin askerî, ekonomik veya politik nedenlerle daha fazla sahayı kontrol etme hedefleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, bir devletin belli bir coğrafyayı kontrolü altına alması gücünü artırmakta, aynı zamanda bir devletin gücü ne kadar artarsa daha büyük coğrafyayı kontrol edebilmektedir.

Coğrafya ve güç arasındaki söz konusu ilişki savaflara sebep olabilmektedir. Bunun nedeni, sürekli gelişmekte olan teknolojinin veya ekonominin stratejik kaynaklara ulaşma ihtiyacıdır. Bir coğrafyada veya ülkede stratejik kaynakların sınırlı olması revizyonist bir politika izlemesine neden olmaktadır. Diğer yandan, ulaşımdaki ve teknolojideki gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda coğrafyanın büyüklüğünün önemini yitirdiğinin de altını çizmek gerekmektedir. Günümüzde bir devletin uluslararası sisteme yaptığı etki yalnızca coğrafi büyüklüğüyle değil, sahip olduğu diğer jeopolitik unsurlarıyla da ilgilidir. Bir devletin politik, ekonomik ve sosyo-kültürel gücü gibi değişen unsurları, bulunduğu bölgedeki veya dünyadaki diğer devletlere göre daha fazla

⁴⁴ Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989) s. 21.

değişime uğrayabilmektedir. Söz konusu bu değişimler, devletlerin jeopolitik değerlendirmelerini ve dış politika stratejilerini belirlemektedir. Örneğin, büyük güçler sahip oldukları kabiliyetleri ve imkânları oranında stratejilerini ve uluslararası sistemdeki konumlarını değiştirebilmektedirler.

Temel dayanağı kültür olan değişen unsurların başında sosyal unsur gelmektedir. Sosyal unsur ile kastedilen o ülkenin nüfusedir. Nüfusun niteliği, niceliği, ülke topraklarına göre az veya çok olması önemlidir. Örneğin, nüfusu toprağına göre çok olan bir ülkede göç veya toprak elde etme arzusu doğabilmektedir. Nüfus artış hızının az olması ekonomisi zayıf ülkeleri negatif yönde etkileyecektir. Burada özellikle üzerinde durulması gereken, nüfusun niceliğinden daha çok niteliğinin önemli olduğudur. Eğitim düzeyi, iş gücünün niteliği, nüfusun istihdam edilebilirliği ve diğer toplumsal değerler nüfusun niteliğini belirlemektedir. Kültür ile kastedilen ise toplumun dili, dini, gelenek ve görenekleridir. Sağlam ve gelişmiş bir kültürün uluslaşmadaki etkisi yadsınamayacak boyuttadır. Örneğin, ABD'deki Yunan ve Ermeni lobileri günümüze kadar korudukları kültürlerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka örnek ise, bütün dünyaya serpilmiş olan Yahudilerin yaşattıkları ve canlı tuttıkları kültürleri sayesinde olaylar karşısında aynı duyarlılığı gösterebilmeleridir.⁴⁵ Bu noktada, sosyal bütünleşmeye veya ulusal birliğe, kültüre dayanan sosyal unsurla ulaşılabilmesini vurgulamak gerekmektedir. Sosyal unsur; toplumsal, siyasal veya

⁴⁵ Age, s. 152.

ekonomik olaylarda önemli bir güç kaynağı olarak ortaya çıkabilme, böylece sivil toplum örgütlenmesi sağlanmaktadır.

Değişen unsurlar arasında önemli bir değere sahip olan ekonomik gücü ise; devletin doğal kaynaklarının ne kadar zengin olduğu, bu kaynakları değerlendirme ve kaynaklardan yararlanma gücü, sosyal gücün ekonomik sisteme ve ekonomik gelişmeye uygunluğu ve katkısı, üretim durumu ve verimi, istihdam, yıllık kalkınma hızı, ulaştırma, araştırmaya ayrılan kaynak, ekonomik yapı, sahip olunan teknoloji gibi etkenler belirlemektedir.⁴⁶

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da, devletlerin uluslararası sistemi etkileyecek olan politik davranışlarının yeni jeopolitik ortamların oluşmasına yol açtığıdır. Böylece, ortaya çıkan yeni jeopolitik ortam yeni bir dünya düzeninin kurulmasına, diğer bir ifadeyle uluslararası sistemde güç dağılımının değişmesine, devletlerin yeni politikalar izlemesine ve yeni iş birliklerine yol açmaktadır. Jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurlarını değerlendirirken bölgesel ve küresel güçlerin politikalarının belirleyiciliğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Jeopolitik unsurları güçlü olmayan devletler küresel ve bölgesel güçlerin tehdidinde bulunmaktadırlar. Söz konusu güçlerin ilk hedefi, jeopolitiğin değişen unsurları olan sosyal, ekonomik ve politik unsurları, daha sonraki hedefleri ise devletin jeopolitiğinin değişmeyen unsuru olan topraktır.⁴⁷

⁴⁶ Age. s. 89.

⁴⁷ Ruhsar Müderrisoğlu, Ukrayna'nın Jeopolitik Önemi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 35.

Özetle herhangi bir bölge, o bölgede yaşamını sürdürenlere bazı ayrıcalıklar sağlayabilmektedir. Ancak, bölgede yaşayanların bu ayrıcalıklardan faydalanabilmesi için belirli bir değişim ve/veya dönüşüm geçirmesi gerekmektedir. Coğrafi çevre koşullarından kaynaklanan bu üstünlüklerin oluşması ve bunlardan yararlanılması, o devletin ekonomik, teknik ve siyasi yapısı gibi jeopolitiğin değişen unsurlarının ne kadar güçlü ve istikrarlı olduğuyla geniş ölçüde orantılıdır.⁴⁸ Diğer yandan, bir devletin coğrafi alanda bazı üstünlüklerinin olması, devlet ve vatandaşları için potansiyel güç teşkil etmesinin yanı sıra bunlardan faydalanılabilmemesi; siyasi ve ekonomik üstünlükler gibi jeopolitiğin değişen unsurlarına sahip olamaması veya bu unsurların güçlü olmaması durumunda ise sömürülmesine neden olacak bir dezavantaj olarak değerlendirilebilir.

1.2. Ukrayna'nın Jeopolitiği ve Jeopolitik Önemi

Uluslararası sistemin yapısında meydana gelen değişimler devletlerin amaçlarında ve davranışlarında değişikliklere yol açmaktadır. Uluslararası sistemin yapısı; küçük, zayıf ve gelişmekte olan devletlerin daha az etki edebildikleri ve daha çok etkilendikleri bir yapıdır. Dolayısıyla, uluslararası sistem, ulus inşa sürecindeki devletler veya devletimsi yapılar için, büyük devletlere ve ulus inşasını tamamlamış olan modern devletlere göre belirgin biçimde etkileyicidir. Büyük devletlerin karar

⁴⁸ Süha Güney'den aktaran, İşcan, "Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş...", s. 49.

alma mekanizmaları, dış politika beklentileri ve dış politikalarını hayata geçirmeleri, daha küçük veya Ukrayna gibi ulus ve devlet inşa sürecindeki ülkelerden büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Büyük devletler ve modern yapılı ulus devletler; belli bir dereceye kadar kurumsallaşmış, iyi işleyen, daha önceki deneyimleri ışığında sistematik hâle gelmiş karar alma mekanizmalarına sahiptirler. Karar alma mekanizmalarındaki söz konusu özellikler bu devletlerin sadece daha güçlü olmalarını değil, aynı zamanda uluslararası sistemdeki konumlarını korumalarını da sağlamaktadır.⁴⁹

Yukarıda da vurgulandığı gibi, bir devletin, dış politikadaki durumunun belirlenmesinde göz önünde bulundurulacak en önemli öğelerden biri ülkenin coğrafi konumu ve jeopolitik yapısıdır. Diğer yandan, coğrafi özelliklerin ve yapısının yanı sıra bir devletin uluslararası güç merkezlerine mesafesi de dış politikasını ve davranışlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla, ulus ve devlet inşa sürecini gerçek anlamda tamamlayamamış bir devletin -Ukrayna gibi- güç merkezlerine olan mesafesi, o devletin gücünü olumsuz yönde etkileyecektir. Ukrayna, Rusya ve Avrupa arasında, son derece önemli bir stratejik konumda bulunan, 603 bin kilometrekarelik bir Doğu Avrupa ülkesidir. Doğusu ile batısı arasında 1316 kilometre, kuzeyi ile güneyi arasında 893 kilometre mesafeye sahip olan Ukrayna'nın⁵⁰ batısında Slovakya, Polonya, Macaristan, Moldova ve Romanya;

⁴⁹ Laura Neak, *The New Foreign Policy Power Seeking in a New Globalized Era*, (Lanham, USA: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2008, 2. baskı), s. 136-142.

⁵⁰GRIDA, "Natural Conditions and a History of Ukraine", <http://enrin.grida.no/biodiv/biodiv/national/ukraine/state/>, Erişim Tarihi: 30 Aralık 2015.

doğusunda Rusya Federasyonu; kuzeyinde Belarus; güneyinde Karadeniz ve Azak Denizi bulunmaktadır. Karadeniz’de Türkiye’den sonra en uzun kıyı uzunluğuna sahip Ukrayna’nın Karadeniz’e kıyısı olan komşuları Rusya, Gürcistan, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya’dır.

Ukrayna, coğrafi konumuyla, Mackinder’in ‘Kara Hâkimiyet Teorisi’ adını verdiği tezinde bahsettiği ‘Kalpgâh’⁵¹ adı verilen bölgede yer almaktadır. Daha önce de vurgulandığı gibi bu teoriye göre Kalpgâh, ‘Dünya Adası’nı kontrol edebilmek için anahtar bölgedir. Dolayısıyla, Kalpgâh’ta bulunan bir ülke – Ukrayna- dünyayı yönetebilecek bir konumda olacaktır veya Kalpgâh’a hâkim olan ülke dünyayı yönetebilecektir.

Deniz Hâkimiyet kuramının öncüsü ve dünya hâkimiyeti için denizlere hâkim olmak gerektiğini ve Asya’nın merkezinin ele geçirilemeyen bir kütle olduğu görüşünü savunan Mahan da Karadeniz’e ve Kırım’a hâkim olmanın bu bölgeyi kontrol etmek için zorunlu olduğunu savunmuştur.⁵² Karadeniz, Rusya’yı çevreleyen diğer denizlerin aksine, kışın donmamakta ve gemiler tarafından her mevsim seyir yapılabilmektedir. Karadeniz’e Ukrayna topraklarından geçerek dökülen Dinyeper ve Dinyester nehirleri tarih boyunca ticarete olanak sağladıkları

⁵¹ İsmail Hakkı İşcan, “Ulu”slararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik..., ss. 47-79.

⁵² Burak Şakir Şeker, “Ukrayna Krizinde Tarihsel Doku: Türk Hâkimiyeti-Rus Yayılmacılığı”, içinde, Hasret Çomak ve diğerleri, (Ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, (İstanbul: Beta, 2014), s. 22.

için Rusya için stratejik öneme sahip olmuştur.⁵³ Bu nedenle, gerek Karadeniz’e hâkim olmak gerekse ticari ulaşım imkânları nedeniyle Ukrayna tarih boyunca Rusya için daima vazgeçilmez olmuştur. Diğer yandan, Ukrayna’nın coğrafi konumuna bakıldığında, hem doğu-batı ekseninde Avrupa ile Asya arasında bir köprü olduğu, hem de kuzey-güney ekseninde Baltık Denizi’ni Karadeniz’e bağlayan bir geçiş ülkesi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, Ukrayna, batıda Avrupa’yı, doğuda Asya’yı, kuzeyde Baltık havzasını etkileyebilecek denli güçlü jeopolitik bir konuma sahiptir.

Ruslar tarafından tarih boyunca geçiş ülkesi ve kendi topraklarını Batıdan ayıran bir tampon bölge olarak görülmüş olan Ukrayna adlandırmasının bu noktada Rusça karşılığının ‘sınır ülkesi’ anlamına geldiğini belirtmek gerekmektedir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Rusya’nın jeopolitik anlamda en büyük kaybı, Ukrayna’nın bağımsızlığını kazanması olarak görülmüştür. Brzezinski’ye göre, Rusya Ukrayna üzerinde hâkimiyet kurduğu sürece Baltık ülkeleri ve Polonya üzerinde kontrol sağlamasına gerek kalmadan eski Sovyet coğrafyasının güneyi ve güneydoğusundaki Slav halklar üzerinde hâkimiyet kuracak ve Avrasya bölgesinin lideri olabilecektir.⁵⁴ Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası* adlı kitabında, Ukrayna’nın Soğuk Savaş sonrasında jeopolitik bir eksenle ortaya çıktığını, bağımsız bir devlet olarak Batılılaşmasının Rusya’nın yeniden küresel bir güç

⁵³ Jeff Martin, The Strategic Importance of the Black Sea”, http://www.whatswrongwiththeworld.net/2008/08/the_strategic_importance_of_th.html, Erişim Tarihi: 1 Ocak 2016.

⁵⁴ Brzezinski, *Büyük Satranç*..., s. 133.

olarak ortaya çıkmasını durduracağını iddia etmiştir.⁵⁵ Brzezinski, Ukrayna'yı jeopolitik eksenlerden biri olarak tanımlamış; Ukrayna gibi jeopolitik eksen olan ülkelerin öneminin, hassas konumlarından ve ABD, Rusya gibi jeopolitik oyuncuların politikalarının bu hassas durumlarında değişikliklere yol açabileceği olasılığından kaynaklandığını anlatmıştır.⁵⁶

Dugin de Ukrayna'nın jeopolitik konumunun önemine dikkat çekmiş, Ukrayna'nın egemenliğinin Rus jeopolitiği için son derece olumsuz bir olgu olduğunun altını çizerek, bu durumun gerektiğinde kolaylıkla askerî çatışmaya sebep olabileceğini ifade etmiştir. Ukrayna'nın Rusya'nın kontrolünden çıkmasıyla, Rusya'nın Özi Kalesi'nden Kerç'e⁵⁷ kadar Karadeniz kıyısından yoksun olacağını, böylece Rusya'nın Karadeniz'de gerçekte kimin tarafından kontrol edildiği belli olmayan küçük bir kıyıya hâkim olacağını, bu durumun da güçlü ve bağımsız bir devlet olarak var olmasına tehdit olacağını savunmuştur. Aynı zamanda, Rusya'nın Karadeniz'e ve sıcak denizlere erişimi başka bir yolla ikame edilememekte; İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerindeki Atlantikçi denetim yüzünden de Rusya'nın jeopolitik önemi keskin bir şekilde azalmaktadır. Bununla birlikte, Ukrayna sınırının son derece elverişli, masrafsız ve itibarlı bir sınır olması, bölgesel bir güç olan Türkiye'nin nüfuzunun bölgeye doğru olası yayılma tehlikesinden korunmasını sağlayacaktır. Bu nedenlerle, Dugin'e göre,

⁵⁵ *Age.*, ss. 71, 72.

⁵⁶ *Age.*, s. 64.

⁵⁷ Özi, Ukrayna'nın güneyinde, Karadeniz kıyısında Mıkolayiv Oblastı'na bağlı küçük bir şehirdir. Kerç ise, Mart 2014'te Rusya tarafından ilhak edilen Kırım'ın doğusunda yer alan, Özi gibi Karadeniz'e kıyısı olan bir şehirdir. Rusya'dan Kerç Boğazı ile ayrılır.

Ukrayna'nın Atlantikçi bir ittifaka girmesi Rusya açısından kabul edilemez bir durumdur.

Dugin, Ukrayna'nın bağımsızlığının tüm Avrasya açısından da tehlikeli olacağını altını çizmiştir. Dugin'e göre, Ukrayna'dan Abhazya'ya kadar Karadeniz'in kıyı boyunca hiçbir şekilde sınırlandırılmadan Rus denetiminde olması, Rus ve Avrasya jeopolitiği açısından bir zorunluluktur. Bu alanın tamamı, burada yaşayan halklara-Moskova'nın siyasi ve askerî denetim şartıyla- etnik ve/veya inanç temelli özerklik verilmesi yoluyla etno-kültürel ölçütlere göre olabildiğince dilimlenmelidir. Böylelikle, bölgenin tamamını batıdan gelebilecek Atlantikçi etkiden ciddi biçimde ayrı tutmak mümkün olabilecektir. Dugin'e göre, özellikle Ukrayna'nın da yer aldığı Karadeniz'in kuzey kıyısı Avrasyacı jeopolitikle ve Moskova ile son derece bütünleşmiş olmalıdır.⁵⁸

Dugin'in Avrasyacı yaklaşımına göre, Ukrayna'nın çelişkili jeopolitik yapısı ne doğu bloğuna, ne de batı bloğuna, diğer bir ifadeyle ne Avrasya'ya ne de Orta Avrupa'ya entegre olmasına izin vermektedir. Bu nedenle, Dugin, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Ukrayna'nın sadece tampon kordonu olarak bir anlam ifade ettiğini savunmaktadır.⁵⁹ Dolayısıyla, Ukrayna, Sovyet sonrası dönemde gerçek anlamda bağımsız olarak var olması ve söz konusu sınırları ile Rusya tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanmış ve Rusya'nın

⁵⁸ Dugin, *Rus Jeopolitiği...*, s. 176.

⁵⁹ *Age*. s. 206.

yeniden küresel bir güç olarak Batı karşısında yerini almasında engel olarak görülmüştür.

Diğer yandan, Ukrayna'nın coğrafi konumunun yanı sıra Rusya, Orta Asya ve Hazar Denizi enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasını sağlayan geçiş güzergâhında bulunması nedeniyle de stratejik öneme sahip olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Ukrayna'nın Rusya açısından vazgeçilemez bir öneme sahip olmasının bir diğer nedeni de bu geçişi sağlayan konumda bulunmasıdır.⁶⁰ Ukrayna'nın jeopolitik konumuna ve uluslararası sistemdeki güç mücadelesine bakıldığında, gerek jeopolitik, gerek stratejik öneminden dolayı bağımsızlığından itibaren başta ABD, AB ve Rusya olmak üzere küresel ve bölgesel güçlerin etkinlik mücadelesine sahne olduğu ve olmaya da devam edeceği görülmektedir. Bu noktada, devletlerin sahip oldukları güç oranında uluslararası sisteme etki edebildikleri veya istedikleri gibi politika izleyebildikleri, aksi takdirde uluslararası sistemden veya oluşan konjonktürden daha çok etkilendikleri hatırlanacak olursa, Ukrayna'nın henüz ulus ve devlet inşasının modern yapılı bir devletinki kadar ilerleyememiş olmasından dolayı bölgesel ve küresel güçlerin etkisine daha açık olduğu, iç politikası ve ulus devlet inşasının da söz konusu etkinlik mücadelelerinden etkilendiği görülmektedir.

⁶⁰ Mikhail A. Molchanov, "Ukraine's European Choice: Pitfalls and Prospects", *NATO - EAPC Fellowship 2001-2003, Final Report*, May 20, 2003, <http://www.nato.int/acad/fellow/01-03/molchanov.pdf>, Erişim Tarihi: 3 Ocak 2016, s. 2-8.

II. BÖLÜM:

UKRAYNA'YA GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Ukrayna'nın Coğrafi Konumu ve Coğrafi Özellikleri

Birinci bölümde de bahsedildiği gibi Ukrayna, 603 bin kilometrekarelik toprağıyla Rusya ve Kazakistan'dan sonra eski Sovyet cumhuriyetleri içinde en büyük yüzölçümüne sahip ülkedir. Doğu Avrupa ve Rusya'nın arasında, Avrasya kara parçasının merkezinde önemli bir konumda yer almaktadır.⁶¹ Zorlu ve bir bütünlükten yoksun olan Ukrayna coğrafyası güneyinde Karpatlar⁶², Kafkasya ve Karadeniz; kuzeyinde Polonya orman ve bataklıklarından oluşmaktadır. Ukrayna'nın batı sınırlarının doğal ve güvenli olmadığını söylemek yanlış olmaz. Bunun nedeni, Ukrayna'nın batısının önemli güzergahları kapsayan doğal sınırlardan yoksun olması ve buradaki istikrarsız siyasi sınırlardır.⁶³ Batı sınırında uzanan Karpat Dağlarına rağmen bu dağların üzerinde bulunan doğal geçiş yolları, Ukrayna'ya batı sınırından giriş ve çıkışın kolaylıkla gerçekleşmesine neden olmakta ve bu durum sınır güvenliğine engel olmaktadır.⁶⁴ Ukrayna'nın Rusya ile

⁶¹ Steven Otfinoski, *Ukraine*, (New York: Facts on File, 2005), s. ix.

⁶² Karpatlar Ukrayna'nın batısında 270 kilometre boyunca uzanan, 110 kilometre genişliği olan sıradağlardır. Ortalama 1.000 metre yüksekliği olan Karpatların en yüksek tepesi 2.061 metre yükseklikteki Hoverla Tepesidir.

⁶³ Olçar, *Karadeniz Politikaları ve Türkiye Ukrayna Stratejik İlişkileri*, (İstanbul, IQ Kültür Sanat, 2007), s. 24.

⁶⁴ Paul Robert Magocsi, *A History of Ukraine*, (Toronto: University of Toronto Press, 2010), s. 5.

doğusunda sahip olduğu sınır ise Avrupa'nın en uzun sınırı olma özelliğindedir, ancak bu sınırın Ukrayna tarafından savunulması oldukça zordur. Bunun nedeni de genel olarak düz ve geniş ovalardan meydana gelen Ukrayna'nın Rusya'ya göre daha alçakta bulunmasıdır.

Ukrayna toprakları üzerinde bulunan yaklaşık yirmi bin akarsu ve nehir ülkenin tarih boyunca can damarlarını oluşturmuştur. Dinyeper, Dinyester, Donetsk ve Bug nehirleri Ukrayna'yı kuzeyden güneye doğru bölen en önemli nehirleridir.⁶⁵ Ülkenin en uzun nehri, 981 kilometre ile ülkeyi baştan başa kat eden Dinyeper Nehri'dir.⁶⁶ Dinyeper Nehri, Ukrayna topraklarında adeta hayali bir sınır meydana getirerek, ülkenin doğu ve batı kısmını birbirinden ayırmaktadır. Nüfusun çoğunluğunu Ortodoks Rusların oluşturduğu, yeraltı kaynaklarına sahip ve ekonomisi sanayiye dayanan Doğu Ukrayna ile çoğunluğu etnik Ukrainerlerin oluşturduğu, Katolik nüfusun yoğun olarak yaşadığı, ekonomisi tarıma dayanan Batı Ukrayna Dinyeper Nehri ile doğal bir biçimde birbirinden ayrı durmakta; ekonomik, kültürel ve kimlik açısından birbirlerinden son derece farklı değerleri bulunmaktadır. Ayrıca, ülkenin doğusu ve batısı arasındaki ayrımın yanı sıra nüfusunun yaklaşık %60'ının Ruslar tarafından oluşması nedeniyle Kırım da ayrı bir bölge gibi algılanmıştır.

⁶⁵ İsmail Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya'nın 'Geçiş' Ülkesi Ukrayna", *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna* içinde, Ed., İsmail Aydıngün ve Çiğdem Balım, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2012), s. 212.

⁶⁶ Otfinoski, *Ukraine*, ..., s. x1.

Genel olarak kara iklimine sahip olan Ukrayna'nın batısı doğusuna kıyasla kışları ılıman, yazları ise daha soğuktur. Günümüzde Rusya tarafından ilhak edilmiş olan Kırım yarımadasında ise tropik bir iklim hakimdir.⁶⁷ Güneyde Akdeniz iklimine benzeyen bir iklim görülürken, kuzeyde ve batıda yağışlar daha yoğun, doğuda ve güneyde daha az yağış görülmektedir.⁶⁸ Yaklaşık 278 bin kilometre uzunluğunda kara yolu ve 22 bin kilometre uzunluğunda demir yolu ağına sahip olan Ukrayna'nın, 59'u kullanılmayan 159 havaalanı bulunmaktadır. Karadeniz ve Azak Denizi'ndeki toplam 17 limanı arasında Odesa ve Ilichevsk en büyük ticari limanlarıdır.⁶⁹

2.2. Tarihsel Arka Plan

Ukrayna, verimli toprakları ve konumu nedeniyle -bugün olduğu gibi- tarih boyunca birçok ülke tarafından cazip görülmüştür. Tarihsel süreçte yabancı güçlerin, MÖ Kimmerler, İskitler ve Sarmatlardan başlayıp sırasıyla Got, Hun, Bulgar, Avar, Hazar, Macar ve Peçeneklerin, daha yakın tarihte ise Polonya, Çarlık Rusyası ve sonrasında Sovyetler Birliği'nin istilası, işgali veya hükümrancılığı altında kalmış olan, önceleri Rutenya (Rus) da denilen Ukrayna'nın tarihi, 9. yüzyılda Kiev Ruslarının kurdukları şehir devletine kadar gitmektedir.⁷⁰

⁶⁷ Magocsi, *A History of Ukraine*, ..., s. 6.

⁶⁸ Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı,...", s. 212; Olçar, *Karadeniz Politikaları ve Türkiye*..., s. 26.

⁶⁹ Age., s. 24.

⁷⁰ Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı...", s. 214.

2.2.1. Hunlar'dan Çarlık Rusyası Dönemine Kadar Ukrainerler

Arkeologlara göre Ukrayna topraklarında tarih 150 bin yıl öncesine kadar gitmektedir, ancak Ukrainer milliyetinin kökenleri İskit *Tyrrill* kültürüne dayanmaktadır.⁷¹ İskitler, MÖ 700'den itibaren beş yüzyıl boyunca soylu yönetici sınıf olarak Ukrayna'yı yönetmişlerdir. MS 4. yüzyıldan itibaren de Ukrayna topraklarına Slav kabileleri yerleşmeye başlamıştır. Aslında Viking olan bu kabileler kendilerini *Varangyan* veya Rus olarak adlandırmışlar, Novgorod'u merkez yapmışlardır. Ancak daha sonra MS 879'da merkez Kiev olarak değişmiştir.⁷²

9. yüzyılın sonlarında Kiev'de kurulan ve Doğu Slav halklarını kendi çatısı altında toplayan Kiev Rus, tarihteki ilk Slav devleti olarak bilinmektedir. Günümüzde Ukrayna'nın başkenti olan Kiev, daha sonra kuzeyinde ortaya çıkacak olan Moskova Knezliği ile birleşerek Rus/Slav tarihini başlatan merkez olarak kabul edilmektedir⁷³. Kiev Knezliği, Rus-Doğu Slav topluluklarının yaşadığı topraklarda kurulan devletler arasında dışarıdan yönetime bağlı olmayan ilk devlettir⁷⁴. Yaklaşık üç yüzyıl var olan Knezlik Avrupa siyasi tarihinde güçlü bir aktör olarak yer almıştır. Kiev Rusları Rus milliyetinin kökeni olarak kabul

⁷¹ Otfinoski, *Ukraine*, ..., s. 3.

⁷² Aydın, "Ne Doğu Ne Batı...", s. 215.

⁷³ Meşdi İsmailov, *Avrasyacılık Mukayeseli Bir Okuma – Türkiye ve Rusya Örneği*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011), s.43

⁷⁴ Cem Karadeli, "Ortaçağdan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi", içinde, Hasret Çomak ve diğerleri, (Ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, (İstanbul: Beta, 2014), s. 2

edilmekte; Ukrainler ‘Kiev Rus’u, Ruslar ise ‘Kiev Rusyası’ olarak ifade etmektedirler.⁷⁵

Kiev Knezliği’ni diğer çağdaşlarından ayıran iki özellik görülmektedir. İlki, Kiev Knezliği’nin nüfusunun çoğu *smerdy* olarak bilinen köylü-çiftçilerden oluşmasına rağmen ticaretin öneminden dolayı yönetici sınıftan hemen sonra *iludi* adı verilen ticaret sınıfının gelmesiydi. Diğer farklılığı ise mezhep konusundadır. Polonya ile benzer bir gelişme göstermesine rağmen Kiev Rus Ortodoks Hristiyanlığı benimsemiştir. Lehler ve Ukrainler arasında ortaya çıkan dine dayalı farklılık iki etnik grubun ayrışmasına sebep olmuş, böylece aynı toprakların kuzeyinde yaşayan diğer doğu Slav etnik grup olan Ruslar ile ortak bağları ortaya çıkarmıştır.⁷⁶

Kiev ve batıda bulunan Novgorod şehrinin topraklarını tek bir devlet altında birleştiren Kiev Knezi Prens Volodimir’in Hristiyanlığı devletin resmî dini olarak kabul etmesi ile Hristiyanlık Kiev aracılığıyla Rusya’ya ulaşmış ve 11. yüzyılda Kiev Hristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri olmuştur.⁷⁷ Volodimir, Hristiyanlığın insanlar arasında birleştirici bir unsur olacağını, böylece krallığının güçlü devlet olmasını sağlayacağını düşünmüştür.⁷⁸ Ukrain modernleşmesi

⁷⁵ Otfinonski, *Ukraine*, ..., s. 4.

⁷⁶ Karadeli, “Ortaçağ’dan Günümüze...”, s. 2, 3.

⁷⁷ Aydıngün, “Ne Doğu Ne Batı...”, s. 215.

⁷⁸ Otfinonski, *Ukraine*, ..., s. 4

özellikle Kiev aracılığıyla Rus uygarlığının doğmasını sağlamış, ancak daha sonra Slav gücünün merkezi Moskova'ya yani Ruslara geçmiş ve burada kalmıştır.⁷⁹

Ukrainler, bulundukları konum ve verimli toprakları nedeniyle tarih boyunca kendi topraklarında bağımsızlık mücadelesi vermek zorunda kalmışlardır. Ukrayna toprakları, önce Rus Ortodoksluğu ile Roma Kilisesi arasında, daha sonraları Litvanya, Polonya, Rusya arasındaki mücadelelere sahne olmuştur. Bu nedenle, 9. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan süreç, Ukrainler'in kendi topraklarında verdikleri bağımsızlık mücadeleleriyle geçmiştir. 12. ve 13. yüzyıllarda Moğol egemenliği altında kalmış olan ülke topraklarının bir bölümünde, Kiev Rus devletinin halefi olarak Galiçya–Volinya Krallığı hüküm sürmüştür.⁸⁰ Moğollar 1240 yılında Kiev'i, 1243 yılına kadar da tüm diğer Slav kentlerini hâkimiyetleri altına almışlardır. Moğol hâkimiyeti yaklaşık iki yüzyıl devam etmiş; bugünkü Ukrayna'nın önemli bir bölümü Moğol devleti olan Altın Ordu Devleti yönetiminde kalmış, diğer bölümleri Polonya ve Litvanya tarafından idare edilmiştir.⁸¹

Bu dönemde uzun yıllar Polonyalılar, Litvanyalılar, kuzey doğusunda bulunan Suzdal Prenslığı, Moskova Dükleri ve Tatarlarla zorlu mücadeleler veren Ukrainler, 14. yüzyılda Litvanya hakimiyetine girmişlerdir. 14. yüzyılda Ukrayna toprakları, Kiev dâhil, doğusu Litvanya Grandüklüğü'nün, batısı Lehistan

⁷⁹ Magocsi, *A History of Ukraine*, ..., ss. 71-74.

⁸⁰ Aydingün, "Ne Doğu Ne Batı...", s. 215, 216.

⁸¹ Karadeli, "Orta Çağdan Günümüze...", s. 3.

Krallığı'nın, güneyi ise Moğolların hâkimiyeti altına girmiştir.⁸² Ukrainler 14. yüzyıl boyunca topraklarının işgal altında olması sonucunda kendi kimliklerini sorgulamışlar ve farklı olduklarını iddia ederek gelecek yüzyıllara bu etnik kimlikleriyle girmişlerdir. Polonya ve Litvanya ordularının elinden kaçan köylüler ise daha sonraları savaş konusunda ustalaşmış ve tarihte *Kozak* olarak anılmışlardır.⁸³

1569 yılında Litvanya'yı ele geçiren Polonyalılar Ukrayna topraklarının büyük kısmını hâkimiyeti altına almıştır. 16. yüzyıla gelindiğinde bölgeye Kozak akınları başlamış, bu dönemde de bölge Kozaklar ile Polonya-Litvanya birlikleri arasındaki mücadelelere sahne olmuştur. Söz konusu mücadeleler sonucunda Ukrainler önemli bir dönüşüm sürecine girmişlerdir. Ukrayna toprakları Polonya ve Litvanya işgali altındayken burada yaşayan Ortodoks Doğu Slav halkları kendi ulusal kimliklerini geliştirmeye başlamışlardır. Ukrain milliyetçiliğinin temellerini de Orta Ukrayna'da Dinyeper Nehrinin kıyısında yaşayan *Zaporozh* Kozakları oluşturmuştur. Ukrayna'da yaşayan halk, yöneticilerinin kendilerinden farklı oluşunu sorgulamış, bunun sonucunda da isyan hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Ortaya çıkan hareketlerin en önemlisi, 17. yüzyıl ortalarındaki Bogdan Khmelnitski önderliğindeki ayaklanmadır.

⁸² Paul Kubicek, *The History of Ukraine*, (Westport Conn: Greenwood Press, 2008), s. 44; Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı...", s. 216.

⁸³ Olçar, *Karadeniz Politikaları...*, s. 211. *Kozak* veya *Kazak* terimi ve bu adla anılan topluluklarla ilgili farklı görüşler vardır. En yaygın görüş, Kozakların çoğunlukla Doğu Slav kökenlilerden oluştuğu, ancak zaman zaman içlerinde Türk, Tatar, Ukrain ve diğer unsurların da bulunduğu; Polonya ve Litvanya tarafından köleliğe zorlanan savaşçı, cesur ve atak köylü toplulukları olduğudur. Günümüzde Ukrayna, Belarus ve Moldova'dan Kuzey Kafkasya'ya kadar oldukça geniş bir coğrafyada yaşayan Kozaklar anılmaktadırlar. (Bk. Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı...", s. 216.)

Bu ayaklanma sonucunda, 14. yüzyıl başlarına Kiev Rus Devleti'nin sona ermesinden itibaren uzunca bir süre Polonya ve Litvanya'ya karşı mücadeleler vermiş olan Ukrayna, 1648-1654 yılları arasında, kısa süreli de olsa tekrar bağımsızlığını kazanmıştır. Kozakların verdiği mücadeleyi sürdürememesi nedeniyle Kmelnitski Rusya ile Pereyeslav Anlaşmasını (1654) imzalamıştır. Böylece, Rusya, eski Kiev Knezliği'ne ait toprakları ele geçirmiş ve bölgenin asıl gücünün Rus Çarlığı'na geçmesini sağlamıştır.⁸⁴ Bu anlaşma sonrasında tüm Rus Çarlarının unvanı 'Tüm Büyük ve Küçük Rusya'nın Çarı' olmuştur. Bu olay tarihî Rus-Ukrain yakınlaşmasının başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

1667 yılına gelindiğinde, Ruslar Andruşova Anlaşması ile Batı Ukrayna'yı Polonya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Andruşova Anlaşması'na göre Dinyeper Nehrinin batısı Polonya, Kiev dâhil doğusu ise Çarlık Rusyası yönetimine geçmiştir.⁸⁵ Rusya'nın hakimiyetinin dışında kalan Ukrayna toprakları *Sloboda*, *Zaporozhia* ve *Hatmanate* adlarıyla üç bölgeye ayrılmış ve özerklik kazanmıştır. Bu bölgeler arasında en geniş siyasi haklara sahip ve en büyük toprak parçası olan *Hetmanate* (Atamanlık/*Hetmanlık*), Ruslar tarafından 'Küçük Rusya' (*Malorossia*) olarak adlandırılmıştır.⁸⁶ Diğer yandan, söz konusu topraklar zamanla 'Ukrayna' (sınır boyu) olarak adlandırılmış ve bu adlandırma ilgili coğrafyanın tamamı için kullanılmaya başlanmıştır. 18. yüzyılın sonunda Çarlık Rusyası güneye doğru

⁸⁴ Magocsi, *A History of Ukraine*, ..., s. 211-216; Tolga Bilener, "Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna" *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna* içinde, derl. Erhan Büyükkakıncı, (Ankara: Phoneix Yayınevi, 2004) s. 314.

⁸⁵ Kubicek, *The History of Ukraine*..., s. 46.

⁸⁶ Magocsi, *A History of Ukraine*, s. 245.

yayılmak amacıyla üç bölgenin otonomisine son vermiş ve sonrasında tüm Ukrayna topraklarını imparatorluğa katarak, Rusya'nın ayrılmaz parçası haline getirmiştir.⁸⁷ Böylece başlayan tarihî Rus-Ukrain yakınlaşması ve Rusların Ukrayna'yı kendi topraklarının devamı olarak görmeleri Ukrayna'nın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasına dek sürmüştür.

2.2.2. Çarlık Rusyası Dönemi

Ukrayna'da Bogdan Khmelnitstki'nin 1657 yılında ölümünden, 1686 yılında Hetman Ivan Mazepa'nın tahta çıkışına kadar geçen süreç 'yıkım' (*ruin*) dönemi olarak adlandırılmıştır. Kozaklar yıkım döneminde Kırım yarımadasında yaşayan Kırım Tatarları üzerinde hâkimiyet kurmuş olan Osmanlı Devleti, Litvanya-Polonya ve Moskova merkezli Çarlık Rusyası'nın meydana getirdiği üç yönlü tehditle mücadele etmek zorunda kalmışlardır.⁸⁸

Ukrayna, 17. yüzyıla gelindiğinde önce Osmanlı, daha sonra Rus hâkimiyetine girmiş, bu yüzyıl boyunca siyasi bağımsızlığı için yoğun bir çaba sarf etmiş, ancak başarılı olamamıştır. 1666'da Ukrayna, Polonya ve Rusya tarafından ikiye bölünmüş; doğu tarafı Rusya'nın egemenliğinde kalırken, batısı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun hakimiyetine geçmiştir.⁸⁹ Batıda yaşayan Habsburg

⁸⁷ Age..., ss. 241-246.

⁸⁸ Olçar, *Karadeniz Politikaları...*, s. 211, 212.

⁸⁹ Otfinski, *Ukraine, ...*, s. 110.

Hanedanı'nın tebaası olan Galiçya Ukrainleri dil ve kültürel haklar açısından daha özgür bir yaşam sürmeye başlamışken, yukarıda da bahsedilmiş olduğu gibi, Rus Çarlığı'nın 'Küçük Rusya' olarak adlandırdığı Doğu Ukrayna'da yaşayan Ukrainler ise daha baskıcı bir yönetim altında yaşamışlar ve yasaklanması nedeniyle kendi ana dilleri Ukrainceyi dahi 1683'ten itibaren konuşamamışlardır.⁹⁰

18. yüzyıl boyunca Ukrayna'da Kozak etkisi iyice azalmış, Rus etkisi artmıştır. Diğer yandan, Polonya 1772 yılında, Rusya ve Avusturya ile gerçekleştirdiği savaşlarda yenik duruma düşmüş ve toprakları komşuları arasında paylaşılmıştır. Bunun sonucunda da Polonya hâkimiyetinde olan Batı Ukrayna yeniden Rus egemenliğine geçmiş,⁹¹ Galiçya Avusturya'ya bağlanmış ve 1918 yılına kadar da Avusturya'nın bir parçası olarak kabul edilmiştir. Avusturya, Galiçya'daki Ukrayna Kilisesi'ne Katoliklerle eşit haklar tanımış, rahip okulları açmış, ayrıca devlete sadık olmalarını amaçlayarak Ukrainlerin temel eğitim görmeleri konusunda hassas davranmış, Ukrainlere kendi ana dillerinde eğitim görme olanağı sağlamıştır.⁹²

Çarlık Rusyası ise Ukrayna'nın tarım ve endüstriyel kaynaklarını ele geçirmeye devam etmiş, çok azını topraklarda yaşayan halka bırakmış, toprakların asıl sahibi olan Ukrain aileleri başka bölgelere göç ettirmiş, dahası Ukrayna'yı iyice kontrol altında tutabilmek için kendi kültürlerini yaşamalarına olanak tanımamış,

⁹⁰ Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı,...", s. 217.

⁹¹ Otfinoski, *Ukraine*, ..., s. 9.

⁹² Roman Szporluk, *Ukraine*, (Michigan: Edwards Brothers Inc., 1982), s. 240.

örneğin Ukrayna kiliselerini kendi tarzlarında inşa edebilme hakkı olmasına rağmen kendi mimari özelliklerinin kullanılmasına izin vermemiş,⁹³ Ukrainerleri Rus standartlarına tâbi tutarak Ruslaştırma politikaları uygulamıştır.

19. yüzyılın başında, kapitalizm dalgası Orta ve Doğu Avrupa’da olduğu gibi tüm Rusya’ya yayılmış, avantajlı coğrafi konumu nedeniyle de Ukrayna’da sanayi alanında olumlu gelişmeler meydana gelmiştir. Bunun sonucu olarak Ukrayna’da kapitalist ilişkiler gelişmiş, sanayi kuruluşları, ulaşım ağları ve ticaret hızlı biçimde artmıştır. Kapitalizmin gelişmesiyle zengin kömür ocakları, demir madenleri ve ucuz iş gücü girişimcilere çok daha cazip hale gelmiştir. Hızla demir yolları yapılmış ve Ukrayna imparatorluğun sanayi ve ticaret lideri olmak üzere gelişmiştir. Böylece, Ukrayna 20. yüzyıla Çarlık Rusya’sı içerisindeki en gözde ülke olarak girmiştir. Diğer yandan, zengin kaynaklarına ve topraklarına rağmen Ukrayna’da yoksulluk düzeyi gitgide artmış, halkın istikrarlı biçimde yoksullaşması sanayicilere fırsat sağlamıştır. Fabrika ve toprak sahipleri ucuz iş gücünden faydalanabilmek için ücretleri daha da düşürmüştür. Bu nedenle 1900’lü yılların başında Ukrayna’da çok sayıda köylü ve işçi isyanı yaşanmış, işçiler Harkiv, Donbas ve Dinyeper bölgelerinde greve gitmişlerdir.⁹⁴

19. yüzyılın ilk yarısında Çarlık Rusyası egemenliğindeki Ukrayna’da sosyal hayatta yaşanan baskıya ve Ruslaştırma politikalarına karşın içinde

⁹³ Otfinoski, *Ukraine*,... s. 10.

⁹⁴ Alexander J. Mothyl, *Dilemmas of Ukraine: Ukraine After Totalitarianism*, (New York: Council on Foreign Relations Press, 1993), s. 29, 30.

aydınların bulunduğu direniş örgütleri oluşmaya başlamıştır. Bunların başında tanınmış Ukrain şair Taras Chevchenko ve yazar Nicholai Gogol'un da yer aldığı 'Aziz *Cyrill* ve Aziz *Methodius* Kardeşliği' adlı gizli örgüt gelmektedir. Ukrain profesör Dragomanov Çarlık rejimine karşı olduğunu, sosyalizmi desteklediğini ve Ukrayna'nın otonom bir ülke olması gerektiğini açıklayarak ilk siyasi hareketi başlatmıştır.⁹⁵ Böylece, üç yüz yıllık Rus hakimiyeti boyunca Ukrayna'nın bağımsızlığıyla ilgili ilk kez bir siyasî oluşum ortaya çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla, 19 yüzyılın sonlarında Ukrayna'da kurulan Devrimci Ukrayna Partisi ilk siyasi parti olarak tarihte yerini almıştır.

2.2.3. Sovyet Dönemi

1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Bolşevik Devrimi'ni takiben 7 Kasım 1917'de Ukrayna Ulusal Cumhuriyeti, Aralık 1917'de Harkiv'de Ukrayna Sovyeti, 1 Kasım 1918'de ise Batı Ukrayna Ulusal Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak, başlangıçta tüm milletlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkı olduğunu savunan Bolşevikler, daha sonra dünya devleti olma arzusu ve İşçi Partisi'nin otoriter politikaları sonucunda eski Rus siyasetini benimsemiş ve yeniden kendisinden kopan milletleri hâkimiyetleri altına alabilmek amacıyla baskı uygulamıştır.⁹⁶ 22 Ocak 1919 tarihinde Ukrayna Ulusal Cumhuriyeti ve Batı Ukrayna Ulusal Cumhuriyeti birleşmiş, Ukrain milliyetçilerinin gayretlerine rağmen Ukrayna

⁹⁵ Szporluk, *Ukraine*, ..., s. 240.

⁹⁶ Olçar, *Karadeniz Politikaları...*, s. 125.

Ulusal Cumhuriyeti, Ukrayna Sovyeti karşısında bağımsızlığını koruyamamıştır. Ukrayna, 30 Aralık 1922’de imzaladığı Birlik Anlaşması ile Sovyetler Birliği’ni kuran dört cumhuriyetten biri olarak Ukrayna Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti adıyla Sovyetler Birliği’ne katılmış, ülkenin batısı ise 1939 yılına kadar Polonya’nın egemenliği altında kalmaya devam etmiştir. Ülkenin ismi 1936 yılında Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değişmiş ve 1991 yılında bağımsızlığına kadar bu isimle devam etmiştir.

Kırım ise 1917’de bağımsızlığını ilan etmiş olmasına rağmen Bolşevik kuvvetlerin bölgeye ulaşmasıyla 1921’de ‘muhtar cumhuriyet’ statüsü ile Sovyetler Birliği’ne katılmıştır. Daha sonra, 1954 yılında, kendisi etnik Ukrain⁹⁷ olan, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Genel Sekreteri Hruşçev tarafından Pereyeslav Anlaşması’nın 300. yılı vesilesiyle Ukrayna’ya hediye edilmiş, böylece Kırım Ukrayna topraklarına dâhil olmuştur.

Sovyetler Birliği’nin kuruluş aşamasında komünizm ‘savaş komünizmi’ yaklaşımıyla gelişmiş, ancak savaş sona erdikten ve Sovyetler Birliği kurulduktan sonra Sovyet lideri Vladimir İlyiç Lenin, yeni bir yeni bir yaklaşım geliştirerek ‘Yeni Ekonomi Politika’yı uygulamaya koymuştur. Uygulamaya konan söz konusu politika, tarım üretimi iyice zayıflayan Ukrayna’nın 1921 yılında kıtlık/açlık yaşamasına ve yüzbinlerce insanın açlıktan ölmesine neden olmuştur. Birkaç yıl

⁹⁷ ‘Ukrain’ terimi, Ukrayna ulusunun çoğunluğunu oluşturan etnik Ukrain halkının adıdır. ‘Ukraynalı’ teriminden ise vatandaşlık bağıyla Ukrayna devletine bağlı olanlar anlaşılmalıdır.

içinde tarım üretimi küçük ölçekli ticari işletmeler ve büyük ölçekli sanayiye yönelik devlet yatırımlarıyla Ukrayna ekonomisi ancak düzelebilmiştir. Diğer yandan Lenin tarafından belirlenen ve Sovyetler Birliği'ne damgasına vuran politika, 1923 yılında tasarlanan Sovyet 'milliyetler politikası' olmuştur. Komünizmin ve Sovyet ideolojisinin Rus dilli olmayan halklar arasında, en iyi yerel dille aktarılabilceği esasına dayanan Sovyet milliyetler politikası çerçevesinde 'yerleştirme politikası' (*korenizatsiya*) uygulanmış; böylelikle Çarlık döneminde baskı altında tutulan veya yasaklanan ulusal diller geliştirilmiş ve eğitim dili haline getirilmiştir. Sovyet milliyetler politikasının sonucunda, Ukrayna'da Ukrain dili, kültürü ve edebiyatı gelişme fırsatı bulmuş; 1929 yılına gelindiğinde Ukrayna'da ilkokulların %83'ü, ortaokul ve liselerin ise %66'sı Ukraince eğitim verir hale gelmiştir. Lenin döneminde Sovyet yönetimi din açısından da Ukrainleşmeyi hoş görmüş ve Ukrayna *Otosefal* (Bağımsız) Ortodoks Kilisesi'ni desteklemiştir.⁹⁸

1929 yılında Josef Stalin, Sovyetler Birliği'nin tek lideri konumuna gelmiş, Lenin'in politikalarını eleştirerek ekonomide tamamen devlet kontrolünü benimsemiş ve sanayileşmeye önem vermiş ve Sovyet milliyetler politikası – dolayısıyla Ukrainleşme siyaseti de- tersine dönmüştür. Çok sayıda Ukrain aydın yasa dışı örgütlere katıldığı gerekçesiyle tutuklanarak mahkûm edilmiştir.

Bu dönemde Sovyetler Birliği genelinde sanayileşme en fazla Ukrayna'nın doğusunda ve güneyinde gelişmiş, Ukrayna, Sovyetler Birliği'nin sanayide

⁹⁸ Karadeli, "Orta Çağdan Günümüze Ukrayna'nın..", s. 7.

lokomotif cumhuriyeti konumuna gelmiştir. Donbas bölgesi kömür madenciliğinde merkez olma özelliğine sahip olmuş, Ukrayna, 1930’lu yıllarda, kömür ve demir ihtiyacının %70’den fazlasını karşılamış, metal ve makine üretiminde de batılı ülkelerle rekabet etmiştir.⁹⁹ Ancak gerçekleşen sanayileşmenin bedeli ağır olmuştur. Stalin’in politikaları sonucunda, 1932-1933 yıllarında Ukrayna’da büyük bir açlık (*holodomor*) yaşanmış ve yaklaşık sekiz buçuk milyon insan bu açlıkta hayatını kaybetmiştir. *Holodomor* adıyla bilinen bu felaketi 1921 yılında yaşanan açlıktan ayıran özellik, açlıktan ölenlere dağıtılabilecek tahılın Sovyetler Birliği’nin sanayi girişimlerine malî destek sağlayabilmesi amacıyla yurt dışına satılmış olmasıdır.¹⁰⁰ Bu yıllarda devlete tahılını ve hayvanını vermeyenler de *kulak* (zengin çiftçi) olarak damgalanmış ve devlet tarafından ortadan kaldırılmıştır. Tarımda *kulaklara* karşı izlenen politikalar nedeniyle zamanla kolektif tarım merkezleri kurulmuş ve çiftçiler topraklarından zorla koparılarak başka topraklara yerleştirilmiştir.¹⁰¹

İkinci Dünya Savaşı sırasında milliyetçi akımların önem kazanması nedeniyle Ukrayna, 1980 yılına kadar Komünist Parti tarafından sıkı biçimde kontrol altında tutulmuştur.¹⁰² Öte yandan, Ukrayna, 1943-1953 yılları arasında totaliter Sovyet rejiminin baskısı artarken değişmekte olan uluslararası sistemde yerini alabilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından savaşın galipleri ABD, Rusya ve İngiltere, Ukrayna topraklarında yer alan Kırım’ın Yalta kentinde toplanarak

⁹⁹ Kubicek, *The History of...*, ss. 98-101.

¹⁰⁰ Karedeli, “Orta Çağdan Günümüze...”, s. 8; Magocsi; *A History of Ukraine...*, ss. 575-598.

¹⁰¹ Figes’ten aktaran Karadeli, “Orta Çağdan Günümüze...”, s. 8.

¹⁰² Bremmer’den aktaran Olçar, *Karadeniz Politikaları ve Türkiye Ukrayna...*, s. 213.

Birleşmiş Milletlerin kurulmasına karar vermiş ve Ukrayna Birleşmiş Milletlerin kurucu üyelerinden biri olarak uluslararası sistemde önemli bir prestij elde etmiştir. Ancak uluslararası toplumda elde ettiği konuma rağmen uluslararası aktörlerle direkt ilişki kuramaması nedeniyle Ukrayna uluslararası sistemde bağımsız bir aktör olarak yer alamamıştır.

11 Mart 1985 yılında SBKP Genel Sekreterliğine seçilen Mihail Sergeyeviç Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nde değişim ve dönüşümü başlatacak olan, açıklık anlamına gelen ve devletin şeffaf davranması gerektiğini öne süren *glasnost* ile yeniden yapılanma anlamına gelen ve tüm devlet yapılanmasını yeniden düzenleyecek olan *perestroyka* adındaki reformları başlatmıştır.

Üç yüzyıl boyunca Rus egemenliği altında kalan Ukrayna'da ayrılıkçı hareketler olmamasına rağmen bu dönemde, 26 Nisan 1986'da yaşanan Çernobil kazası, Ukrain milliyetçiliğinin canlanmasında dönüm noktası olmuştur. 1980'li yıllarda Sovyetler Birliği'nde yaşanan ekonomik sorunlara ek olarak Çernobil kazasının neden olduğu ağır yıkım, toplumda sistemin meşruluğunun sorgulanmasına ve tepki duyulmasına yol açmıştır.¹⁰³ Ukrainler, Çernobil faciasını bir Ukrayna trajedisi olarak görmüş ve facia sonrasında kitlesel bir hareket oluşturmuşlardır. Çernobil faciasının ardından milliyetçi ve ayrılıkçı duyguların canlanmasıyla *Rukh*¹⁰⁴ adı altında muhalif gruplar ortaya çıkmış; 1990 yılında da

¹⁰³ Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı,...," s. 214.

¹⁰⁴ *Age*. s. 221.

‘Egemenlik Deklarasyonu’nun ilan edilmesiyle Sovyetler Birliği’nden ayrılma ve bağımsızlık yolundaki ilk adım atılmıştır. 1 Aralık 1991’de yapılan referandumda bağımsızlık ilanı halk tarafından kabul edilmiştir.¹⁰⁵

2.3. Ekonomik Yapı

Ukrayna, bağımsızlığını kazandığında gelişmiş bir sanayiye sahip olmasına rağmen eski Sovyet cumhuriyetlerinin ekonomik yapısına doğrudan bağımlıydı. Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucunda eski Sovyet cumhuriyetlerinin birbirine bağımlı olan ekonomik yapılarının birbirinden ayrılması, Ukrayna’nın ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinin ekonomik altyapılarını kurmalarında güçlükler neden olmuştur. Dolayısıyla, Ukrayna’da bağımsızlıkla beraber serbest piyasa ekonomisine geçiş, bağımsızlık sonrası Ukrayna yönetiminin önceliklerinden biri olmuştur.

Ekonomisi genel olarak sanayi ve tarıma dayanan Ukrayna, Avrupa ve Rusya’nın tahıl ambarı olarak anılmaktadır. En başta buğday olmak üzere arpa, patates, mısır, şekerpancarı ön planda olan tarım ürünleridir. Kömür ve demir başta olmak üzere zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklarına sahiptir. Dünya manganez rezervlerinin %40’ını elinde bulundurmakta; kükürt, titanyum ve berilyumda ise tekel durumundadır. Diğer yandan, Sovyetler Birliği döneminden kalan çok güçlü

¹⁰⁵ Taras Kuzio ve Andrew Wilson, *Ukraine: Perestroika to Independence*, (New York: St. Martin’s Press, 1994), s. 205.

bir sanayiye, eğitimli iş gücüne ve kırk sekiz milyon nüfusuyla yüksek bir ekonomik potansiyele sahiptir.¹⁰⁶ Ancak, Ukrayna, bağımsızlığından itibaren kontrollü ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin sancılarını yaşamış, ekonomik reformları kendisinden beklenen süratte gerçekleştirememiştir.

1999 yılından itibaren ekonomik reformlar hızlanmış, böylece Ukrayna ekonomisi istikrar kazanmaya başlamıştır. Demir-çelik, gemi yapımı, kimyasal ürünler, kömür, makine sanayi, savunma sanayi gibi devlet tarafından desteklenen sektörlerin çeşitlendirilerek ekonomik yapı geliştirilmek istenmiş, ancak ekonomi alanındaki değişim ve dönüşüm çıkar çevrelerinin müdahalesi ve siyaset ve iş dünyası arasındaki görüş farklılıkları nedeniyle son derece yavaş ilerlemiştir.¹⁰⁷ Ukrayna ekonomisi 1999 yılındaki ekonomik reformlar sonucunda gelişmeye başlamışsa da ekonomisinin çeşitlilik gösterememesi, ürünlerin pazarlanamaması gibi nedenlerle dış ticarete sorunlar yaşanmış, bu nedenle de Ukrayna'nın ekonomik sorunları devam etmiştir. Ukrayna'nın en büyük sorunlarından biri olan yolsuzluk nedeniyle yabancı yatırımcılar ülke ekonomisine kuşkuyla yaklaşmakta, bu nedenle birçok yabancı yatırımcı Ukrayna'ya yatırım yapma konusunda çekimser kalmaktadır. Yolsuzluğun başlıca nedeni, bağımsızlığın ilk yıllarında yapılan özelleştirmelerde devlete ait işletmelerin, madenlerin, fabrikaların ve bankaların oldukça düşük bedellerle yönetime yakın çevrelerin eline geçmesi ve böylece *oligark* denilen servetini Sovyet sonrası dönemde yapılan özelleştirmeler

¹⁰⁶ Olçar, *Karadeniz Politikaları...*, s. 34.

¹⁰⁷ *Age...*, s. 35.

sonucu elde eden iş çevrelerinin ortaya çıkmış olması ile açıklanabilir. Ukrayna ekonomisinin büyük ölçüde *oligarkların* kontrolünde olması da ekonomik yapıda dönüşümü gerçekleştirecek reformların yapılmasını ve ülkeye gelebilecek yabancı yatırımcıların artmasına engel olmaktadır.

Ukrayna’da ekonomik yapının önemli sorunlarından biri de doğal gaz ve petrol açısından Rusya’ya olan bağımlılıktır. Enerjinin yoğun olarak kullanıldığı sanayiye sahip olan Ukrayna, dünya gaz tüketiminde üst sıralarda yer almaktadır. Doğal gaz ve petrolün yaklaşık % 90’ı ithal edilmekte, ham petrol ithalatının % 87’si, doğal gaz ithalatının % 55’i de Rusya’dan yapılmaktadır.¹⁰⁸ Ukrayna, elektrik üretiminde daima nükleer santrallerine güvenmiş, ancak Batı’nın daha önceden yaşanmış olan nükleer facianın tekrar yaşanabileceği konusunda uyguladığı baskı sonucunda Çernobil Nükleer Santralini 2000 yılında kapatmıştır. Sahip olduğu diğer nükleer elektrik santralini kapatmak için ise elektrik üretimini başka kaynaklardan sağlayabilmek amacıyla ihtiyacı olan yatırımları uygulayabilmek için AB ülkelerinden parasal yardım talebinde bulunmuştur.¹⁰⁹

2011 yılında, Amerikan ekonomi ve iş dergisi *Forbes*, Ukrayna ekonomisini dünyanın en kötü kırk ekonomisinden biri olarak açıklamış, yolsuzluğun Ukrayna’nın en büyük sorunlarından biri olduğunu yazmıştır. Ukrayna’nın, ileriki

¹⁰⁸ Bora Esen, “Ukrayna Ülke Raporu”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2011 Nisan, s. 5.

¹⁰⁹ Bilener, “Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna”..., s. 326.

yıllarda Avrupa'nın lider ekonomisi olabileceğini, ancak günümüzde kişi başına düşen millî gelirin Avrupa'da Sırbistan, Bulgaristan gibi ülkelerin de altında olduğunu açıklamıştır. Amerikan Dışişleri Bakanlığı ise karışık yasa ve yönetmelikleri, zayıf kurumsal hükümeti ve yolsuzlukları bu durumun başlıca nedenleri olarak görmektedir.¹¹⁰

2013 yılına gelindiğinde, Ukrayna ve Rusya arasında siyasi bir kriz yaşanmış, ülkedeki devlet başkanlığı seçim süreci ve Avrupa Birliği ile yapılan Ortaklık Anlaşması nedeniyle Ukrayna'nın önemli bir siyasi ve ekonomik karmaşa sürecine girmesi ekonomik yapısını da kaçınılmaz olarak etkilemiştir. 2012 yılında, Ukrayna ekonomisinde %0,2'lik büyüme elde edilmiş olmasına rağmen 2013 yılında bu değer tamamen durağan hale gelmiş, 2014 yılında %4,7'lik bir düşüş yaşanmıştır. Sanayi üretiminde meydana gelen keskin düşüş ve tarım üretimindeki sorunlar ülkedeki siyasi sorunlarla birleşince Ukrayna ekonomisi gittikçe olumsuz bir duruma gelmiş, yatırımlar bu dönemde %20 oranında azalmıştır.¹¹¹

Ukrayna'nın doğusunun 2014 yılında Rusya tarafından işgal edilmiş olması, Luhansk ve Donetsk bölgelerinde meydana gelen çatışmalar nedeniyle ortaya çıkan istikrarsız durumun yanı sıra önemli birer sanayi bölgesi olan doğusundaki kesimlerde ciddi ekonomik sorunlar meydana gelmiştir. Diğer yandan, AB ve ABD,

¹¹⁰ Aktaran Kalina V. Korostelina, "Ukraine Twenty Year After Independence: Concept Models of the Society", *Communist and Post-Communist Studies*, 46,(2013), s. 54.

¹¹¹ Arda Ocak, "Ukrayna Ülke Raporu", T.C. Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü, Ülke Masaları Daire Başkanlığı, 2015, s. 6.

Ukrayna’da ortaya çıkan krize bağı olarak Rusya’ya yaptırımlar uygulamaya başlamış, bunun sonucunda Ukrayna’nın dış talebinde önemli sorunlar ortaya çıkmış, Rusya ile yaşanan çatışmalar ülkenin en önemli ticari ortağıyla ilişkilerini düşük seviyelere indirmiştir.¹¹² Ayrıca, Ukrayna ekonomisinin %3’lük bölümünü oluşturan Kırım’ın, aynı yıl Rusya tarafından ilhak edilmesi sonrasında Ukrayna’nın özellikle 2014 yılının ikinci yarısından itibaren ciddi ekonomik sorunlar yaşaması kaçınılmaz olmuştur.

Kırım’ın işgal edilmesi ve Ukrayna’nın doğusunda Rusya ile yaşanan mücadele nedeniyle *Grivna* dolar karşısında %70’e yakın değer kaybetmiş, son iki yılda Ukrayna ekonomisi %17 oranında küçülmüş, Gayri Safi Milli Hasıla 183 milyar dolardan 88 milyar dolara gerilemiştir. Ekonomik göstergelere bakıldığında Ukrayna’nın günümüzdeki ekonomik yapısı karamsar görünse de son dönemde yapılan yeni ekonomik düzenlemeler sonucu 2011 yılında Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksinde 157. sıradan 83. Sıraya yükselmiştir. Diğer yandan 2014 yılından itibaren Ukrayna’nın dış ticaretinde Rusya’nın payı %35’ten %8’e gerilemiş, ancak AB ülkeleriyle olan ihracat payı %45 yükselmiştir.¹¹³

¹¹² Ocak , “Ukrayna Ülke Raporu”..., s. 6.

¹¹³ Mülakat, Kiev, 28 Mayıs 2016.

2.4. Siyasi Yapı

Yönetim biçimi cumhuriyet olan Ukrayna; 24 bölge, bugün Rusya tarafından ilhak edilmiş olan bir otonom bölge (Kırım) ve bölge statüsünde iki kentten (Kiev ve Rusya'nın ilhak ettiği Kırım'daki Sivastopol) oluşmaktadır. Bağımsızlığını elde ettikten sonra Ukrayna'da dönüşümün ilk aşamalarında demokratik parlamenter yapılı bir devlet için gerekli adımlar atılmış; Batı tipi modern, yönetim gücünün yasama, yürütme, yargı arasında dengeli dağılımının sağlandığı bir devlet kurulmak istenmiştir. Devleti kuranlar, yürütme yetkisinin devlet başkanı ve hükümetin elinde olduğu, başkanlık-parlamenter sistemle yönetilen bir cumhuriyet modeline karar vermişlerdir. Daha sonra, 2004'te kabul edilen ve 2006'da yürürlüğe giren anayasal değişiklikle devlet başkanının yetkileri azaltılmış, yönetim yapısı parlamenter-başkanlık/üniter yarı-başkanlık sistemine dönüştürülmüştür. Ancak, 7 Şubat 2010 tarihinde, Viktor Yanukoviç'in devlet başkanı seçilmesiyle devlet başkanının yetkileri yeniden artırılmış ve başkanlık-parlamenter sistem tekrar kabul edilmiştir.¹¹⁴ Diğer yandan, Ukrayna'nın devlet yapısını merkeziyetçi veya federal olarak değil, adem-i merkeziyetçi üniter devlet olarak tanımlayanlar da olmuştur. Bu tanımlamaya göre, devletin üniter yanı sıra paylaşılan değerler ve ortak kurumlar temelinde ulusal bütünleşmesi hedeflenmiş, adem-i merkeziyetçi yanı sıra ülkenin birçok farklı bölgeden oluştuğu gerçeği kabul edilmiştir.¹¹⁵

¹¹⁴ Aydingün, "Ne Doğu Ne Batı,...", s. 224, 225.

¹¹⁵ Magocsi'den aktaran Aydingün, "Ne Doğu Ne Batı,...", s. 225.

Ukrayna’da kanun yapma yetkisine sahip tek kurum Ukrayna Yüksek Meclisi (*Verhovna Rada*), genel, eşit ve doğrudan oy esasına göre gizli oy ile, dört yıllık süre için seçilen 450 milletvekilinden oluşmaktadır. Seçme yaşı 21’dir. Yürütme organının en yetkili kurumu Başbakan Birinci Yardımcısı, üç Başbakan Yardımcısı ve Bakanlardan oluşan Bakanlar Kuruludur. Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanına ve *Verhovna Rada*’ya karşı sorumludur. Başbakan *Verhovna Rada* üye sayısının yarısından fazlasının oyu ve devlet başkanının onayı ile atanmaktadır. Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve *Verhovna Rada* ülke yönetiminde söz sahibi olan organlardır.

Ukrayna’da yargı ile ilgili işlemler bağımsız mahkemeler tarafından yapılmakta ve halk, bilirkişiler ve üyeleri davalara doğrudan katılabilmektedirler. Anayasa Mahkemesi ise birçok ülkede olduğu gibi yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemektedir.¹¹⁶

2.5. Askerî Yapı

Sovyetler Birliği’nden ayrılan devletler içinde ordusunu ilk kuran devlet olan Ukrayna, Bağımsız Devletler Topluluğu’nun (BDT) kendisine ait bir silahlı kuvvetlere sahip olması fikrine de karşı çıkan ilk ülke olmuştur. Aynı zamanda,

¹¹⁶ Olçar, *Karadeniz Politikaları ve Türkiye...*, s. 69.

Doğu Avrupa’da Rusya’dan sonra en iyi teçhiz edilmiş silahlara da sahip ülkedir. Ancak, Ukrayna Silahlı Kuvvetleri, Sovyet mirası nedeniyle iyi donatılmış olmasına rağmen bütçeden ayrılan payın yetersiz olması nedeniyle modern ordu düzeyine erişememiş, bakımsız ve eski nesil silahlara sahip bir yapıya dönüşmüştür. Öte yandan, eğitim durumu yetersiz ve kötü şartlar altında çalışmak zorunda olan askerî personelin moralinin düşük olması, subayların yarıya yakın kısmının etnik Ruslardan oluşması, ücretlerin düşük olması, askerî yapıda sorunlar yaşanmasının diğer nedenlerindendir.¹¹⁷

1997 yılında, dış politikada daha etkin olabilme ve ülkedeki zayıflıkların Ukrayna’ya daha büyük sorunlar yaşatabileceği düşüncesiyle askerî yapının yeniden yapılandırılmasına karar verilmiştir. Ancak, Ukrayna’nın ekonomik yetersizlikleri nedeniyle askerî alanda istenilen yeniden yapılanma gerçekleştirilememiştir.¹¹⁸ Örneğin, Ukrayna askerî yapısını güçlendirmek istese de yeterli mali kaynak aktarımı yapılamaması nedeniyle ordu gerektiği gibi tatbikat yapma olanağı bulamamaktadır. Dolayısıyla, ülkenin sosyalist sisteme uygun olarak tasarlanmış askerî yapısının dönüşümünün sağlanması için yeterli ekonomik kaynağın bütçeden ayrılması gerekmektedir.

¹¹⁷ Age., ss. 93-95.

¹¹⁸ Mikhail Molchanov, “Ukraine’s European Choice: Pitfalls and Prospects”, *NATO – EAPC Fellowship 2001 – 2003, Final Report*, Office of Information Press. <http://www.nato.int/acad/fellow/01-03/molchanov.pdf>, Erişim Tarihi: 27 Eylül 2015.

Ukrayna’da ordunun yeniden yapılanmasında mali kaynak sağlanamamasının nedenlerinden biri de Ukrayna’nın bağımsızlığını elde ettiğinden beri dış ülkelerin iç işlerine karışabileceği düşüncesiyle 2002 yılına kadar tarafsızlık politikası uygulaması ve Ukrayna ordusu için dışardan herhangi bir mali destek almamış olmasıdır. Ukrayna bu izlediği bu politika nedeniyle kendi savunma giderlerini karşılamak ve ordunun yeniden yapılanmasında kullanılacak büyük bütçeyi kendisi sağlamak zorunda kalmıştır. Art arda gelen ekonomik krizler nedeniyle de savunma bütçesi gitgide daralmış, hatta askerî araçlara yakıt alınamamış, askerî personelin maaşları dahi ödenememiştir.¹¹⁹

Diğer yandan, Ukrayna’da her alanda görülen yolsuzluğun askerî yapıya da yansımış olduğunu özellikle vurgulamak gerekmektedir. Özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin askerlerinin maaşlarını alamamaları ve yaşadıkları ekonomik sorunlar nedeniyle ordunun silahlarını yasa dışı yollarla Çeçenlere ve Angola’nın Unita gerillalarına satmaları ve askeri kargo uçaklarını Kolombiya’daki uyuşturucu baronlarına kiralamaları, yolsuzluğun askerî yapıda ulaştığı boyutları gözler önüne sermiştir.¹²⁰ Bu durum askerî yapının daha da güçsüzleşmesine neden olmuş ve dönüşümünün gerçekleşmesine engel olmuştur. 2014 yılında Kırım’ın ve Donbas bölgesinin Rusya tarafından işgal edilmesi sonucunda gönüllü çalışmalar ve Ukrayna halkı tarafından yapılan bağışlar nedeniyle Ukrayna ordusu görece güçlenmiştir.

¹¹⁹ Age..., s. 13.

¹²⁰ Bilener, “Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna...”, s. 324.

2.6. Etnik ve Dinsel Yapı

Ukrayna toprakları, yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı üzere, bulunduğu coğrafi konum itibariyle tarih boyunca birçok kavmin ve topluluğun geçiş noktası olmuş, birçok devletin hâkimiyeti altında kalmıştır. Bununla beraber, Sovyet döneminde uygulanan milliyetler politikası nedeniyle -Sovyetler Birliği'nden ayrılan çoğu cumhuriyet gibi- etnik ve dinsel olarak heterojen bir yapıya sahiptir. Sovyetler Birliği'nin kuruluş döneminde, içinde barındırdığı Rus olmayan halkların dilsel ve dinsel bütünleşmesini engellemek amacıyla 'milliyet' (*natsional'nost*) kavramı öne çıkarılmıştır. Bu amaçla, âdeta siyasi bir mühendislik uygulanarak, etnik ve kültürel yapıyla uyuşmayan idari sınırlar çizilmiş, bütün Sovyet cumhuriyetlerine farklı etnik grupların yerleştirilmiş, böylece Ukrayna'da ve diğer tüm eski Sovyet cumhuriyetlerinde çok etnili bir yapı meydana gelmiş, dolayısıyla bağımsızlık sonrası ulus ve devlet inşa sürecinde zorluklar yaşanmasına sebep olmuştur.

Ukrayna'nın 5 Aralık 2001 yılında yapılan son nüfus sayımına göre nüfusu 48 milyon 500 bindir. Sosyal ve ekonomik koşulların kötüleşmesi nedeniyle Ukrayna nüfusu dış göçlerden dolayı azalmaktadır. 1995 yılında Ukrayna'da nüfus 52 milyon¹²¹ iken bugünkü nüfusun kırk altı milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. 2001 nüfus sayımının verilerine göre, Ukrayna'da nüfusun %77,8'si etnik Ukrain, %17,3'ü Rus'tur. Nüfusun %85'ini Ortodoks Hristiyanlar, %10'unu

¹²¹ Olçar, *Karadeniz Politikaları ve Türkiye...*, s. 29.

Grek-Katolikler, %3'ünü Protestanlar, %1,3'ünü Yahudiler, %0,7'sini de Müslümanlar oluşturmaktadır. Ukrayna, eski Sovyet cumhuriyetleri içinde en büyük Rus azınlığa sahip cumhuriyettir. Rus azınlık, çoğunlukla ülkenin güneyinde, doğusunda ve kent merkezlerinde yoğundur. Doğu Ukrayna'nın bazı bölgelerinde nüfusun %40'ını oluşturmaktadırlar. Etnik çeşitliliğin en yoğun olduğu bölge ülkenin batısıdır.¹²² Ukrayna'da yaşayan etnik gruplar göz önünde bulundurulduğunda ülkeyi doğu, batı ve Kırım yarımadası olarak üç parçaya ayırarak değerlendirmek mümkündür. Bu üç parçanın siyasi ve ekonomik açıdan keskin farkları bulunmaktadır. Bir takım sorunları da beraberinde getiren bu farklılıklar ülkenin coğrafi olarak farklı politikalar üretmesini de zorunlu kılmaktadır.¹²³

Ukrayna'da ulus ve devlet inşasını güçleştiren nedenler arasında çok etnili yapının yanı sıra dinsel farklılıklar da bulunmaktadır. Ukrainerler, diğer Slav halklarla beraber Bizans kaynaklı 'Doğu Ortodoks Slav' geleneğini paylaşmaktadırlar. Ancak, diğer Ortodoks ülkelerin aksine, Ukrayna'daki kiliseler bütünlük göstermemekte, birbirleriyle rekabet etmektedirler. Dinsel farklılıkların ulus inşasında meydana getirdiği güçlüklerin asıl kaynağı Hristiyanlar arasındaki farklılıklardır. Hristiyanlar arasındaki inanç ve kilise farklılaşması ülkede doğu batı ayrışmasına sebep olmaktadır. Bunun nedeni de kiliseler arasındaki hiyerarşi mücadelesidir. Bu durumu, ülkenin doğusundaki Hristiyanların Moskova

¹²² Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı,...", ss. 238-242.

¹²³ Kuzio'dan aktaran Olçar, *Karadeniz Politikaları ve Türkiye...*, s. 31.

Patrikliğine bağlı Ortodoks kiliselerini, batı ve orta kesimlerdekilerin Kiev Patrikhanesi'ne bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi'ne olan bağlılığı ortaya koymaktadır. Ülkedeki en büyük dinî azınlığı oluşturan, Vatikan'a bağlı Ukrayna Katolik Kilisesi de son yıllarda etkinliğini artırmaktadır.

Sovyet döneminde dine yapılan baskının ortadan kalkması sonucunda -tüm diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi- Ukrayna'da da bağımsızlıkla birlikte hızlı bir dine yöneliş ortaya çıkmıştır. Devleti yönetenler farklı inançlara ve farklı kiliselere eşit mesafede durmaya özen göstermiş ve devlet inşasında kiliselerden destek almaya çalışmışlardır.¹²⁴ Bununla beraber, Ukrayna'da hatırı sayılır sayıda Yahudi ve Müslüman nüfusun da yaşadığını unutmamak gerekmektedir. Ancak Yahudi ve Müslümanlar topluluklar arasında Hristiyan nüfusta olduğu gibi ayrışma görülmemektedir.

Ukrayna'da yaşayan nüfusun bölgesel olarak çeşitli alanlarda farklılaşması ve bu farklılıkların birbiriyle çatışma halinde olması Ukrayna toplumunun 'derin bölünmüş' olarak nitelenmesine sebep olmaktadır. Ukrayna'nın derin bölünmüş toplum yapısına çalışmanın 'Bağımsızlık Sonrası Ukrayna'da Ulus ve Devlet İnşa Süreci' başlıklı bölümünde detaylı olarak yer verilecektir.

¹²⁴ David Little, *The Legacy of Intolerance*, (Washington, The United State Institute of Peace, 2005), ss. 42-51; Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı,...", s. 241.

III. BÖLÜM:

BAĞIMSIZLIK SONRASI ULUS VE DEVLET İNŞA SÜRECİ

Devlet ve ulus inşa süreçleri iç içe geçmiş ve birbirlerini tamamlayan süreçlerdir. Birbirinden bağımsız düşünölmeyecek olan bu iki süreç genellikle beraber ilerlese de farklı zamanlarda başlamakta; bazen devletin kuruluşu, bazen ise ulusun kuruluşu öncelik kazanmaktadır. Ancak tarihteki örneklerine bakıldığında -Batı Avrupa'da rastlanılan birkaç örnek dışında- genellikle önce devletin kurulduğu, daha sonra kurulan devleti meşru kılacak bir ulusun inşa edildiği görölmektedir. Gerçekleşmesi ve tamamlanması bitmeyen bir süreç olan ulus inşası ve devlet inşası arasında sıkı bir bağ bulunmakla birlikte aralarındaki farkı tanımlamak gerekmektedir.

Devlet inşası, devlet olmanın (*statehood*) temel fonksiyonlarının yerine getirilebilmesi amacıyla tüm devlet kapasitesinin kurulmasıdır. Devlet olmanın temel fonksiyonları; şiddeti tekeline almak, eğitim, sağlık, sosyal güvence, vb. hizmetlerin sağlanması ve toplumdaki farklılıklardan kaynaklanabilecek olası çatışmaları önleyecek kurumların oluşturulmasıdır. Ulus inşası ise bir devletin vatandaşlarının aidiyet hissettikleri ve kimliklerini bununla tanımladıkları bir

‘hayal edilmiş topluluk’ veya ‘*demos*’ meydana getirmektedir. Ulusal topluluklar devletler olmadan da var olabilmektelerse de devlet ve ulus arasında son derece güçlü bir bağ bulunmaktadır.¹²⁵

Ulus ve ulusçuluk kavramları üzerinde uzlaşmaya varılmış bir tanım bulunmamakla birlikte genel kabul görmüş dört yaklaşımdan bahsetmek mümkündür: ‘Modernist yaklaşım’, ‘ilkçi yaklaşım’ (*primordialist*), ‘etno-sembolcü yaklaşım’ ve ‘yeni yaklaşımlar’ başlığı altında toplanan feminist yaklaşım ile banal milliyetçilik yaklaşımlarıdır. Ernest Gellner, Benedict Anderson, Eric J. Hobsbawm gibi modernist yazarlar, ulusu modernleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir yapı olarak görürler, ulusçuluğun ulusları ve devletleri yarattığını ileri sürerler.¹²⁶ Gellner, ulusların ortaya çıkmasında ve ulus oluşumunda tarım toplumundan endüstri toplumuna geçişin önemine dikkat çekerken, Anderson, *Hayali Cemaatler* adlı eserinde ulusları hayal edilmiş siyasi bir topluluk olarak anlatmıştır. Anderson’a göre ulus, kendisine aynı anda hem egemenliğin hem de sınırlılığın içkin olacak şekilde, hayal edilmiş bir cemaattir. En küçük ulusun üyeleri bile birbirlerini tanımasa, onlarla tanışmasa, çoğu hakkında hiçbir şey işitmese dahi, onlar hakkında her birinin zihninde toplamalarının hayali yaşamaya devam eder. Ulusun sınırlı olarak hayal edilmesinin nedeni, her ulusun ötesinde başka uluslara mensup insanların yaşıyor olması, bu nedenle esnek de olsa ulusların sonlu sınırları olduğu, dolayısıyla hiçbir ulusun kendisini insanlığın tümüyle

¹²⁵ Jonathan Wheatley, “Managing Ethnic Diversity in Georgia: One step forward, Two Steps Back”, *Central Asian Survey*, Vol. 28, No. 2, 2009, s. 119.

¹²⁶ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, İskender Savaşır (çev.), (İstanbul: Metis Yayınları, 1995); Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları*, (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2015), ss. 156-190.

örtüşüyor olarak hayal edemeyeceğidir. Egemen olarak hayal edilmesinin nedeni ise ulus olgusunun, hanedanlık mülklerinin çökmeye başladığı çağda doğmuş olmasıdır. Diğer yandan, ulus bir topluluk, bir cemaat olarak hayal edilir çünkü her ulus –eşitsizlik ve sömürge ilişkileri olsa dahi- daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır.¹²⁷ Ulus inşasındaki en önemli unsurun gelenek icadı olduğuna dikkat çeken Hobsbawm da yalnız ulus inşasında değil, her türlü toplumsal hareket ve siyaset alanında geçmişle bağ kurulması ve süreklilik algısı yaratılması için geleneklerin icat edilip yeniden keşfedildiğinden bahsetmiştir.¹²⁸

İlkçi (*primordialist*) yaklaşım, ulusların tarihin eski çağlarından beri var olduğunu, zaman içinde uykuya dalıp daha sonra yeniden canlandıkları esasına dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre etnik kimlik statik ve doğal bir unsur olarak görülür, ulusları meydana getiren kan bağı ve etnik kökenin değişmez olduğu kabul edilir.¹²⁹

Ulusçuluk yaklaşımları arasında en fazla kabul görmüş olan yaklaşım etno-sembolcü yaklaşımdır. Ulusların kökeninin tarihin derinliklerinde yattığı görüşüne dayanan etno-sembolcü yaklaşımın öncüsü olarak kabul edilen Antony D. Smith ve Walker Connor, ulusları doğal, sürekli ve etnik çekirdeklerden doğan yapılar olarak görmektedirler.¹³⁰ Söz konusu yaklaşıma göre, ulus etnik gruplardan meydana

¹²⁷ Anderson, *Hayali Cemaatler*, ..., ss. 20-22.

¹²⁸ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları*, ..., ss. 142-146.

¹²⁹ *Age*, s. 81.

¹³⁰ Anthony D. Smith, “The Rise of Nations”, *Nationalism*, içinde, Ed., John Hutchinson and Anthony Smith, (New York: Oxford University Press, 1994), ss. 151-154; Walker Connor, “When

gelmektedir ve ulus adı verilen yapı tarihin farklı dönemlerinde farklı şekiller almıştır. Etnik kimlik semboller, simgeler aracılığıyla değerlendirilmektedir. Etno-sembolcü yaklaşım, ilkçi yaklaşımın aksine, etnik kimliğin doğuştan elde edilmediğini, siyasal bir inşa ve durumsal olduğunu (*contextual, situational*) öne sürmektedir. Connor, ulusu meydana getiren topluluklarda ‘homojenlik hissi’ni ön plana çıkarmış ve bu hissin yaratılmasıyla bir ulusun diğer topluluklardan ayrılabilmesini anlatmıştır.¹³¹ Smith de, etnisitenin sembolik bir karakterinin olduğuna ve toplulukta Connor’ın vurguladığı birlik hissinin oluşmasında mitlerin ve ulusal sembollerin önemine dikkat çekmiş, her etnik topluluğun bir kurucu miti olduğunu ve ulus inşasında bu kurucu mitin kullanılması gerektiğini anlatmıştır.¹³²

Ulus tanımlamasını yukarıdaki yaklaşımlardan farklı ele alan ‘yeni yaklaşımlar’ da bulunmaktadır. Bunlar ulusu, toplumsal cinsiyet ve kadın bakış açısıyla ele alan feminist yaklaşım ile ulusların yeniden üretimi esasına dayanan ‘banal milliyetçilik’tir. Feminist yaklaşım, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin görmezden gelinmesi, kadınların ulusal ve etnik projelere ne şekilde katıldıklarının ve bu projelerden nasıl etkilendiklerinin sorgulanmamış olması esasına dayanarak geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Milliyetçilik literatüründe düşünürlerin, yazarların ve siyasi liderlerin genelde erkek olması ve dünya tarihi incelendiğinde de ulusların her zaman erkekler tarafından inşa edildiği düşüncesi üzerine geliştirilmiştir.¹³³

is a Nation”, *Nationalism* içinde, Ed., John Hutchinson and Anthony Smith, (New York: Oxford University Press, 1994), s. 159.

¹³¹ Walker Connor, “A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group, is a...”, *Nationalism* içinde, Ed., John Hutchinson and Anthony Smith, (New York: Oxford University Press, 1994), s.36, 37.

¹³² Smith, “The Rise of Nations”..., s. 153.

¹³³ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları*,..., s. 245.

Feminist yaklaşımda kadın bakış açısıyla ulusun nasıl inşa edileceği, nasıl kurgulanacağı anlatılmakta, özellikle kadının sosyalleşmedeki rolünden dolayı ulus duygusunun yeni nesillere aşılmasında erkeklerden çok daha ön planda olduğu vurgulanmaktadır.

Günlük hayattaki semboller aracılığıyla ulusun şekillenmesi temeline dayanan ‘banal milliyetçilik’, çeşitli şekillerde tanımlanan kimliğin hiçbir koşulda unutulmamasının nedeninin milli kimliğin sürekli olarak hatırlatıldığı görüşüne dayanır. Söz konusu hatırlatma eylemi son derece doğal biçimde gerçekleşir ve hiçbir şekilde hatırlatma olarak algılanmaz.¹³⁴ Banal milliyetçilik yaklaşımına göre günlük hayatta bayrak, ulusal sembol, dil gibi semboller ve simgeler üzerinden milliyetçiliğin yeniden kurulması ve yeniden üretilmesi sonucunda hatırlatma eylemi kendiliğinden meydana gelmektedir.

Ulus ve ulusçuluk kuramlarının farklı yaklaşımlar benimsediği görülmektedir. Ulusun özünü etnik kökenin mi; sahip olunan dil, kültür, tarih gibi ortak değerlerin mi veya aynı topraklarda yaşamının bir sonucu olarak yurttaşlığın mı oluşturduğu konusunda görüş farklılıkları bulunmaktadır. Dört farklı kuramsal yaklaşımda özetlenebilen farklı ulusçuluk tanımları olmasına rağmen ulusu genel olarak modernleşme, sanayileşme gibi belirli sosyoekonomik koşulların etkileşimiyle ortaya çıkan, sınırları belli bir ülkede yaşayan insanların, kimi zaman ortak soy, din gibi unsurları içeren, genellikle ortak bir tarihi, dili, kültürü ve

¹³⁴ Age., s. 242.

değerleri paylaşması sonucu başkalarından ayrılan ve aralarında güçlü bir dayanışma ve sadakat duygusu bulunduğu inanılan siyasal bir topluluk olarak tanımlamak mümkündür.¹³⁵

Yukarıda bahsedilen ulusun tanımı üzerine yapılan tartışmalar iki ayrı unsura dayalı ulus inşa modeline işaret etmektedir. Bunlardan ilki, ulusu aynı topraklarda yaşayan ve beraber yaşamının sonucu olarak ortak duygulara sahip vatandaşlar bütünü olarak ele alan, yurttaşçıl (*civic/sivil*) unsurların kullanıldığı ulus inşa modelidir. Yurttaşçıl unsurların temel alındığı ulus inşası iradidir ve tüm yurttaşları kapsayıcıdır. Yurttaşçıl unsurların öne çıktığı ulus inşasında kültürel birlik esas alınmakta ve kültürel farklılıklar yadsınmaktadır. Bu nedenle ulus inşasında türdeşlik yaratmak amacıyla kültürel bir bütünlük oluşması için baskı uygulanabilmekte ve asimilasyonist politikalar dahi izlenebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, yurttaşçıl unsurların kullanıldığı ulus inşa modeli, ulusu oluşturan yurttaşların tamamını, etnik köken farklılığını dikkate almadan, tek bir kimlik içinde asimile olmaya davet eder.¹³⁶

Ulus inşasında kullanılan diğer model ise etnik unsurların temel alındığı, bireylerin aynı soydan geldiğinin kabul edildiği modeldir. Etnik unsurlara dayandırılan ulus inşası iradi değildir, aynı ülkedeki farklı etnik grupları dışlayıcıdır. Genellikle Batı dışı toplumlarda ikinci model ulus inşası geçerli

¹³⁵ Erol Kurubaş, “SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Yeni Uluslaşma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No. 5, s. 115.

¹³⁶ *Age.*, s. 116.

olmaktadır ancak tamamen etnik veya tamamen yurttaşçıl unsurların temel alındığı bir ulus inşasından söz etmek mümkün değildir. Ulus inşa sürecinde her iki unsura da yer verilmektedir. Üzerinde durulması gereken ayrım, ulus inşasında etnik unsurların mı, yoksa yurttaşçıl unsurların mı daha ağırlıklı ya da belirleyici olduğudur. Örneğin, Batı Avrupa’da İngiliz, Fransız, İspanyol, Portekiz gibi uluslar, tarihsel koşulların ve belirli sosyoekonomik gelişmelerin sonucu olarak yurttaşçıl temelli uluslar olarak ortaya çıkmışlardır.

Dünyadaki devletlerin büyük çoğunluğunda ise ulus oluşumu (*nationhood*), Batı Avrupa’da olduğu gibi kendiliğinden gerçekleşmemiş; genellikle önce devlet inşa edilmiş, sonrasında da devletin meşruluğunun sağlanması amacıyla siyaseten ulus inşası gerçekleştirilmiştir. ‘Devletten ulusa’ olarak adlandırılan söz konusu ulus inşasında devlet kimlik, din, tarih yazımı, dil politikaları, ulusal semboller gibi uluslaştırma araçlarıyla kendi ulusunu inşa etmektedir.

Ne teoride ne de pratikte bir ulus devlet olarak tanımlanmış veya tasarlanmış olan Sovyetler Birliği, uygulanan milliyetler politikasının bir sonucu olarak etnik heterojen bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Brubaker’a göre, milliyetler politikası çerçevesinde bir ‘Sovyet insanı’ (*homo-sovieticus*) yaratma temelinde, Sovyetler Birliği içinde yer alan çeşitli kabile kimliklerinden, farklı dinler, kültürler ve dillerden kaynaklanan farklılıkların aşılıp geride bırakıldığı bir Sovyet kimliği ve

Sovyet halkı (*sovietskii narod*) yaratılmak istenmiştir.¹³⁷ Bu amaçla yürütülen milliyetler politikasının sonucunda, gerçek sınırlar ve etnik unsurlar dikkate alınmadan Ruslar tarafından tasarlanan, toplulukların gerçek anlamda aidiyet hissetmedikleri Sovyet yönetsel yapılar ortaya çıkmıştır.

Sovyetler Birliği'nde belirli bir bölge veya toprak temelinde kimliklerin sistemli şekilde etnikleştirilmesi sonucunda yaratılan etnik heterojen yapı kurumsallaşmıştır. 1991 yılında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte on beş Sovyet cumhuriyeti bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Dağılma sonrası ortaya çıkan bağımsız cumhuriyetler gerçek bir ulus bilinciyle örgütlenerek ulus inşa sürecine girmişlerdir. Sovyet sonrası ulus inşa sürecine giren cumhuriyetler; Rusya ile ilişkilerin devam ettirilmesi zorunluluğu, geçmişin olumsuz mirası, ulusal birliği bozan Rus kültürü ve etkisinin devam ediyor olması, ulus içindeki farklılıkların ulusal kimlik içinde eritilerek ulusu mümkün olduğunca yurttaşçıl temelde inşa ederek farklılıkların en aza indirgenmesi zorunluluğu vb. zorluklarla karşılaşmışlardır.¹³⁸

Rogers Brubaker, Ukrayna'nın da aralarında bulunduğu bağımsızlık sonrası Sovyet cumhuriyetlerini içleri dolması gereken deniz kabuklarına benzetmiştir. Deniz kabuklarına ulusal unsurların, bölgenin, kültürün ve yönetimin doldurulması

¹³⁷ Rogers Brubaker, "Nationhood and the National Question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia: An Institutional Account", içinde, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*, (Cambridge University Press, 1996), ss. 26-29.

¹³⁸ Kurubaş, "SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde...", s. 113; Brubaker, "Nationhood and National Question...", s. 41.

gerektiğini anlatmış, diğer bir deyişle, bir ulus devleti tanımlayan tüm unsurları deniz kabuğuna doldurmak gerektiğini ifade etmiştir.¹³⁹ Ulus inşasının gerçekleştirilmesi için ‘ulusallaştırıcı devlet’ (*nationalizing state*) kavramını öne sürmüş ve ulus oluşumunun tamamlanması için çekirdek ulusun (*core nation*; *titüler* halk) kendi kültürel ve etnik özellikleri temelinde ülkede yaşayan diğer etnik grupları uluslaşma politikasına dâhil etmesi ve ulusallaştırması gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁴⁰

3.1. Siyasi Yaşam ve Devlet İnşası

Sovyetler Birliği genelinde ve Ukrayna özelinde yaşanan liberalleşme ve etnik temelli ayrışmaları kapsayan değişim ve dönüşüm, Gorbaçov’un Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri olmasıyla 1985’te fiilen başlamıştır. Değişim rüzgârları Doğu Avrupa ülkelerinde, 1960’ların ikinci yarısından itibaren halktan reform taleplerinin gelmesiyle esmeye başlamış ancak bu talepler Sovyetler Birliği’nin müdahalesi ve bu ülkelerdeki Sovyet yandaşları tarafından bastırılmıştır.¹⁴¹ 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başına gelindiğinde, liberalleşme ve milliyetçi parçalanmaları başlatacak süreç, ilk olarak Doğu Avrupa’da, Polonya’da

¹³⁹ Rogers Brubaker, “Nationalizing States Revisited: Projects and Processes of Nationalization in Post-Soviet States, *Ethnic and Racial Studies*, 34: 11, November 2011, s. 1786.

¹⁴⁰ Rogers Brubaker, “Nationalizing States in the Old New Europe – and the New”, içinde, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*, (Cambridge University Press, 1996), s. 103.

¹⁴¹ Caner Sancaktar, “SSCB Sonrası Ukrayna: Kapitalizme Geçiş ve Milliyetçi Parçalanma”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, derl., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014), s. 527.

Dayanışma Hareketi adı altında başlamıştır. Süreç, 1980'lerin başında Baltık ülkelerinde ikinci kitle halk hareketleriyle devam etmiş; 23 Ağustos 1989'da Estonya, Litvanya ve Letonya'da halk el ele tutuşarak, Talin'den Riga'ya, buradan da Vilnius'a uzanan bir insan zinciri oluşturmuştur. Doğu Avrupa'daki halk hareketlerinin sonucunda komünist rejimler iktidardan uzaklaştırılmış; sırasıyla Litvanya, Estonya ve Letonya Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.¹⁴² Doğu Avrupa'da halk hareketlerinin görüldüğü dönemde Sovyetler Birliği'nde de milliyetçi duygular canlanmaya başlamışsa da hiçbir zaman halktan gelen bir reform talebiyle karşılaşılmamıştır.

Sovyetler Birliği'ni dağılmaya götüren reformların başlamasının nedeni, 1980'li yılların başında, ekonomik ve siyasi sorunların sonucu olarak yaşanan toplumsal krizdir. Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş boyunca Batı ile girdiği mücadele ve ideolojik savaş nedeniyle kaynaklarının büyük bir bölümünü silahlanmaya ve silahlanmanın gereği olan modern teknolojiye ayırması, Sovyet vatandaşlarının, Komünist Parti'nin önde gelenleri hariç, toplumsal yaşamda sorunlar yaşamasına sebep olmuştur.¹⁴³ Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik durgunluğun artarak devam etmesi ve gelişmenin giderek yavaşlaması sonucu ulusal gelirdeki birikim giderek düşmüş, yatırımlarda azalma meydana gelmiştir.

¹⁴² İsmail Aydingün ve Çiğdem Balım, "Giriş," *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler* içinde, derl., İsmail Aydingün ve Çiğdem Balım (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2012), s. 1.

¹⁴³ Age., s. 1; Igor Gali v.d., *Sovyetler Birliği Nasıl/Neden Yıkıldı*, (Ankara: Phoneix Yayınevi, 2008), s. 44.

Ekonomik durumun kötüleşmesi toplumsal sorunların da çözümünü engellemiş,¹⁴⁴ aşırı merkezîyetçi ekonomik yapı en basit gereksinimleri dahi karşılayamaz hale gelmiştir. Diğer yandan, iktidarın tek sahibi olan Komünist Parti ise iyice yozlaşmıştır.¹⁴⁵

Sovyetler Birliği, iç dinamiklerden kaynaklanan sorunların yanı sıra 1980’lerde Doğu Avrupa’da ortaya çıkan değişim rüzgârları, yükselen milliyetçi duygular ve komünist rejimlere olan memnuniyetsizlik gibi gelişmelerden de etkilenmiştir. Bu nedenle, Mihail Gorbaçov, 1985 yılında iktidara geldiğinde Sovyet sistemini rahatlatacak ve yeniden yapılandırmayı mümkün kılacak reformlar gerçekleştirmeyi amaçlamış; Nisan 1985’te SBKP Genel Kurulu’nda sosyoekonomik gelişimi hızlandırma stratejisi ilan edilmiş ve yapısal reformlar başlatılmış; 1986 yılında *perestroyka* ve *glasnost* politikaları yürürlüğe konulmuştur.¹⁴⁶ Sovyetler Birliği’nde başlatılan reform süreci ile birlikte totaliter Sovyet rejimi görece yumuşamış, böylece daha önce baskı altında tutulmuş olan sorunlar da ortaya çıkmaya, gündeme gelmeye başlamıştır. Bu sorunların başında, Sovyet rejimi tarafından çizilen yapay sınırlar ve Sovyet milliyetler politikası gelmektedir. Gorbaçov yönetiminin uygulamaya koyduğu reformların sonucunda merkezi planlamaya dayalı Sovyet ekonomisi yerine serbest piyasa ekonomisi benimsenmeye çalışılmış ancak sorunlar ortadan kalkmamıştır. 1980’lerin sonunda ekonomik ve sosyal sorunlar daha da derinleşmiş, sosyoekonomik yapıdaki

¹⁴⁴ Gali vd., *Sovyetler Birliği Nasıl...*, ss. 48-56.

¹⁴⁵ Aydingün ve Balım, “Giriş”..., s. 1.

¹⁴⁶ *Age.*, s. 1.

olumsuzlukların giderek artması nedeniyle Sovyet ulusları arasında anlaşmazlıklar yaşanmaya başlamıştır.¹⁴⁷ Sonuç olarak, yapılan reformlar sonucu Komünist Parti'nin mutlak egemenliği sarsılmış, rejim karşıtlığı ve milliyetçi akımlar yükselmiş, böylece Sovyetler Birliği'nin dağılması kaçınılmaz olmuştur.

1980'lerin ikinci yarısında, Gorbaçov döneminde başlatılmış olan reformların halktan gelen taleplerle değil, Sovyet yönetici elitinin aldığı kararlarla uygulamaya konulduğu görülmektedir. Sovyetler Birliği'nde milliyetçi duygular ortaya çıkmasına rağmen dağılmaya yol açacak kadar yoğunluk kazanmamıştır. Dağılma süreci ekonomi ve yönetim sisteminde meydana gelen çıkmaz nedeniyle başlamıştır. Diğer bir deyişle, ulusal duyguların canlanması büyük ölçüde siyasi otoritenin çöküşüyle yoğunlaşmış, birliği oluşturan ulusların kurumsallaşmış formları Sovyetler Birliği'nin dağılmasında rol oynamış¹⁴⁸ ancak bu, Doğu Avrupa ülkelerindeki gibi ulusal duyguların yoğunluğu ile ve halkın talebiyle gerçekleşmemiştir. Hobsbawm da Sovyetler Birliği'ndeki etnik kimlikler ve milliyetçi duyguların Doğu Avrupa'daki ülkelerin aksine hiçbir zaman Sovyetler Birliği'ni dağıtacak denli güçlü olmadığını, birliğin dağılmasının etnik ve millî anlaşmazlıklar veya karışıklıklar sonucunda değil, daha çok ekonomik sebeplerle meydana geldiğini ileri sürmüştür.¹⁴⁹ 1980'li yılların ikinci yarısında başlayan reformların çözüm getirememesi nedeniyle Sovyet vatandaşlarının yaşam

¹⁴⁷ Güler Kalay, *Soğuk Savaş Sonrası Eski SSCB Coğrafyasında Etnik ve Dinsel Çatışmalar*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2013), s. 41.

¹⁴⁸ *Age.*, ss. 1-14.

¹⁴⁹ E. J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik Program Mit Gerçeklik*, (çev.) Osman Akınhay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010), s. 200.

koşullarının giderek kötüleşmesi -yukarıda da bahsedildiği gibi- Sovyet halkının sisteme inancını azaltmıştır.¹⁵⁰ 1985 yılında başlayan reform süreci ve gelişmeler nedeniyle ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar, bir süre sonra Gorbaçov yönetimine karşı olan muhalefeti güçlendirerek halkı bilinçlendirmeye ve harekete geçirmeye başlamıştır. Boris Yeltsin'in, 10 Ağustos 1991 tarihinde, halk hareketlerine karşı çıkan Gorbaçov'u istifaya çağırması sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmaya doğru gidişi hızlanmıştır.¹⁵¹

Devlet inşa sürecinde nasıl bir yol izleneceği ve devletin inşa biçimi - yukarıda da vurgulandığı gibi- son derece önemlidir. Ukrayna'da dili, kültürü, demografik durumu, ekonomik refahı ve siyasi hegemonyası devlet tarafından korunan ve desteklenen bir etno-kültürel 'merkez ulus'a ait devlet modeli inşası tercih edilmiştir.¹⁵² Devlet inşasının başladığı dönemde, toplumsal istikrar ve bütünleşmeye zarar gelebileceği düşüncesiyle siyasetin etnikleştirilmemesine özellikle dikkat edilmiştir. Ukrayna'da devlet inşasında izlenen yol, tarihte dünya devletlerinin büyük bir çoğunluğunda olduğu gibi 'devletten ulusa' modeli olmuştur. Dolayısıyla, önce devlet inşası, daha sonra ulus yaratılması tercih edilmiş, bu iki süreç birbirine koşut ilerlemiştir. Devletten ulusa modelinin toprağa dayalı ve kültürel unsurları içermektedir. Bu nedenle, devleti oluşturan ulus mutlaka yurttaşçıl ve etnik unsurları beraber içermelidir. Ukrayna'nın devlet inşa sürecinde

¹⁵⁰ Age., s. 200; Gali v.d., *Sovyetler Birliği Nasıl...*, ss. 50-55.

¹⁵¹ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1999*, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 2000), s. 819.

¹⁵² Brubaker'dan aktaran Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı,...", s. 225.

tamamen yurttaşçıl veya tamamen etnik unsurların ön plana çıktığı görülmemiştir.¹⁵³

3.1.1. Kravçuk Dönemi

Ukrayna’da, egemenlik ve tam bağımsızlık konusunda toplumun büyük çoğunluğunun katıldığı bir halk hareketi 1990 yılının sonuna doğru başlamıştır.¹⁵⁴ Bu dönemde bağımsızlık söylemleri giderek yaygınlaşmış, Komünist Parti içindeki gruplar bile bağımsızlıktan söz etmeye başlamışlardır. Ukrayna yönetimi 16 Temmuz 1990’da egemenliğini ilan etmiş ancak yayınladığı bildiride bağımsızlık kelimesini kullanmamış, bunun yerine tarafsızlık ve özerk bir ordudan bahsederek zaman kazanmıştır. Komünist Parti’de bağımsızlık isteyen grubun lideri olan Leonid Kravçuk, 23 Temmuz 1990 tarihinde *Verhovna Rada* başkanı seçilmiştir. 17 Mart 1991 tarihinde, Birlik Anlaşmasıyla ilgili bir referandum yapılmış, referanduma katılan Ukrayna vatandaşları %70 oranında Sovyetler Birliği’nin devamı yönünde oy kullanmıştır. Aynı referandumda Ukrayna’nın yeni ‘Birlik Anlaşması’nı egemenlik ilanı çerçevesinde imzalayıp imzalamaması yönündeki soruya %80 oranında ‘evet’ yanıtı verilmiştir.¹⁵⁵

¹⁵³ Taras Kuzio, *Ukraine: State and Nation Building*, (New York: Routledge, 2001), s. 2.

¹⁵⁴ Kemal Olçar, *Karadeniz Politikaları ve Türkiye Ukrayna Stratejik İlişkileri*, (İstanbul, IQ Kültür Sanat, 2007), s. 77.

¹⁵⁵ İsmail Aydınğün, “Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya’nın ‘Geçiş’ Ülkesi Ukrayna”, *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna* içinde, Ed., İsmail Aydınğün ve Çiğdem Balım, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2012), s. 222.

Verhovna Rada başkanı Leonid Kravçuk, Moskova’da, 19 Ağustos 1991’de darbe gerçekleştiğinde Sovyetler Birliği’nin devamı konusundaki görüşünü hemen göstermekten kaçınmış, iki gün bekledikten sonra Sovyet sistemine karşı olduğunu ilan etmiştir. Bunun sonucunda Kravçuk önderliğinde Ukrayna, 24 Ağustos 1991’de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık ilanından hemen sonra, 30 Ağustos 1991 tarihinde, Komünist Parti kapatılmıştır. 1 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlık referandumu ve cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır. Bu kez referanduma katılan Ukrayna vatandaşlarının %92’si bağımsızlığı kabul etmiş; referandumun arkasından yapılan seçimde Leonid Kravçuk Ukrayna’nın ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir. Dört gün sonra, 1922 tarihindeki Birlik Anlaşması geçersiz sayılarak, Ukrayna’nın Sovyetler Birliği’nden ayrılma kararı *Verhovna Rada*’da onaylanmıştır.¹⁵⁶

17. yüzyıldan beri Rus hâkimiyetinde olan Ukrayna, bağımsızlıkla birlikte başta dış politika, güvenlik, ekonomi gibi alanlar olmak üzere kendi başına karar alma durumuyla ilk kez karşı karşıya kalmıştır.¹⁵⁷ Bağımsızlığının ilk yıllarında yeni kurulan düzenin halk tarafından benimsenmesi ve sistemin meşruluğunun kabul edilmesi gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Bu dönem, siyasal kurumların yenilenip dönüştürülmesi ve halkın yenilikleri benimsemeye çalışması dönemidir. Ukrayna’nın bağımsızlık sonrasında girmiş olduğu ulus ve devlet inşa süreci ve demokratikleşme çabaları, bağımsızlığından günümüze kadar geçen 25 yıl boyunca

¹⁵⁶ Age., s. 222.

¹⁵⁷ Stephen Shulman, “Completing versus Complementary Identities: Ukrainian-Russian Relations and the Loyalties in Ukraine”, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 26, 4, (1998), ss. 615-632.

birçok araştırmaya ve incelemeye konu olmuş, genel olarak Ukrayna'nın politik, yönetim, sosyal ve eğitim sisteminin değişmesi gerekliliği kabul edilmiştir.¹⁵⁸

Diğer tüm eski Sovyet cumhuriyetlerinin devlet başkanları gibi *nomenklaturaya* mensup olan Kravçuk'un ilk hedefi, devlet kontrollü ekonomiden serbest pazar ekonomisine geçmek olmuştur. Kravçuk, özelleştirmeye dayalı reformlar gerçekleştirmiş, yurttaşıl (*civic*, sivil) ve etnik unsurları içeren bir Ukraynalı vatandaşlık tanımlaması yapmak istemiştir.

Ukrayna, bağımsızlığını elde ettiğinde Sovyet döneminden miras kalan birçok sorunla karşılaşmıştır. Ekonomik kriz, rüşvet, yolsuzluk, Rusya ile sorunlu ilişkiler, Rus nüfusun yoğun olarak yaşadığı Kırım'da meydana gelen ayrılıkçı hareketler, Karadeniz Filosu ve Sivastopol'ün statüsü ve en önemlisi 'devletimsi' yapıdan bağımsız ve gerçek bir devlet inşa etme zorunluluğu olarak özetlenebilecek olan söz konusu sorunların acil çözüme kavuşması gerekmiştir. Bağımsız bir devletin inşa edilebilmesi ve Sovyet mirası sorunların çözümü için siyasal ve ekonomik birçok reform paketi uygulamaya konmuş ancak Kravçuk'un otoriter

¹⁵⁸ Kalina V. Korostelina, "Ukraine Twenty Year After Independence: Concept Models of the Society", *Communist and Post-Communist Studies*, 46,(2013), ss. 53-64.

yönetim tarzı ve diğer etkenler¹⁵⁹ reform paketlerinin uygulanmasına engel olmuştur.¹⁶⁰

Ukrayna'nın Sovyet sonrası dönüşümünde demokratik seçim sürecine geçilmesi en zorlu ve en uzun süreç olarak değerlendirilebilir. Bunun nedeni, bağımsızlık sonrası seçim yasalarının karmaşık biçimde yapılmış olmasıdır.

1994 yılında yapılan seçimlerin sonuçları sürpriz olarak görülmüştür. Komünist Parti¹⁶¹ 91 sandalye ile *Verhovna Rada*'da birinci parti olmuş; *Rukh*¹⁶² 30 sandalye elde ederken, diğer partiler 20 sandalye elde etmiştir. 219 milletvekili ise bağımsız adaylar arasından seçilmiştir. Genel seçimlerin sonuçlarının alınmasının uzun sürmesi başkanlık seçimlerinin tarihinin de ertelenmesine neden olmuştur. Kravçuk'un başkanlık seçimlerindeki en güçlü rakibi, önceki dönem başbakan olarak atadığı ve Rusya ile yakın ilişkileri bulunan Kuçma olmuştur. Kravçuk seçimlerin ikinci turunda rakibi Kuçma'ya yenilmiş; Kuçma %52 oy oranıyla Ukrayna'nın ikinci cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁶³

¹⁵⁹ Kravçuk tarafından başbakan olarak atanan Leonid Kuçma, ekonomik ve siyasal reformların gerekli ve kaçınılmaz olduğuna inanmış, özelleştirme konusunda yol almak istemiş ve birçok reform paketi hazırlamıştır. Ancak Kuçma, reformların uygulanabilmesi için gerekli olan yasaların çıkarılmasında *Verhovna Rada*'dan istediği desteği alamamıştır. Dönüşüm için gerekli olan reformların engellenmesi nedeniyle inancını yitiren ve haksızlığa uğradığını hisseden Kuçma, 1993 yılında istifa ederek başbakanlık görevinin birçok gücünü Kravçuk'a bırakmıştır. Kuçma'nın başbakanlıktan istifası kamuoyunda tepkiye neden olmuş ve istifadan hükümet sorumlu tutulmuştur. Steven Otfinoski, *Ukraine*, (New York: Facts on File, 2005), s. 29.

¹⁶⁰ Aydingün, "Ne Doğu Ne Batı...", s. 223.

¹⁶¹ 1991 yılında kapatılan Komünist Parti 1993 yılında yeniden açılmış, 1994 genel seçimlerinde *Rada*'da çoğunluğu elde etmiştir. Diğer yandan, bağımsız adayların sayısının azımsanmayacak biçimde artması da istikrarsız bir siyasal ortamın oluşmasına neden olmuştur. Aydingün, "Ne Doğu Ne Batı...", s. 328.

¹⁶² Ukraincede 'hareket' anlamına gelen, çeşitli muhalif gruplardan oluşan muhalefet bloku.

¹⁶³ Otfinoski, *Ukraine...*, s. 31.

3.1.2. Kuçma Dönemi

Ukrayna’da, 1991-1994 yılları arası, Sovyet döneminden bağımsızlık dönemine geçişin yaşandığı dönem; 1994-1998 yılları arası ise Kravçuk’tan sonraki cumhurbaşkanı Kuçma’nın yeni kurulan devlet yapısını güçlendirdiği dönem olarak kabul edilebilir. İki dönem üst üste devlet başkanlığı yapan Kuçma döneminde, 1996 yılında, Ukrayna’nın ilk anayasası yapılmış, anayasanın yapılması Ukrayna’nın bağımsızlığını garanti altına aldığıının göstergesi olarak görülmüştür. Yeni anayasanın kabulünden kısa bir süre sonra Ukrayna’nın para birimi *grivna* (*hryvnia*) tedavüle girmiş, ardından radikal değişiklikleri içeren reform paketleri düzenlenmiştir. 1994 ve 1997 yılları arasında ekonomik ve siyasal reformlar başlatılmış; 1996 yılında, Sovyet döneminden kalan son nükleer silahlar sökülmüş; 1997 yılına gelindiğinde, Rusya ve Romanya ile sınır anlaşmaları imzalanarak sınır ve toprak bütünlüğü garanti altına alınmıştır. Aynı yıl, Rusların yoğun olarak yaşadığı ve Rusya tarafından desteklenen ayrılıkçı hareketlerin olabileceği endişesiyle Kırım’a özerklik statüsü verilmiş ve ayrılıkçı hareketlerin önüne geçilmiştir.¹⁶⁴ Kuçma, iç siyasal anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözme politikası uygulamıştır.

Kuçma yönetiminde, Sovyet döneminin tutum ve davranışları ile *nomenklaturanın* etkisinin azalmadan devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

¹⁶⁴ Kuzio, *Ukraine: State and Nation Building...*, s. 2.

Bunun en büyük göstergesi, 29 Mart 1998 tarihinde yapılan genel seçimlerde komünistlerin 450 sandalyeden 123'ünü almış olmalarıdır. Kuçma, 1999 yılında, ikinci kez devlet başkanı seçilip, beş yıl daha iktidarda kalmayı başarmıştır. Kuçma, görevinin ikinci döneminde sık sık başbakan değiştirmiş, *Verhovna Rada*'daki sandalye sayısını 300 ile sınırlandırmış, milletvekili dokunulmazlığını kaldırmış, ikinci bir parlamento oluşturmuş, *Verhovna Rada*'yı feshetme yetkisini devlet başkanına aktarmıştır. Böylece, Kuçma, yarı otoriter bir yönetim tarzı benimsediğini göstermiştir. Kuçma, devlet başkanına hakaret suçunu düzenleyen yeni bir yasanın yürürlüğe girmesini sağlamış ve devlet başkanının eleştirilmesini hemen hemen imkânsız hale getirmiştir. Diğer yandan, basın baskı altına alınmış ve Ukrayna yönetimindeki sorunlar ve hatalar kamuoyuna aktarılamamıştır.¹⁶⁵

3.1.3. Yuşçenko Dönemi

2004 yılı seçimlerinde Kuçma, devlet başkanlığına seçilecek adaylardan Victor Yanukoviç'i desteklediğini açıkça ilan etmiştir. Kuçma'nın desteğini alan Yanukoviç Ukrayna'nın yeni devlet başkanı olarak seçilmiş ancak seçim sürecinde yaşanan cinayet girişimleri, hile yapıldığına ilişkin söylentiler ve şaibeler sonrasında muhalefetle halkın beraber hareket etmesi sonucunda Turuncu Devrim yaşanmış, seçimin ilk galibi olan Yanukoviç yerine muhalefetin adayı Viktor Yuşçenko devlet başkanlığına seçilmiştir.¹⁶⁶ Ukrayna siyasi tarihinde ve devlet

¹⁶⁵ Olçar, *Karadeniz Politikaları ve...*, s. 78, 79.

¹⁶⁶ 2004 yılında düzenlenen başkanlık seçimlerinin ilk turunda Yuşçenko oyların %39,90'unu, Yanukoviç %39,26'unu almıştır. İkinci tur oylamada Yuşçenko %46,69 oy oranı elde etmiş,

inşasında son derece önemli bir yer tutan Turuncu Devrim'e zemin hazırlayan gelişmeler, devrimin demokratikleşme ve devlet inşasındaki yeri, çalışmanın devamında Turuncu Devrim ve Sonrası Siyasi Gelişmeler alt başlığı altında incelenecektir.

Batı yanlısı politikalar izleyen Yuşçenko beş yıl süre ile Ukrayna'nın devlet başkanlığını yürütmüştür. Yuşçenko Kuçma'nın yarı otoriter yönetim biçiminin ardından ABD ve AB tarafından batılı anlamda özgürlükçü bir demokrasi inşa etmesi beklenen bir lider olarak algılanmış ve bu nedenle Batı'dan büyük destek görmüştür.¹⁶⁷

Yuşçenko, Turuncu Devrim sürecinde kendisiyle birlikte hareket eden Yuliya Timoşenko'yu başbakanlığa atamış ancak daha sonra Timoşenko ile ters düşmeye başlamıştır. Timoşenko ve çevresinin gittikçe rüşvet ve yolsuzluk sarmalına girmesi nedeniyle kamuoyunda Yuşçenko ve Timoşenko'ya verilen destek de azalmıştır. Bunun sonucunda Yuşçenko Timoşenko'yu 8 Eylül 2005 tarihinde görevden alarak yerine Yuriy Yekhanov'u başbakan olarak atamıştır.

Yuşçenko, devlet başkanlığı süresince Ukrayna'nın orta ve batı kısmında yaşayan -seçim sürecinde kendisine yoğun olarak destek vermiş olan- etnik

Yanukoviç %49,42 ile başkanlığa seçilmiştir. Ancak Turuncu Devrim'in yaşanmasıyla 3 Aralık 2004 tarihinde seçimlerin ikinci turu iptal edilmiş, 26 Aralık 2004'te yenilenen ikinci turda Yuşçenko oyların %51,99 alarak seçimin galibi olurken, Yanukoviç oyların %44,20'sini almıştır.

¹⁶⁷ Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı...", s. 230.

Ukrainler'i memnun edecek politikalar izlemiştir. Yuşçenko, devlet başkanlığının ilk yıllarında kamu kurumlarında ve okullarda Ukraince konuşulması zorunluluğu getirmiş, bir ulusal üst kimlik oluşturmak istemiş ve ülkenin her yerinde ortak dil olarak Ukraincenin kullanılmasını sağlamak ve bunun toplum tarafından doğal biçimde kabul edilmesi için çalışmalar yapmıştır. Yuşçenko, özellikle Rusların çoğunlukta olduğu güney ve doğu bölgelerde, özellikle Kırım ve Donbas'ta Ukraincenin konuşulmamasının bu bölgelerde Ukrain milliyetçiliğinin olmadığını bir göstergesi olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁶⁸

3.1.4. Yanukoviç Dönemi

17 Ocak 2010 tarihinde Ukrayna'da beşinci başkanlık seçimlerinin ilk turu yapılmış ancak adaylardan hiçbiri başkan olabilmek için yeterli oy alamamıştır. 7 Şubat 2010 tarihinde yapılan ikinci tur seçiminde Yanukoviç, en güçlü rakibi Timoşenko'yu geride bırakarak Ukrayna'nın dördüncü devlet başkanı seçilmiştir.

Turuncu Devrim'in galibi Yuşçenko'nun yerine devlet başkanlığına seçilen Yanukoviç, "Beş yıl önce başkanlık benden çalındı. Bu sefer bunun olmasına izin vermeyeceğim" sloganıyla seçim kampanyasını yürütmüştür. Yanukoviç'in başkanlığa seçilmesi, seçimlerin adaletli bir şekilde yapılmış olmasına rağmen

¹⁶⁸ Nicolai N. Petro, "Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine", *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives* içinde, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska ve Richard Sakwa (ed.), (Bristol UK: E-international Relations Publishing, 2015), s. 27.

Turuncu Devrim'in sona erdiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Wilson'a göre Ukrayna'nın inişli çıkışlı iç politikasının temelinde derin bölünmüş toplumun kendi çıkarlarını gözetken yönetici elit tarafından yönetilmesinin yattığını söylemek mümkündür.¹⁶⁹

2010 yılında Yanukoviç başkanlığa seçildikten sonra yargıya müdahale edilmeye, bu müdahalelerle birlikte 2011 yılından itibaren de hükümete muhalefet edenler tutuklanarak cezaevine gönderilmeye başlanmıştır. Mayıs 2011'de, eski başbakan Timoşenko'ya suçlamalar yönelmiştir. Timoşenko, '1962 *Soviet Crime*' koduyla, 2009 yılında, Rusya ile yapılan gaz anlaşmasında görevini kötüye kullanmakla suçlanmıştır. Ancak söz konusu suçlamaya yönelik bir delil bulunamamıştır. Timoşenko'nun duruşması küçük bir mahkemede, sınırlı bir katılımı ile gerçekleşmesine rağmen kamuoyunda büyük yankı uyandırmış ve kaosa sebep olmuştur. 7 Ekim 2011 tarihinde, Timoşenko yedi yıl hapis cezasına ve 188 milyon Dolar para cezasına mahkûm edilmiştir. Bu dönemde tutuklanan tek siyasetçi Timoşenko olmamıştır. Timoşenko hükümetinden, aralarında bakan yardımcılar, üst düzey bürokratlar ve valilerin de bulunduğu 13 üst düzey görevli tutuklanmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis What it Means for the West*, (New Haven: Yale University Press, 2014), s. 39.

¹⁷⁰ *Age.*, s. 51

Yanukoviç döneminde devlet başkanlığı yetkileri gitgide artmış, bağımsızlık sonrası demokratikleşme kesintiye uğramıştır. Bu dönemde yolsuzluk da yaygınlaşmış, Kuçma ve Yuşçenko dönemleriyle kıyaslandığında direkt ve aleni biçimde yapılmaya başlanmıştır. Politik gücün merkezileşmesinde olduğu gibi yolsuzluk da merkezîleşerek Yanukoviç ve ailesinin elinde toplanmıştır.¹⁷¹ Yanukoviç'in, Kasım 2013'te, Avrupa Birliği ile yapılacak Ortaklık Anlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmesi üzerine Kiev'de hükümet karşıtı gösteriler (*Maidan* hareketi) başlamıştır. Yanukoviç'in kararını protesto eden söz konusu gösteriler polis tarafından bastırılmaya çalışıldıkça gerilim tırmanmıştır. Yanukoviç süreci yönetememiş ve 22 Şubat 2014'te Ukrayna'yı terk ederek Rusya'ya sığınmış; bunun üzerine *Verhovna Rada*, Yanukoviç'i başkanlık görevinden azletmiş ve geçici bir hükümet oluşturmuştur.

3.1.5. Poroşenko Dönemi

Yanukoviç'in Rusya'ya sığınmasından sonra yeni başkanlık seçimleri 25 Mayıs 2014'te yapılmış, *Maidan* hareketini bireysel olarak destekleyen ve 'çikolata milyarderi' olarak tanınan Petro Poroşenko, Ukrayna'nın beşinci cumhurbaşkanı seçilmiştir.

¹⁷¹ *Age.*, s. 53.

Şubat 2014'te, Yanukoviç'in iktidardan uzaklaş(tırıl)masının ardından geçici bir hükümet kurulmuş ve devlet başkanının yetkileri sınırlandırılarak Turuncu Devrim döneminde oluşturulan anayasaya geri dönmüştür. Yeni anayasa hızla benimsenmişse de devlet başkanı, başbakan ve *Verhovna Rada*'nın arasındaki uyuşmazlıklar nedeniyle uygulamada başarılı olamamıştır. Şubat 2014'te yapılan değişiklikle *Verhovna Rada*, devlet başkanını kolaylıkla denetleme ve anayasaya mahkemesine verme yetkisine sahip olmuştur. Poroşenko devlet başkanlığına seçildikten sonra bu yasanın devam etmesinden yana olmuş, devlet başkanının yetkilerini yeniden genişletmemiştir. Poroşenko, aynı zamanda, göreve başladığında Ukrayna Güvenlik Servisi (*SBU-Security Service of Ukraine*) ve yolsuzlukları takip etmesi için kurulan Devlet Soruşturma Bürosu (*State Bureau of Investigations*) gibi kilit kurumların yetkilerinin genişletilmesi gerektiğine de inanmıştır.

Poroşenko'nun devlet başkanlığına gelirken özellikle söz verdiği konulardan biri merkezileşmenin azaltılarak yetki ve sorumlulukların bölgelere dağıtılacağı olmuştur. Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi ve Ukrayna'nın doğusundaki çatışmalar nedeniyle, Poroşenko, doğu ve güney bölgelerinde yönetimin daha fazla güçlendirilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu bölgelerde merkezden atanan temsilciler görevlendirmek istemiştir. Diğer yandan, Kiev'deki anayasa mahkemesinden de söz konusu bölgelere görevliler atanarak buralardaki işleyişin anayasaya uygunluğunu denetlenebilecektir. Wilson'a göre, bu uygulama kısa dönemde çatışma veya uyuşmazlıkları önlese de uzun dönemde karışıklıkların

meydana gelmesine yol açacaktır. Örneğin, 1992 yılında Kravçuk döneminde de aynı biçimde merkezden atanan temsilciler deneyimlenmiş, ancak bu yönetim biçimi sürdürülememiştir.¹⁷² Poroşenko, başkanlığa seçilirken reformların kaçınılmaz olduğunu, reform uygulayabilmek için de Ukrayna'nın öncelikle barışa, güvenliğe ve birliğe ihtiyacı olduğunu dile getirmiş ve birçok vaatte bulunmuştur. Poroşenko seçim sürecinde verdiği sözlerden hiçbirini henüz gerçekleştirememiştir.

3.2. Ulus İnşası ve Kimlik Politikaları

Daha önce de belirtildiği gibi, ulus ve devlet inşa süreçleri iç içe geçen, birbirini tamamlayan ve birbirinden ayrı düşünülemeyecek süreçlerdir. Devlet ve ulus inşa süreçlerinde karşılaşılan sorunların başında kimlik sorunu gelmektedir. Devleti meşru kılacak bir ulusun inşa edilebilmesi ve ulusal bütünlüğün sağlanabilmesi için tüm farklılıkların etrafında bütünleştirilebileceği bir ulusal kimlik yaratmak gerekmektedir. Bağımsızlığın elde edilmesinden sonra ulusal kimliğin tanımlanmasında bazı engellerle karşılaşmıştır. Ulusal kimliğin tanımlanmasını ve ortak bir kimliğin etrafında birleşilmesini güçleştiren en önemli nedenler arasında, Ukrainerlerin Rusların kardeşi olduğu konusundaki yaygın inanış ile etnik ve dinsel farklılıklar sayılabilir.¹⁷³

¹⁷² Age., s. 150-154.

¹⁷³ Ukrayna Devlet Başkanı Leonid Kravçuk'a, 1992 yılında Batı Avrupa'ya yaptığı bir ziyarette, ev sahibi ülkenin lideri, 'Ukrayna, Rusya'nın hangi bölgesindedir?' sorusunu sormuştur. Bu soru, Rusya ve Ukrayna'nın ayrılmaz bir bütün olduğu bakış açısının sadece Ruslara özgü olmadığını, Batılıların da Ukrayna'nın bağımsızlığının geçici olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Kuzio'dan aktaran Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı...", s. 232.

Ulusal kimlik; etnik, çok kültürlü ve vatandaşlık temelli olmak üzere üç ayrı temelde ele alınabilir. Etnik temelli ulusal kimlik tanımlanmasında tek etnili ve tek dilli bir ulus inşası; çok kültürlü ulusal kimlikte farklı etnik grupların bir ulus içinde aynı haklara sahip olduğu, ana dillerini kullanabildikleri ve kültürlerini koruyabildikleri bir ulus inşası; vatandaşlık temelli ulusal kimlikte ise farklı etnik grupların vatandaşlık bağıyla devlete bağlı olduğu ve bu bağlılığın bazı hakları ve yükümlülükleri beraberinde getirdiği bir ulus inşası hedeflenir.¹⁷⁴ Ulus bilinci geliştirilirken, toplumların kendilerini diğerlerinden ayıran farklı dil, kültür, tarihsel geçmiş, soy, renk, kültür, toprak, dış düşman gibi unsurlardan yararlanılmaktadır. Burada önemli nokta, ortak bir bağ oluşturmak veya bir ‘öteki’ yaratmaktır.

Ukrayna’da ulus bilinci geliştirilirken tarihsel mitlerin oluşturulması ve tarih yazımının şekillendirilmesinde başlıca dört düşünce akımı etkili olmuştur. Bunlar Ukrain yanlısı/Ukrainci (İng. *Ukrainophile*), Rus yanlısı/Rusçu (İng. *Russophile*), Doğu Slav (İng. *Eastern Slavic*) ve Sovyet yanlısı/Sovyetçi (İng. *Sovietophile*) düşünce akımlarıdır.¹⁷⁵ Ukrainci (*Ukrainophile*) düşünce akımının temelinde ‘Rus’ olarak algılanan Sovyet geçmişiyle olan bağların koparılarak Rusya’dan bağımsız, Avrupa ile bütünleşmekten yana tutum içinde olmak yatmaktadır. Bu yaklaşıma göre Rusya ‘öteki’dir ve Rusya’nın Avrupa içerisindeki konumu sorgulanabilir. Ukrayna’da yaygın ve geçerli olan Ukrainci yaklaşım Batı’da ve Sovyetler Birliği’nde ‘milliyetçi’ olarak nitelendirilmiştir. Rusçu

¹⁷⁴ Aydıngün, “Ne Doğu Ne Batı,...”, s. 237.

¹⁷⁵ Taras Kuzio, “National Identity and History Writing in Ukraine”, *Nationality Papers*, V. 34, 3, 2006, s. 407.

(*Russophile*) düşünce akımı Ukrainci yaklaşımın aksine, Ukrainler ve Belaruslar'ın farklı etnik gruplar olmadığı, hepsinin Rus olduğu görüşüne dayanır.

Ukrainci ve Rusçu yaklaşımlar arasında orta yol izleyen Doğu Slav düşünce akımı ise Doğu Ukrayna'nın Rusya ile tarihsel bağlarının, Rus dilinin baskın oluşunun ve Ukrayna bölgeciliğinin temelinde gelişmiştir.¹⁷⁶ Doğu Slav düşünce akımına göre Rusya, özellikle etno-kültürel bakımdan 'öteki' olamaz, Rusya ve Ukrayna Avrupa'nın bir parçasıdır ve Rusya olmadan Ukrayna'nın Avrupa'nın bir parçası olması mümkün değildir. Doğu Slav ve Ukrainci düşünce akımlarının Rusya'nın 'büyük ağabey' rolünü kabul etmemeleri ortak noktalardır. Aralarındaki temel ayrım ise Rus dilinin kullanımıyla ilgilidir. Ukraince düşünce akımı Rus dilini Ukrayna'da yabancı bir dil olarak kabul ederken, Doğu Slav düşünce akımı Rus diline daha az eleştirel yaklaşmaktadır.¹⁷⁷ Bağımsızlık sonrası Ukrayna'da Rusçu ve Sovyetçi yaklaşımlar ise etkinliğini kaybetmiştir.

Ukrayna'da bağımsızlığın ardından tarih yazımına yönelik çalışmalar başlamış, özellikle Ukrayna tarihinde önemli bir yere sahip olan Mihailo Hruşevski, ulusal bir figür olarak ön plana çıkarılmıştır. 20. yüzyılın başlarında, Ukrayna Ulusal Hareketi'nin lideri olan, aynı dönemde devrimci parlamento *Verhovna Rada*'nın başkanı ve 1920'lerde Sovyet Ukraynası'nın kültür hayatında önemli bir yere sahip olan Hruşevski'nin ulusal bir figür olarak seçilmesinin sebebi, Ukrain

¹⁷⁶ Age., ss. 411-414.

¹⁷⁷ Kuzio'dan aktaran Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı...", s. 234.

etnik kimliğinin ayrı bir kimlik olduğunun altını çizmek ve Rusların, Ukrainerlerin kendilerinin küçük kardeşleri olduğu yönündeki tarih yazımını etkisizleştirmektir.

Sovyet sonrası Ukrayna’da tarihin yeniden yazımında, geçmişte Ruslarla yaşanan tarihî çatışmalar göz ardı edilmemektedir. Geçmişte uygulanan politikaların tersine çevrilmesinde tarihî çatışmalar önemli rol oynamaktadır. Ülke tarihinin en büyük felaketlerinden biri olan, 1932-1933 yıllarında yaşanan ve *Holodomor* (Büyük Açlık) olarak adlandırılan açlığın neden olduğu milyonlarca insanın ölümünden totaliter Stalin rejimini ve Moskova’yı sorumlu tutan Ukrayna ve Ukrainerler, bu toplumsal felaketi ulus inşa sürecinde, hem eski rejimden keskin bir kopuşu sağlamak hem de Ruslara karşı kendi kimliklerini güçlendirmek için bir araç olarak kullanmaktadırlar. 28 Kasım 2006 tarihinde, Ukrayna Parlamentosu, 1932-1933 yıllarında yaşanan *Holodomor*’u kınayan yasa çıkarmıştır. *Holodomor* kurbanları anısına birçok yerde heykeller dikilmiştir. Birçok ülke *Holodomor*’u soykırım olarak kabul etmiştir. Ukrayna’da Kasım ayının son Cumartesi günü *Holodomor* kurbanlarını anma günüdür.¹⁷⁸

Ukrayna’da ulus inşasında kullanılan diğer unsurlar; bayrak, ulusal amblem, ulusal marş, ulusal mitler, şehirlerin, caddelerin, binaların ve müzelerin adlarının yenilenmesi, Sovyet dönemine ait sembollerin yerine Sovyetler Birliği’ne

¹⁷⁸ Aydıngün, “Ne Doğu ne Batı...”, s. 243.

katılmadan önceki dönemin sembollerine dönüş, ulusal kahramanların heykellerinin şehrin birçok yerine yerleştirilmesidir.

3.3. Ulus İnşasının Aracı Olarak Dil ve Dil Politikaları

Dil, ulusal duygunun güçlendirilmesinde ve milliyetçiliğin şekillenmesinde, dolayısıyla ulus inşa sürecinde son derece önemli bir yere sahiptir. Bir toplumun ‘biz’ olmasının sembolü ve dönüştürülmesinde önemli bir araç işlevi görmektedir. Bu nedenle dil yönetilebilir, yönlendirilebilir ve yeniden yaratılabilmektedir. Ulusu oluşturan tüm bireylerin ulusal dili konuşması için eğitim, medya, edebiyat gibi çeşitli mekanizmalara başvurulmaktadır.¹⁷⁹ Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla dil üzerindeki baskılar ve yasaklar ortadan kalkmış, böylece Ukraince kamusal alanda da kullanılmaya başlanmıştır. Ancak Ukrayna’daki farklı bölgelerin nüfus yapısı ve hem Çarlık Rusyası hem de Sovyet döneminde uygulanan dil politikaları nedeniyle Ukrainerlerin önemli bir kısmı ana dillerini konuşamamaktadırlar. Bu durum, ulus inşasında özellikle üzerinde durulması gereken önemli bir boyut olarak ortaya çıkmaktadır.

Ukrayna’da bağımsızlık sonrası dil politikalarını anlayabilmek için öncelikle Çarlık Rusyası dönemi ve sonrasında Sovyet milliyetler politikasının iyi

¹⁷⁹ Ayşe Kaya, “SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği”, *Alternatif Politika*, 4, 3, (2012), ss. 358, 359.

anlaşılması gerektirmektedir. Çarlık Rusyası'nda izlenen 'kültürel Ruslaştırma' (*Russification*) olarak tanımlanan politikalarla Ukrainlerin kültürel ve bilimsel potansiyelinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Böylece, Çarlık döneminde uygulanan dil politikaları ve müdahaleler nedeniyle Ukraine oldukça gerilemiştir. 18. yüzyılda Ukraine kitap basımı ve Kiev'de bulunan Kiev-Mohila Akademisi'nde Ukraine yükseköğretim yapılması yasaklanmıştır. 19. Yüzyılda, Ukraine üzerindeki kısıtlamalar devam etmiş, 1863'te yayımlanan bir kararname ile Ukraine kitap basımı yasağı yenilenmiş, 1876 yılında da Galiçya'dan Ukraine kitap ithalatı yasaklanmıştır. Çarlık döneminde Rusça, imparatorluğun birliğini ve sadakatini yaratmak ve sürdürmek için gerekli görülmüş; Rusça Hint-Avrupa ailesinin en önde gelen dili olarak kabul edilmiş, Ukraine ve Belarusça ise Rusçanın tamamlayıcı birer lehçeleri olarak görülmüştür.¹⁸⁰ Dolayısıyla, Çarlık döneminde Rus dilinin kullanımı, standart bir Rus ulusal kimliği yaratmada, öğrencilerin ahlaki eğitiminde ve vatanseverlik duygularının aşılmasında bir araç olarak görülmüştür.¹⁸¹

Sovyet döneminde, 1918 yılında, Ukrayna Ulusal (Halk) Cumhuriyeti ilan edildiğinde ilk kez Ukraine dil politikası oluşturulmuştur. 1920 yılında, Ukrayna topraklarında kurulmuş olan üç farklı Ukrain devleti tam olarak birleşerek Sovyetler Birliği'ne katılmış, kısa bir süre bağımsız olan Ukrayna Ulusal Cumhuriyeti'nin dil politikaları son bulmuştur. 1920'li yıllarda, Sovyet milliyetler politikası kapsamında *korenizatsiya* (yerlileştirme) politikası uygulanmaya

¹⁸⁰ Sovik'ten aktaran Aydıngün "Ne Doğu Ne Batı...", s. 246.

¹⁸¹ Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı...", s. 246.

başlandığında Çarlık döneminde baskı altına alınan ve yasaklanan ulusal diller geliştirilerek eğitim dili haline getirilmek ve hiçbir dili bir diğerine üstün tutmamak istenmiştir. Bu noktada, *korenizatsiya* politikasının amacının, Sovyetler Birliği'nde Rusça dışındaki dillerin, özellikle *titüler* halkların dillerinin geliştirilmesiyle kurulmakta olan çok uluslu birliğin ve Sovyet ideolojisinin tüm halklar tarafından en üst düzeyde desteğinin sağlanması olduğunu hatırlamak gerekmektedir.

Sovyet döneminin ilk yıllarında Ukrain aydınlar ve yazarlar, Ukrain tarihi ve kültürel mirasını koruyarak Sovyetler Birliği ve Ukrayna Sovyeti arasında eşit kültürel, ekonomik ve siyasal bağlar kurma çabasına girmişlerdir. Ancak 1930'lu yıllara gelindiğinde Ukrayna'da ve diğer Sovyet cumhuriyetlerinde *korenizatziya* politikasının milliyetçi duyguları harekete geçirmeye başladığı düşüncesiyle Sovyet milliyetler politikasında temel değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. 1938 yılında, Rusça, eğitim dili Rusça olmayan okullarda zorunlu ikinci dil yapılmıştır. 1930'lu yıllardan itibaren Rusçanın ve Rus kültürünün yaygınlaşması için geliştirilen politikalar ve Rusçanın teşvik edilmesinin sonucu olarak Ukrainceyi ve Ukrain kültürünü geliştirmeye çalışan Ukrain aydınlar ve yazarlar baskı altına alınmaya başlanmış, birçoğu tutuklanmış, sürgüne gönderilmiş veya öldürülmüşlerdir. Diğer yandan, *Russification* politikalarının kentleşme ile koşut ilerlemesi nedeniyle Rusça daha çok kentlerde konuşulup, kentin ve proletaryanın dili ve modernleşmenin sembolü haline gelmiştir.¹⁸²

¹⁸² *Age.*, s. 248.

1958 yılında, Eğitim Reformu Yasası ile ailelere çocukları için okullardaki eğitim dilini seçme özgürlüğü tanınması sonucunda birçok okulda eğitim dili olarak Rusça tercih edilmiştir. Bu dönemde, okullarda Ukrainece eğitim dili olarak tercih edilebilmekteyken, Rusça yükseköğretimde eğitim dili olmaya devam etmiştir. Rusça bilimsel çalışmalarda tek geçerli dil olarak kabul edilmiştir. Hatta 1975'ten itibaren bilimsel tezlerin onaylanması için Rusça yazılmış olması zorunlu tutulmuştur. 1970'lerin sonuna doğru ise Rusçanın artık yabancı bir dil olarak değil, tüm Sovyet vatandaşlarının dili olarak kabul edilmesinin gerekliliği benimsenmiştir.

1989 yılında, çıkarılan Dil Yasası ile Ukraineceye devlet dili statüsü tanınmış, böylece Rusçanın tek baskın dil olma konumu dengelenmeye çalışılmıştır. Dil Yasasına göre; Ukrainece tek yönetim dilidir, Ukrainece Rus okullarında ikinci zorunlu dildir, Ukrainece yükseköğretim kurumlarında er ya da geç öğretim dili olacaktır, işaret levhaları Ukrainece ya da en azından Ukrainece ve Rusça olacaktır.¹⁸³ Diğer yandan, Dil Yasası ile Rusça etnik gruplar arası iletişim dili olarak kabul edilmiş ve 1958 yılında çıkarılan ebeveynlerin çocukların eğitim dillerini seçebilme hakkı yinelenmiştir.¹⁸⁴ Dil Yasasının ardından sırasıyla 1991'de bağımsızlığın ilan edilmesi, 1992-1994 yılları arasında ulus inşasında yoğun olarak kullanılması ve 1996'da anayasanın kabulü ile Ukrain dilinin statüsü iyice pekiştirilmiştir. Nüfusun etnik yapısına uygun biçimde Ukrainece eğitim sistemi

¹⁸³ Arel'den aktaran Aydingün, "Ne Doğu Ne Batı...", s. 248.

¹⁸⁴ Jan German Janmaat, "Language Politics in Education and the Response of the Russians in Ukraine", *Nationalities Papers*, 1999, 27 (3), s. 477.

kurulmak istenmiştir. Örneğin, etnik Ukrain olup, Rusça eğitim görenlere eğitimlerini ana dilinde alma olanağı verilmiş, etnik Ukrain olup, ilkokula yeni başlayanlar için ise Ukraince eğitim zorunlu kılınmıştır. Rusça ise ülkede konuşulan azınlık dillerinden biri olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁵ Ukraincenin resmî statüsüne karşın Rusça ülkenin geniş bir kesiminde yaygın biçimde kullanılmaktadır. Ukraince, tarihte uzunca bir süre Rusça ve Lehçe karşısında ‘düşük’ statülü bir dil olarak görülmüş, Rusça ve Lehçe’nin resmî memurların dili, Ukraince ise alt düzeyde ve prestiji daha az bir dil olarak algılanmıştır. Bunun sonucunda, Ukraince tek resmî dil olmasına karşın Rusça hâlâ birçok bölgede ve toplumsal alanda Ukraince ile rekabet edebilmektedir.

3.4. Kırım Sorunu

1921’de, ‘muhtar’ cumhuriyet statüsünde Sovyetler Birliği’ne katılan Kırım, 1954 yılında, kendisi de etnik Ukrain olan, Sovyetler Birliği Komünist Parti Genel Sekreteri Nikita Kruşçev tarafından, ‘Pereyeslav Anlaşmasının 300. Yılı’ vesilesiyle Ukrayna’ya verilmiş, böylece Kırım Ukrayna topraklarına dâhil olmuştur. Rusların %62 oranında bir etnik grup olarak çoğunlukta olduğu tek bölge olan Kırım’da, 1991 yılında, Ukrayna’nın bağımsızlığını kazanmasından önce bölgenin Sovyetler Birliği’ndeki konumuyla ilgili bir referandum düzenlenmiş, katılımcıların %93’ü Kırım’ın özerkliği yönünde oy kullanmıştır. Ukrayna’nın

¹⁸⁵ Jan German Janmaat, “Nation Building, Democratization and Globalization of Competing Priorities in Ukraine’s Education System”, *Nationalities Papers*, March 2008, 36 (1), s. 7.

bağımsızlığının ilk döneminde Kırım'ın statüsü bir süre belirsizliğini korumuş, daha sonra Kırım'ın tek taraflı olarak kabul ettiği özerklik statüsü Ukrayna tarafından tanınmamış ve 1992 yılında Kırım Anayasası yeniden düzenlenerek bağımsızlıkla ilgili hükümler kaldırılmıştır.¹⁸⁶ Bu tarihten itibaren Kırım, 2014 yılının Şubat ayına kadar Ukrayna toprakları içinde, Kiev yönetimine bağlı, 'geniş özerklik' ile yönetilmiştir.

Bağımsızlık sonrası Kırım'da, Ocak 1994'te, Yuri Meşkov'un, parlamentodaki Rus temsilcilerin desteğiyle devlet başkanı seçilmesi dışında, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne yönelik herhangi bir tehdit algısına rastlanmamıştır. O dönemde Meşkov'un devlet başkanı olarak seçilmesi, Kırım'ın Rusya ile yeniden birleşmesi olarak nitelendirilmiştir. Bunun üzerine, Mart 1995'te, Kırım devlet başkanlığı lağvedilerek, anayasası iptal edilmiştir. Nisan 1996'da, Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin yeni anayasası kabul edilmiş, iki yıl sonra Ukrayna Parlamentosu bazı değişiklikler yaparak bu anayasayı onaylamıştır.¹⁸⁷ Rusya, 1994 yılında imzalanan Budapeşte Memorandumu ile Ukrayna'nın Kırım üzerindeki egemenliğini kabul etmesine rağmen, Şubat 2014'te, Yanukoviç'in devrilmesinin ardından Kırım'ı işgal ve ilhak etmiştir. Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı, çalışmanın son bölümünde, Kırım'ın İşgali ve Sonraki Gelişmeler başlığı altında incelenecektir.

¹⁸⁶ Cem Karadeli, "Ukrayna'da Millî Aidiyet Rekabet ve Azınlıklar", Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi içinde, Ed., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014), s. 127.

¹⁸⁷ Aydıngün, "Ne Doğu Ne Batı,...", ss. 226, 227.

3.5. Turuncu Devrim ve Sonrası Siyasi Gelişmeler

Turuncu Devrim, Ukrayna'nın bağımsızlık sonrası dönüşümünde yaşadığı en önemli siyasi olayların başında gelmektedir. 2004 yılı seçimlerinde dönemin başkanı Leonid Kuçma, kendisinin yerine seçilmesi için Viktor Yanukoviç'i aday göstermiştir. Başkan Kuçma'nın gösterdiği aday Yanukoviç ile muhalefetin adayı Viktor Yuşçenko arasında büyük bir rekabet başlamış, her iki aday da gerek ülke içinden gerek ülke dışından farklı kesimlerden destek görmüşlerdir. İlk turda yeterli oy çokluğu sağlanamamış, ikinci turda Başkan Kuçma'nın ve *oligarkların* desteklediği Rusya yanlısı Yanukoviç seçilmiştir. Seçim sürecinde yaşanan karışıklıklar ve seçimlere yolsuzluk karıştığı iddiaları nedeniyle, seçim sonuçları açıklandıktan sonra muhalefetle halkın birlikte hareket etmesi sonucunda Turuncu Devrim adı verilen halk hareketi ortaya çıkmıştır. Turuncu Devrim'in etkisiyle yenilenen ikinci tur sonucunda Batı'yla bütünleşmekten yana olan muhalefetin adayı Viktor Yuşçenko başkan seçilmiştir.

Seçimlerin ilk turunun ardından düzenlenen protesto gösterileri üzerine Ukrayna Anayasa Mahkemesi'nde 3 Aralık 2004 tarihinde seçim sonuçlarını feshedilmiş, bu karar üzerine *Verhovna Rada*'da, 8 Aralık 2004 tarihinde, olağanüstü bir toplantı yapılmıştır. *Verhovna Rada*'da yapılan olağanüstü toplantı sonucunda 26 Aralık'ta yenilenecek olan ikinci tur seçimleri için seçim kanununda

ve anayasada birtakım değişikliklere gidilmiş, 450 parlamentere sahip olan *Verhovna Rada*'da 402 parlamenterin oyuyla bu değişiklikler kabul edilmiştir. Turuncu Devrim sonucunda anayasada yapılan değişikliklerle Ukrayna yarı parlamenter sisteme geçmiş, parlamento seçimlerinin aralığı dört yıldan beş yıla çıkarılmıştır.¹⁸⁸

Turuncu Devrim sürecinde -başta *Pora* örgütü olmak üzere- sivil toplum kuruluşlarının son derece önemli payı olmuştur. ABD, Avrupa ve George Soros Vakfı tarafından desteklenen sivil toplum kuruluşları Turuncu Devrim döneminde Ukrayna'da demokrasinin güçlenmesine, özgür ve adil bir seçim yapılması için kamuoyu bilincinin oluşturulmasına büyük katkı sağlamışlardır.¹⁸⁹ Çok sayıda bölgesel örgüt ve sivil toplum kuruluşu *Pora* çatısı altında toplanmış, seçim öncesinde vatandaşlara seçimlerle ilgili bilinçlendirici eğitim broşürleri dağıtmış, birtakım seminerler düzenlemiş ve seçmenleri seçim gününde yapılabilecek muhtemel hilelere karşı uyararak bu gibi durumlarda seçim gözlemcilerine başvurmaları gerektiğini anlatmışlardır.¹⁹⁰ Diğer yandan, seçim kampanyalarının yürütülmesinde medyanın ve *oligarkların* katkısı da yadsınamayacak düzeyde olmuştur.¹⁹¹ Turuncu Devrim'in gerçekleşmesinde dikkat çekilmesi gereken önemli nokta, Batı'nın seçim sonuçlarıyla ilgili yaptığı müdahale ile ortaya çıkan yoğun

¹⁸⁸ Tim Beichelt ve Rostyslav Pavlenko, "The Presidential Election and Constitutional Reform", *Presidential Election and Orange Revolution Implications for Ukraine's Transition* içinde, Helmut Kurth ve Iris Kempe (ed.), (Kyiv: Friedrich Ebert Stiftung, 2005), s. 79, 80.

¹⁸⁹ *Age.*, s. 118.

¹⁹⁰ Adrian Karatnycky, "Ukraine's Orange Revolution", *Foreign Affairs*, Vol. 84, 2, April 2005, s. 41.

¹⁹¹ Beichelt ve Pavlenko, "The Presidential Election...", s.118.

tepkinin sonucu olarak Ukrayna Yüksek Mahkemesi'nin ve Devlet Başkanı Kuçma'nın ikinci tur seçimlerde hile yapıldığını kabul etmek zorunda kalmış olmalarıdır.¹⁹² Rusya tarafından desteklenen Yanukoviç'in yerine Batı'nın desteklediği Yuşçenko'nun iktidara gelmesi ABD-Rusya ilişkilerinde de dönüm noktası olarak kabul edilmiş, seçim sonuçları yalnızca iç siyasetin değil, küresel güçlerin rekabetinin de bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.

¹⁹² Olçar, *Karadeniz Politikaları ve Türkiye...*, s. 80; Iryna Solonenko, "External Democracy Promotion in Ukraine: The Role of the European Union", *Democratization*, Volume 4, ss. 710-714.

IV. BÖLÜM:

UKRAYNA DIŞ POLİTİKASI: BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇLERLE İLİŞKİLER

Ukrayna; jeopolitik konumu, etnik ve dinsel yapısı, tarihî ve kültürel mirası gibi etkenlerin sonucu olarak bağımsızlığından itibaren iç ve dış politikasında Batı ile Rusya arasında bir denge oluşturmaya çalışmış ancak özellikle bağımsızlığının ilk yıllarında hem iç hem de dış politikasında Sovyet geçmişine belirli oranda bağımlı kalmasından dolayı hedeflerini gerçekleştirmekte zorlanmıştır. Bir başka anlatımla, Ukrayna, jeopolitik konumu, siyasi eğilimi ve Batı'yla Rusya arasında yer alması nedeniyle, hem Batı'nın siyasi ve ekonomi kurumlarına üye olmak ve Batı'yla bütünleşme gayreti göstermiş hem de Rusya'yla olan ilişkilerine önem vererek dengeli bir dış politika yürütmek istemiştir.

Ukrayna'da bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren dış politika hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla üç farklı seçenek ortaya çıkmıştır. Bu seçenekler; Kiev'in dış politikasına yön veren ve Avrupa ve Atlantik kurumlarına entegre olunması gerektiğini savunan Avrupa-Atlantikçi Paradigma, Rusya ve BDT ile olan ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini savunan Avrasyacı Paradigma ve Ukrayna'nın

çıkarlarının kesiştiği devletlerle bölgesel iş birliği yapılmasını savunan Güneydoğu Paradigması'dır.¹⁹³

İstikrar ve denge prensibine dayandırılarak ortaya konan Ukrayna temel dış politikasının ana hatları, 1993 yılında, *Verhovna Rada*'da kabul edilen "Ukrayna Dış Politikasının Temel Yönelimleri" adlı belgeye göre ve Birleşmiş Milletler sözleşmesinin ilkeleri esas alınarak belirlenmiştir. Buna göre Ukrayna çok yönlü, sürdürülebilir ve istikrarlı bir dış politika hedeflemiş, buna bağlı olarak hem Rusya'ya hem de yeni komşularına karşı iyi ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Diğer yandan, bu belgede, Ukrayna dış politikasının hedefinin Avrupa'ya ve Avrupa-Atlantik yapısı ile bütünleşmek olduğu açıklanmıştır.¹⁹⁴ Dolayısıyla Ukrayna dış politikası yoğunlukla Avrupa-Atlantikçi Paradigma temelinde geliştirilmiştir.

4.1. Batılılaşma Süreci: ABD ve AB ile İlişkiler

Ukrayna, yukarıda da belirtildiği gibi Rusya ve Avrupa arasında sahip olduğu jeopolitik konumu nedeniyle bağımsızlığından itibaren Avrupa ile entegrasyonu dış politikasında önemli bir hedef olarak ortaya koymuş, aynı zamanda NATO ve AB'ye üyelik hedefleriyle de güvenliğini ve ekonomik bağımsızlığını garanti altına almak istemiştir. Diğer yandan, giriş bölümünde

¹⁹³ Günhan Turan, "Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri," *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, içinde, derl., Erhan Büyükkıncı (Ankara, Phoneix Yayınevi, 2004), s. 380.

¹⁹⁴ Roman Wolczuk, *Ukraine's Foreign and Security Policy 1991-2000*, (London: Roudledge Curzon, 2003), s. xi, xii.

bahsedilmiş olduğu gibi, Rusya'nın Sovyet dönemindeki hâkimiyet alanlarına geri dönmesinin önüne geçilmesi ve Avrupa'da güvenlik sorunlarının ortaya çıkabileceği gibi sebeplerle Ukrayna, 'köprü' ve 'tampon' bölge konumunda bulunmasından dolayı Avrupa'ya jeopolitik yönden önemli katkı sağlamaktadır.

AB, Sovyet sonrası dönemde eski Sovyet ülkelerinde ve özellikle jeopolitik öneminden dolayı Karadeniz bölgesine önem vermeye başlamış, bölgedeki ülkelerle ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiştir. Ukrayna bağımsızlığını elde ettikten sonra serbest piyasa koşullarına uyum sağlayabilmek, hukukun üstünlüğü ve demokrasinin kurumsallaşmasını gerçekleştirmek, sınır güvenliğini sağlamak ve uzun vadede AB üyeliğine kabul edilebilmek amacıyla 1990'lı yıllarda AB ile yoğun ilişkilerde bulunmuştur. Soğuk Savaş boyunca Ukrayna ile beraber Doğu Bloğunda yer alan komşuları Polonya, Çekoslovakya, Macaristan ve Romanya, Ukrayna'nın bağımsızlığından iki yıl önce Avrupa ile iyi ilişkiler kurmuş, AB'nin yeniden yapılanma programlarına dâhil olmuşlardır. Ancak Ukrayna bağımsızlığından itibaren yoğun biçimde çaba göstermesine rağmen AB'nin genişleme dalgalarının hiçbirinde aday ülke olarak adlandırılmamıştır. Ukrayna AB'ye aday ülke olamamışsa da AB'nin üyeliğe uygun görmediği ancak kendisiyle ilişkilerini yoğun olarak geliştirme politikası olan ülkelere -üyelik perspektifi yerine- uyguladığı yoğunlaştırılmış iş birliği programına dâhil olmuştur. Bu programın amacı, komşularının istikrarına ve

Ukrayna gibi Sovyet sonrası dönüşüm sürecinde olan ülkelere ekonomik ve siyasi yönden katkıda bulunmaktadır.¹⁹⁵

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, AB, üyelik kapsamında, aralarında Ukrayna'nın da bulunduğu Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için önemli kararlar almıştır. AB'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile gerçekleştirdiği müzakereler tam üyelik kapsamında gelişmişken Ukrayna ile olan ilişkiler aynı boyutta ilerlememiştir. AB, bu müzakerelerle söz konusu ülkelere gelecekte AB üyeliğini garanti etmemekle beraber Avrupa İyi Komşuluk Politikası'nın (*European Neighbourhood Policy*)¹⁹⁶ ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bağımsızlığın ilk yıllarında, ilk devlet başkanı Kravçuk, Avrupa ile olan ilişkileri çok fazla dikkate almayan bir dış politika izlemişken, 1994'ten sonra Kuçma'nın başkanlığa gelmesiyle 'çok yönlü dış politika' söylemi altında, Avrupa Birliği Entegrasyonu İçin Strateji Belgesi yayınlanmıştır.¹⁹⁷ 1994 yılında, AB ile Ukrayna arasında Ortaklık ve İş Birliği Anlaşması imzalanmış, bu anlaşma 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Aynı yıl taraflar arasında Dostluk ve İş Birliği

¹⁹⁵ Piehl'den aktaran Metin Aksoy, "Kriz Bağlamında Avrupa Birliği ve Ukrayna İlişkileri", içinde, Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi, Ed., Hasret Çomak ve diğerleri (İstanbul: Beta, 2014), s. 431, 432.

¹⁹⁶ Avrupa Komşuluk Politikası, Mayıs 2004'te, programa dâhil olan ülkelerle güvenlik, istikrar, refah gibi konularda iş birliği yapılması amacıyla oluşturulmuştur. Doğu Avrupa ve Akdeniz'i kapsayan programa Ukrayna ile beraber 16 ülke (Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Belarus, Moldova, İsrail, Cezayir, Mısır, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin, Suriye ve Tunus) dâhil edilmiştir. Andrew Wilson, *Ukraine Crisis What it Means for the West*, (New Haven: Yale University Press, 2014), s. 39. 14.

¹⁹⁷ Aslıhan Anlar, "Rusya ve Batı Arasında Ukrayna Krizi," Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi içinde, derl., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014), s. 196.

Anlaşması (*Friendship and Cooperation Treaty*) imzalanmış, böylece ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır.¹⁹⁸

AB de 2000’li yıllarda, eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelere yönelik politikalarını gözden geçirmiş, Ukrayna’nın da aralarında bulunduğu bu ülkelere yönelik ikili ortaklık ve iş birliği anlaşmaları, ekonomik yardım programları, ticari ilişkiler gibi projeler geliştirmiştir.¹⁹⁹ 2004 yılından itibaren, bu ikili programlarla birlikte çok taraflı ve bölgesel programlar ortaya koyma kararı alınmıştır. Yukarıda bahsedilen Avrupa Komşuluk Politikası, bu politikalar kapsamında AB’nin oluşturduğu ilk programdır.²⁰⁰ AB’nin toplam 12 üyenin katılımıyla sonuçlanan 2004 ve 2007 genişlemeleri, çok sayıda Doğu Avrupa ülkesini ve eski Sovyet cumhuriyetini (Estonya, Letonya, Litvanya) kapsamı nedeniyle önemlidir. AB, Soğuk Savaş sonrasında Orta ve Doğu Avrupa’daki bu ülkelere koşullara bağlı üyelik perspektifi vererek, ekonomik ve siyasi dönüşümlerine önemli katkıda bulunmuş ve bölgede barış ve güvenliği yaygınlaştırmıştır.²⁰¹

Genişleme politikasına dâhil edilmeyen ve Avrupa’yla bütünleşme isteğinde olan eski Sovyet cumhuriyetleri ve Doğu Bloku ülkeleri, öncelikle 2004 yılında oluşturulan Avrupa Komşuluk Politikası’na, daha sonra 2009 yılında

¹⁹⁸ Wilson, *Ukraine Crisis*, s. 197.

¹⁹⁹ Aksoy, “Kriz Bağlamında Avrupa Birliği...”, s. 434.

²⁰⁰ Pavel K. Baev, “Reformatting the EU Russia Pseudo-Partnership: What a Difference a Crisis Makes”, *Responding to a Resurgent Russia* içinde, ed., Vinod K. Aggarwal ve Kristi Govella, (London: Springer, 2012), s. 96.

²⁰¹ Deniz Genç, “İngiliz, Fransız ve Alman Basınında Kırım Sorunu”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Sorunu* içinde, ed., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta, 2014), s. 340.

oluşturulan Doğu Ortaklığı Girişimi'ne dâhil edilmişlerdir. Doğu Ortaklığı Girişimi, AB ile Ukrayna, Azerbaycan, Gürcistan, Belarus, Moldova ve Ermenistan'la imzalanacak ikili Ortaklık Anlaşmaları ile Sovyet sonrası dönüşüm yaşayan söz konusu bu ülkelerin demokratikleşmelerinin ve piyasa ekonomisine geçişlerinin desteklenmesini amaçlamış; siyasi ortaklık, ekonomik bütünleşme ve sektörler arası iş birliğinin güçlendirilmesi gibi konulara odaklanmıştır.²⁰²

Ukrayna, bağımsızlığından beri Avrupa ile ilişkilerini geliştirmeyi dış politika hedefi olarak belirlemişse de AB ile ilişkilerde canlılık yaşanan dönemin özellikle Turuncu Devrim'in yaşandığı ve Batı yanlısı Yuşçenko'nun başkan seçilmesiyle başlamış olduğunun altını çizmek gerekir. Ukrayna'da, Kasım 2004'te, Turuncu Devrim yaşandıktan sonra, 2004 yılı sonunda Ukrayna ile ilgili eylem planları ve ülke raporu hazırlanmış; 2007 ve 2009'da Ukrayna ile ilgili ulusal program, 2007 ve 2013'te strateji belgeleri ve 2004 yılı sonrasında Komşuluk Programı'nın uygulanması konusunda dört rapor ve üç eylem planı yayınlanmıştır.²⁰³ Kasım 2009'da, AB ile Ukrayna arasında Birlik Anlaşması kabul edilmiş, Derinleştirilmiş Serbest Ticaret Anlaşması müzakere edilmiş ve Ukrayna yukarıda bahsedilen Doğu Ortaklığı Girişimine dâhil edilmiştir. 21 Kasım 2013'te, Vilnius Zirvesinde imzalanması beklenen Ortaklık Anlaşması Yanukoviç'in son anda imzalamaktan vazgeçtiğini açıklaması üzerine imzalanamamış, buna bağlı

²⁰² Martin Lapczynski, "The European Union's Eastern Partnership: Chances and Partnerships", *Caucasian Review of International Affairs*, 3, 2, (2009), ss. 144-150.

²⁰³ Wilson, *Ukraine Crisis...*, ss. 13-15.

olarak Ukrayna’da halk hareketleri başlamış, protestolar krize dönüşmüş, anlaşma ancak 21 Mart 2014 tarihinde imzalanabilmiştir.

Ukrayna, AB’nin eski Sovyet ülkelerine uyguladığı tüm politikalara olumlu yanıt vermeye gayret etmiş, bağımsızlık sonrası Avrupa’ya yönelik dış politika hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bununla beraber AB ve Ukrayna arasında imzalanan hiçbir resmi belgede tam üyelik amacına yönelik herhangi bir ifade yer almamıştır.²⁰⁴ Ukrayna’nın AB üyeliği için ilerleme kaydedememesinin nedenleri genel olarak Ukrayna’daki *oligarkların* iç politikayı etkilemesi, Ukrayna’nın AB tarafından üyelik için yapılmasını istenen reformları ve gereklilikleri gerçekleştiremeyecek kadar zayıf bir devlet olarak görülmesi, rüşvet ve yolsuzluk sorunu ve istikrarsız dış politika olarak özetlenebilir.²⁰⁵ Diğer yandan, Ukrayna’da, AB ile Ukrayna arasındaki ilişkilerin hedeflendiği gibi gelişmemesinin en önemli nedenlerinden birinin Rusya’nın baskısı olduğunu düşünenler oldukça yaygındır.²⁰⁶ Rusya, Ukrayna’nın kendi etkisinden çıkmaması için Batı’yı hem bölgeden hem de bölge ülkelerinden uzak tutmaya gayret göstermiştir. Diğer yandan AB’nin, Rusya’nın Ukrayna üzerinde kurduğu baskıya rağmen Ukrayna ile ilişkilerini geliştirmek istediğine vurgu yapılmıştır.²⁰⁷ Kendisiyle yapılan bir mülakatta etnik Ukrain bir siyaset bilimci, Ukrainlerin Avrupalı olduğunu ve Ukrayna’da bağımsızlık sonrası yaşanan tüm halk hareketlerinin ve devrimlerin Avrupa ile bağlantılı olduğuna işaret ederek, Ukrayna’nın Avrupalı bir kimliğe sahip olduğunu

²⁰⁴ Aksoy, “Kriz Bağlamında Avrupa Birliği...”, s. 434.

²⁰⁵ Wolczuk, *Ukraine’s Foreign and Security...*, s. 156.

²⁰⁶ Mülakat, Kiev, 20 Mayıs 2016; Mülakat, Kiev, 25 Mayıs 2016; Mülakat, Kiev, 27 Mayıs 2016.

²⁰⁷ Mülakat, Kiev, 25 Mayıs 2016.

dile getirmiş; Ukrain kimliğinin devam etmesi için Avrupa'ya yaklaşmanın önemli olduğunu ve bunun için de Rusya'dan uzaklaşmak gerektiğinin özellikle altını çizmiştir.²⁰⁸

Ukrayna, ABD açısından da ABD'nin Avrasya'da sürdürdüğü politikalar nedeniyle ve Avrupa-Asya kavşak noktasında bulunmasının yarattığı stratejik konumundan dolayı son derece önemlidir. Ukrayna, AB ile ilişkilerinde olduğu gibi ABD ile de ilişkilerini geliştirmeyi dış politikasının merkezine almış; AB, NATO ve diğer Batı kurumlarına entegre olmasında ABD'yi en önemli parametrelerden biri olarak görmüştür. ABD de Ukrayna'ya ekonomik açıdan Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak amacıyla ekonomik yardımlar yapmış, ekonomik yardımda bulunduğu ülkeler listesinde Ukrayna'yı İsrail ve Mısır'dan sonra üçüncü sıraya getirmiştir.²⁰⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan tek kutuplu düzende Batı'nın jeopolitik önceliği, Batı değerlerinin, demokrasinin ve liberalizmin küresel yayılımı olmuştur. Bu nedenle, Avrupa ve ABD'nin ortak çıkarları, bölgedeki demokratikleşme ile ilgili oluşum ve faaliyetleri destekleyip küresel ölçekte stratejik potansiyelini artırmayı gerektirmiştir.²¹⁰ ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Avrasya'da demokratik ülkeler oluşturarak Avrupa'nın

²⁰⁸ Mülakat, Kiev, 25 Mayıs 2016.

²⁰⁹ Kemal Olçar, *Karadeniz Politikaları ve Türkiye Ukrayna Stratejik İlişkileri*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat, 2007), s. 264.

²¹⁰ Günhan Turan, "Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna* içinde, derl, *Erhan Büyükkakıncı*, (Ankara: Phoenix, 2004), s. 396.

güvenlik alanını geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu yaklaşım çerçevesinde ABD, Avrasya'nın tamamına hâkim bir güç yerine görece orta büyüklükte ve istikrarlı ülkeler oluşturulmasını istemiş ve bu yönde politika izlemiştir. Bu politikada Ukrayna'nın egemenliği ve bağımsızlığı ABD için belirleyici olmuştur.²¹¹ Rusya'nın yaşamsal çıkarlarını karşısına aldığı için ABD'nin Ukrayna ile olan ilişkilerine verdiği önem nedeniyle bu ilişki stratejik ilişki olarak adlandırılmıştır. Bu yaklaşıma göre Ukrayna, Azerbaycan ve Özbekistan ile birlikte ABD'nin jeopolitik mihveri olmuştur.²¹² Diğer yandan, Avrupa-Atlantik kurumlarının genişleme sürecinde olduğu ve Ukrayna'nın da içinde bulunduğu bölgenin stratejik, siyasal ve ekonomik bakımdan güçlendirilmesi gerektiğine inanılmıştır. NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye entegre olma girişimleri, Ukrayna'nın jeopolitik önemi ve Batı'nın eski Sovyet coğrafyasına yönelimleri bu inanç çerçevesinde güçlendirilmeye çalışılmıştır.²¹³

ABD dış politikası genel olarak güvenlik ve refah unsurları temelinde gelişmiş, özellikle 11 Eylül terör saldırıları sonrasında güvenlik ve savunmaya öncelik verilmiştir. Buna bağlı olarak, 2001 yılından itibaren ABD'nin dış politika hedefi, Rusya ile nükleer silahların azaltılması için iş birliği yapmak, kitle imha silahlarının yayılmasına engel olmak, terörle mücadele, tüm dünyada demokrasi ve özgürlüğün yayılmasını sağlamak ve Avrupa'nın doğuya doğru genişlemesini

²¹¹ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, Yelda Türedi (çev.), (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2005), s. 89.

²¹² *Age...*, ss. 71-74.

²¹³ Turan, "Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika...", s. 396.

desteklemek olmuştur.²¹⁴ Dolayısıyla, Ukrayna'nın bağımsızlığını elde ettikten hemen sonra ABD ve Ukrayna arasındaki ilişkiler, ABD'nin Sovyetler Birliği'nden kalan nükleer silahların imha edilmesine veya Rusya'ya iade edilmesine aracı olmasıyla başlamıştır.²¹⁵ ABD, 2000'li yılların başından itibaren, dış politikasında Ukrayna'ya önem vermeye gayret etmiştir. Ukrayna da 11 Eylül terör saldırıları sonrasında ABD'nin teröre karşı başlattığı küresel mücadeleye destek vermiş, Ağustos 2003'ten itibaren ABD'nin terörle mücadele kapsamında operasyon yürüttüğü Irak'a toplam 1.600 asker ve 2 bin parça askeri teçhizat göndermiştir. Irak Operasyonunda 17 Ukrayna vatandaşı asker hayatını kaybetmiştir. Diğer yandan, Irak ordusunun yapılandırılması kapsamında Irak güvenlik güçlerinin eğitimlerinin Ukrayna'da yapılması, Ukrayna'nın 11 Eylül sonrası ABD'ye verdiği desteğin ve iş birliğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.²¹⁶

ABD, Avrasya'daki politikaları doğrultusunda Ukrayna ve Gürcistan'da yaşanan renkli devrimlerin gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur. ABD'nin Ukrayna'da 2004 yılında gerçekleşen Turuncu Devrim'e ve Batı ile bütünleşmekten yana olan Yuşçenko'nun devlet başkanı seçilmesi için destek vermesinin sebebi yalnızca Rusya'nın Avrasya hâkimiyetine engel olmak için eski Doğu Bloku ülkelerinin demokratikleşmelerinin ve batılılaşmalarının sağlanması olmamıştır. Aynı zamanda ABD'nin politikaları ile uyumlu olabilecek ve iş birliği yapabilecek bir devlet başkanına gereksinim duymasından dolayı da Turuncu Devrim'in

²¹⁴ Esra Hatipoğlu, "11 Eylül Sonrası Rusya ve ABD'nin Orta Asya Politikası", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna* içinde, derl., Erhan Büyükkancı, (Ankara: Phoneix, 2004), ss. 284-286.

²¹⁵ Wilson, *Ukraine Crisis*, ..., s. 196.

²¹⁶ Olçar, *Karadeniz Politikaları...*, s. 259.

gerçekleşmesi için yardımda bulunmuştur. İkinci sebep, ABD'nin Avrasya bölgesinden aldığı ham petrolü Avrupa'ya taşıyabilmesi için Odessa-Brody Boru Hattının²¹⁷ akış yönünü tersine çevirmeyi planlaması, bunun için de Ukrayna'da ABD ile uyumlu olabilecek bir iktidarın bulunması gerektiği olarak yorumlanmıştır.²¹⁸

ABD, eski Doğu Bloku ülkeleriyle güvenlik politikasını genellikle NATO vasıtasıyla kurmuş; bazı ülkelerde ikili anlaşmalarla üs ve asker konuşlandırma hakkına sahip olmuştur. ABD, NATO Anlaşmasının 5. maddesi kapsamında, eski Doğu Bloku ülkelere sağlanan güvenlik şemsiyesi ile ülkelere nüfuz edebilme imkânı bulmuştur. Bu bağlamda NATO, bu ülkelere yönelik üç dalga halinde (1999, 2004 ve 2009) genişleme politikası uygulamıştır. ABD'nin 2008 yılındaki NATO Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna ve Gürcistan'ın üyeliğini gündeme getirmesi üzerine Ukrayna ve Gürcistan 2009 yılındaki NATO genişlemesine dâhil edilmiş ancak Rusya ile olan enerji bağımlılıkları nedeniyle Almanya ve Fransa genişleme dalgasına muhalefet etmiş, bu nedenle Ukrayna ve Gürcistan 2009 genişleme dalgasının dışında kalmıştır.²¹⁹ Almanya ve Fransa, Rusya'nın NATO'nun

²¹⁷ Odessa Brody Petrol Boru Hattı, Orta Asya ve Kafkasya'daki petrolün tankerlerle Odessa Limanı'na getirilip buradan Avrupa'ya aktarılması amacıyla inşa edilmiştir. Ancak tasarlandığı şekilde kullanılamayan hat, 2004 yılından itibaren Rus petrolünün Odessa'ya getirilerek buradan tankerlere aktarılmasında kullanılmaktadır. Yuşçenko, devlet başkanlığı yaptığı dönemde ABD'nin isteği doğrultusunda, boru hattının ters yönde, Orta Asya ve Azeri petrollerini Rusya'yı dışarıda bırakarak Avrupa'ya taşıyacak şekilde işlemleri için çaba göstermiştir. (<http://tuid.org.ua/devlet-bakany23-la-babakan-arasnda-boru-hatt-tartmas> Erişim: 23 Temmuz 2016).

²¹⁸ Iris Kempe ve Irina Solonenko, "International Orientation and Foreign Support", , *Presidential Election and Orange Revolution Implications For Ukraine's Transition* içinde, Ed., Iris Kempe ve Irina Solonenko, (Kyiv: Friedrich-Ebert-Shiftung, 2005), s. 133.

²¹⁹ Gallis'ten aktaran Sertif Demir, "Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı", içinde, Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi, (İstanbul: Beta, 2014), s. 176.

genişlemesini kendisine yönelik büyük bir tehdit olarak algılayacağını düşünmüş, bu nedenle Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO genişlemesine dâhil edilmelerinden yana olmamışlardır. 2010 yılında gelindiğinde ise Ukrayna, yayınladığı Ulusal Güvenlik Belgesinde askeri ittifaklara girmeyeceğini açıklamış ve NATO'ya üyeliği gündeminden çıkarttığını ilan etmiştir.²²⁰ 2006 ve 2009 yılları arasında Baltık ülkeleri, Azerbaycan ve Gürcistan'da görev yapmış olan bir Ukrain gazeteci, yapılan mülakatta söz konusu ülkelerde görevdeyken Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'ya NATO üyeliğine engel olmak için baskı yaptığı konusunda bilgi edindiğini anlatmış, Ukrayna'nın 2010 yılında NATO ile olan entegrasyonunu durdurmasının sebebinin Rusya'nın uyguladığı baskı olduğunu ileri sürmüştür.²²¹

ABD'nin Ukrayna'nın NATO üyeliğini desteklemesinin nedeni, Ukrayna'nın askerî alanda da Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak ve Rusya'yı kuşatabilmektir. ABD, Ukrayna'nın NATO'ya üyeliğini Karadeniz'e açılan bir kapı ve aynı zamanda Ukrayna'nın ABD'nin askerî alanına dâhil olması olarak görmektedir. Ukrayna'nın NATO'ya alınmasıyla hem Rusya kuşatılmış/sınırlandırılmış olacak hem de Karadeniz bir NATO gölü haline gelecekti.

²²⁰ Anlar, "Rusya ve Batı Arasında Ukrayna Krizi"..., s. 197.

²²¹ Mülakat, Kiev, 27 Mayıs 2016.

4.2. Rusya ile İlişkiler

Bağımsızlık dönemi boyunca iki ülkenin ilişkileri, Rusya'nın, Ukrayna'nın Kırım'daki ve Sivastopol'deki hâkimiyetini kabullenememesi ve Ukrayna'yı kendi topraklarının bir parçası olarak algılaması nedeniyle genelde sorunlu olmuştur. Rusya, Sovyet sonrası dönemde, Karadeniz'de yeniden nüfuz elde etmek istemiş ve Kırım'ın egemenliğini elde etmeyi stratejik bir hedef olarak belirlemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD'nin tek süper güç olarak ortaya çıkması ve dünya üzerinde siyasi, askerî ve ekonomik hegemonya elde etmesi sonucunda Rusya Batı karşısındaki güçlü konumunu kaybetmiştir. Batı karşısındaki eski konumunu yeniden elde etmek isteyen Rusya, Sovyetler Birliği'nin ardılı olarak uluslararası sistemde yerini aldığı anda, Sovyet döneminin dağılmış ve gerilemiş ekonomisini, zayıflamış askerî yapısını ve iç politik sorunlarını da miras olarak devralmış ve bu koşullarda kendisini yeniden tanımlama ve dönüşüm sürecine girmiştir.

Batı'nın soğuk savaşın galibi olarak ortaya çıkması, NATO'nun dönüşümünün sağlanıp eski Doğu Bloku ülkelerinin NATO'ya üyelik yolunun açılması ve AB'nin siyasi, askeri ve ekonomik bakımdan güçlü bir örgüt olma yönündeki atılımları gibi gelişmeler Rusya'nın yeni oluşturulan güvenlik sisteminde dışlandığı algısına ve Doğu Avrupa'da ve Karadeniz Havzası'nda jeopolitik kayıplara uğramasına sebep olmuştur. Rusya, özellikle NATO'nun genişlemesini kendisine yönelik büyük bir tehdit olarak algıladığına ilişkin Batı'ya

bu konuda güçlü sinyaller göndermiştir.²²² Dolayısıyla Rusya, Sovyet dönemi sona erdikten sonra uluslararası sistemde eski gücüne sahip olmadığının farkına varmış ve kendi bölgesinde Avrasya’da etkin bir güç olmayı hedeflemiştir. 1990’lı yıllarda Batı güçlenmişken, görece zayıf durumda bulunan Rusya dikkatini yakın çevresine yöneltmiş ve kendi iç sorunlarıyla meşgul olmak zorunda kalmıştır. Rusya, Sovyetler Birliği dağılmış olsa da eski Sovyet ülkelerini BDT altında bir arada tutmaya çalışarak, onlarla ekonomik, siyasi ve askerî ilişkilerini devam ettirmek istemiştir. Eski Sovyet cumhuriyetlerinden yalnızca Baltık ülkeleri BDT’ye katılmamış, Ukrayna ise Rusya’nın baskısı üzerine 1993 yılında BDT’ye üye olmuştur.²²³ Öte yandan, Rusya’nın Sovyet sonrası dönemde uyguladığı diğer önemli politika da eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Rusların çıkarlarını korumak olmuştur. Rusya, kendi topraklarında yaşayan Rusların haklarını korumak ve çıkarlarını takip etmek için ‘Yakın Çevre’ olarak adlandırdığı dış politika doktrinini açıklamıştır. Bu politikaya göre Baltık ülkeleri, Ukrayna, Belarus, Moldova, Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri etnik Rusların yoğun olarak yaşadığı, Rusya’nın yakın çevre olarak tanımladığı bölgelerdir. Ukrayna 9 milyon nüfusla en çok etnik Rusun yaşadığı yakın çevre ülkesidir. Yakın çevre ülkeleri Rusya’nın çıkar alanı olarak görülmüş ve diğer küresel ve bölgesel güçlerin bu bölgelerde etkinlik kurmasına Rusya tarafından her zaman karşı çıkılmıştır. Ancak Baltık ülkelerinin NATO’ya ve AB’ye üye dahil olmaları Rusya’nın hedefine engel olunca, Rusya Ukrayna, Belarus, Moldova ile Güney Kafkasya ve Orta Asya

²²² Sertif Demir, “Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, derl., Hasret Çomak ve diğerleri, (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014), s. 181.

²²³ Wolczuk, *Ukraine’s Foreign and Security...*, s. 27, 28.

lkelerinin Batı ile olan ilişkilerini kontrol altına almaya gayret etmiştir.²²⁴ Rusya zellikle Ukrayna ve Gürcistan'ın jeopolitik konumlarından dolayı NATO ve AB'ye ye olmalarından rahatsızlık duymuş ve yeliklerine engel olmak istemiştir.

Rusya, yakın çevresi olarak gördüğü bölgeleri kontrol altına alabilmek için bu ülkelerdeki Rus nüfusu ileri sürerek, onları koruma gerekçesiyle bu ülkelere müdahale etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 25 milyon Rus ve Rusça konuşan topluluk Rusya dışındaki eski Sovyet lkelerinde yaşamlarına devam etmek zorunda kalmıştır. Rusya, 9 milyon etnik Rus/Rusça konuşan nüfusla en çok Rus'un yaşadığı Ukrayna'da bu politika ile etkinliğini srdrmştir. Rusya'nın Ukrayna ve diğer eski Sovyet lkelerinde yaşayan etnik Ruslarla ilgili izlediği yol genellikle ekonomi politikaları, Avrasya'daki barış koruyuculuğu BDT'nin askerî yn gibi siyasi konularla ilgili olmuştur. Hatta Rusya'da açıklanan 1992 Yılı Dışışleri ve Savunma Politikaları Konseyi Raporunda, Rus diasporasının Rusya'ya siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda önemli katkı sağlayabileceği belirtilmektedir.²²⁵ Rusya'nın, özellikle Ukrayna'nın doğu kesiminde ve Kırım'da yaşayan Rus nüfusu ne sürerek uyguladığı baskılar bu politikasına örnek gösterilebilir. Ukrayna'da yaşayan Ruslar parlamento ve başkanlık seçimlerinde her zaman Rusya yanlısı adaylara destek vermişlerdir.

²²⁴ Ufuk Cerrah, "Ukrayna Krizinin Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkileri", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, Hasret omak ve diğerleri, (ed.), (İstanbul: Beta, 2014), s. 465.

²²⁵ Peter Van Ham, "Ukraine, Russia and European Security: Implications For Western Policy", *Chaillot Papers*, 13, February 1994, <http://ftp.infoeuropa.euroid.pt/files/database/000000001-000005000/000001698.pdf>, Erişim: 29 Temmuz 2016.

Ukrayna, özellikle bağımsızlığının ilk yıllarında, elde etmiş olduğu bağımsızlığını devam ettirebilmek için kendisini ekonomik, siyasal ve toplumsal nedenlerle etkisi altına almaya çalışan Rusya'ya karşı mücadele vermiştir. Ukrayna, 1991 yılında bağımsızlığını elde etmiş olmasına rağmen uzunca bir süre Sovyet geçmişine bağımlı kalmaktan kurtulamamış; bu durum, hem iç hem de dış politikasına yansımıştır. Bağımsızlık sonrası dış politikasının merkezi Batı'yla ilişkileri geliştirmek olsa da Rusya ile eski ekonomik ve siyasal bağları koparamaması bunu güçleştirmiştir.²²⁶

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya ile Ukrayna arasında ortaya çıkan ilk sorun, Sovyet döneminden kalan nükleer silahların paylaşılması konusunda olmuştur. Rusya, silahların tamamının kendisine verilmesini talep etmiş, yukarıda da bahsedildiği gibi başta ABD olmak üzere Batı da Rusya'ya destek vermiştir. 1986 yılında yaşanan Çernobil faciası ve çevreye verdiği zarar Ukrayna'da nükleer konulara karşı güvensizliğe neden olmuştu. Bu nedenle, 8 Aralık 1991 tarihinde, Rusya, Ukrayna, Kazakistan ve Belarus arasında nükleer silahların iadesi ile ilgili Stratejik Güçler Hakkında Minsk Anlaşması imzalanmıştır. 21 Aralık 1991 tarihinde de Ukrayna ve Belarus Almatı Anlaşmasını imzalayarak resmî olarak 'nükleer olmayan devletler' olduklarını ilan etmişler ve nükleer silahların sökülmesinin, yok edilmesinin ve devredilmesinin BDT üyesi devletlerin kontrolünde yapılmasını kabul etmişlerdir.²²⁷ Ukrayna bu anlaşmalar

²²⁶ Turan, "Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri...", s. 369.

²²⁷ Peter Van Ham, "Ukraine, Russia and European Security: Implications For Western Policy", *Chaillot Papers*, 13, February 1994, <http://ftp.infoeuropa.euroid.pt/files/database/000000001-000005000/000001698.pdf>, Erişim: 29 Temmuz 2016.

kapsamında 1 Temmuz 1992'ye kadar üç bin taktik nükleer silahı Rusya'ya iade edecek ve 1995'e kadar tüm nükleer silahlarını sökecekti.

Ukrayna, Minsk ve Almatı Anlaşmaları ile nükleer silahları elinden çıkaracağını kabul etmiş olmasına rağmen, nükleer silahların Rusya'ya teslim edilmesi konusunda çekimser davranarak bu meseleyi dış politikada pazarlık aracı olarak kullanmaya çalışmıştır.²²⁸ Ukrayna'nın nükleer silahları iade etme konusundaki isteksiz tavrı bağımsızlığının tanınmasını hızlandırmak olarak görülebilir. Özellikle Ukrain milliyetçileri stratejik etki ve siyasi prestij nedenleriyle nükleer silahların iade edilmemesini istemiştir. Nükleer silahların askerî yönden fazla değeri olmamasına rağmen, *Rada*'da nükleer silahlara sahip olmanın Ukrayna'nın bağımsızlığının bir göstergesi olduğu görüşü hâkim olmuş ve bu görüş halkın büyük çoğunluğu tarafından da benimsenmiştir.²²⁹

Diğer yandan, Ukrayna'nın nükleer silahları elinde tutma konusundaki politikası ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken nokta, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde Rusya ve Ukrayna'nın Sovyet değerlerini ve borçlarını paylaşmalarıdır. Sovyetler Birliği dağılma sürecindeyken Kravçuk, nükleer silahların Ukrayna'nın mülkiyetinde olduğunu ve altı milyar dolar değeri olduğunu iddia etmiştir. Nükleer savaş başlıklarında kullanılan bölünebilir madde 'yüksek

²²⁸ Tolga Bilener, "Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar," *Karadeniz Araştırmaları*, 13, (2007), s. 12.

²²⁹ Ham, "Ukraine, Russia and European Security...", <http://ftp.infoeuropa.euroid.pt/files/database/000000001-000005000/000001698.pdf>.

zenginleştirilmiş uranyum' (YZU), prensipte nükleer reaktörlerde yakıt olarak kullanılabilmekteydi ve Ukrayna 1992'de Rusya'ya iade ettiği taktik silahlardan elde edilen YZU'nun bir kısmını geri istiyordu.

Ukrayna'nın nükleer silahları elinde tutmaya devam etmeye yönelik tavrı nedeniyle, hem Batı hem de Rusya Ukrayna'yı baskı altına almıştır. Baskı ve izolasyona dayanamayan Ukrayna ise, Ukrayna'nın Nükleer Silahlarının Yayılmasının Önlenmesi Anlaşmasına (*Non-Proliferation of the Nuclear Weapons-NPT*) katıldığını ve on ay içinde nükleer silahların ve 200 adet nükleer başlığın yok edilmesini öngören Üçlü Anlaşmayı imzalamayı da kabul etmiştir.²³⁰

1994 yılında Ukrayna, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) zirvesinde Nükleer Silahların Yayılmasının Önlemesi Anlaşmasını imzalamış ve nükleer silahların Rusya'ya iadesini kabul etmiş; buna karşılık da Ukrayna, ABD, Rusya ve İngiltere arasında Budapeşte Memorandumu imzalanmıştır. Budapeşte Memorandumu'na göre, Ukrayna'nın nükleer silahlarını elden çıkarmasına karşılık ABD, Avrupa ülkeleri ve Rusya Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığını tehdit edecek eylemlerde ve güç kullanımında bulunmayacaklarını taahhüt etmişlerdir. Memorandumun tarafları birbirlerinin topraklarını askerî işgal veya hukuksuz güç kullanımının konusu yapmayacaklarını ve toprakların işgali ve

²³⁰Ham, "Ukraine, Russia and European Security: Implications For Western Policy"..., <http://ftp.infoeuropa.euroid.pt/files/database/000000001-000005000/000001698.pdf>.

kendisine karşı hukuksuz güç kullanımını yasal saymayacaklarını garanti etmişlerdir.²³¹

Bağımsızlık sonrasında Ukrayna Rusya ilişkilerinin gerginleşmesine neden olan bir diğer önemli konu da Kırım'ın Sivastopol şehrinde konuşlanan Karadeniz Filosunun konumu olmuştur. Tarihî, askerî ve jeopolitik nedenlerden dolayı Kırım yarımadası ve yarımadadaki Karadeniz Filosu Rusya için vazgeçilmez öneme sahiptir. Rusya Karadeniz Filosu sayesinde Karadeniz'de üstünlük kurabilmekte, ülkenin güney sınırlarının güvenliğini sağlamakta ve Rusya'nın yakın çevresine etki edebilmesi için kaldıraç görevi yapmaktadır.²³² Diğer yandan, Sivastopol Rusya'nın sıcak denizlere açılan tek üssüdür ve buradaki Karadeniz Filosu gemileri boğazları geçip bir gün gibi kısa bir sürede Akdeniz'e ulaşabilmektedirler. Dolayısıyla, Karadeniz Filosu Rusya'nın Balkanlar, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki siyasi ve askerî etkinliğine son derece önemli katkı sağlamaktadır.²³³

Ukrayna bağımsızlığını elde ettikten sonra Rusya, Ukrayna'nın Karadeniz Filosu üzerindeki egemenliğini kabul etmemiştir. Karadeniz Filosu ile ilgili bu sorun 1993 yılına kadar devam etmiş, 1993 yılında prensipte anlaşılmışsa da ancak 28 Mayıs 1997 tarihinde anlaşma imzalanmış ve iki bağımsız filonun varlığı kabul edilmiştir. Üsler ve askerî mühimmat Rusya ve Ukrayna arasında paylaşılmıştır. 12 Temmuz 1999'da yürürlüğe giren bu anlaşmaya göre Ukrayna, Sivastopol

²³¹ Synovitz'den aktaran Anlar, "Rusya ve Batı Arasında Ukrayna Krizi"..., s. 208.

²³² Wolczuk, *Ukraine's Foreign and Security*..., ss. 129-131.

²³³ *Age*., s. 129.

limanlarını 2017 yılına kadar Rus Karadeniz Filosuna kiralamıştır. Kira bedelinin de Ukrayna'nın Rusya'ya olan borcundan düşülmesine karar verilmiştir.²³⁴

Bu anlaşmayla Rusya, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve Kırım üzerindeki egemenliğini yeniden kabul etmiştir. Karadeniz Filosu %82'si Rusya'nın, %18'i Ukrayna'nın olarak paylaşılmıştır. 2010 yılında Harkiv'de imzalanan bir anlaşma ile Rusya Ukrayna'ya sattığı doğal gazda %30 indirim uygulamış, buna karşılık Ukrayna'nın Karadeniz Filosu'nun Sivastopol'de konuşlanmasını 2042 yılına kadar uzatmasını sağlamıştır.²³⁵

Karadeniz Filosu; askerî değerinin düşük olmasına, gemileri ve teknolojisi eskimiş ve yıpranmış olmasına rağmen, Türkiye dışında Karadeniz'e kıyısı olan tüm devletlerin deniz filolarının toplamından daha büyüktür. 2010 yılında, Karadeniz Filosu Rusya'nın Güney Askeri Bölgesinin komutasına girmiş, böylece Rusya Kafkasya'yı daha etkin biçimde kontrolü altına alabilmiştir. Diğer yandan, Rusya'nın Orta Doğu'da izlediği politikalarda da Karadeniz Filosu'nun katkısına dikkat çekmek gerekir. Rusya, Sivastopol'den Suriye'ye silah, askerî mühimmat ve lojistik destek göndermiş; 2013 yılında, Suriye'deki kimyasal silahların Sivastopol'de yok edildiği iddia edilmiştir.²³⁶

²³⁴ Turan, "Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika...", s. 379.

²³⁵ Marvin Kalb, *Imperial Gamble Putin, Ukraine and the Cold War*, (Washington DC: Brookings Institution Press, 2015), s. 138.

²³⁶ Juhas ve Jalabi'den aktaran Fatma Aslı Kelkitli, "Kırım: Rusya için Vazgeçilmez Yarımada", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, Hasret Çomak ve diğerleri, (İstanbul: Beta, 2014), s. 296.

Ekonomik alandaki ilişkiler çerçevesinde, Ukrayna'nın ilişkilerde ülkenin ticari ilişkilerde Rusya'ya olan bağımlılığının altını çizmek gerekir. 1998 yılında, iki ülke ekonomik ilişkilerde birçok sanayi kolunda iş birliğinin geliştirilmesi için Ekonomik İş birliği Programını imzalamış; 2003 yılında da Ukrayna Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın kurduğu Tek Ekonomik Alan Anlaşmasına katılmıştır.²³⁷ Ukrayna'nın ekonomik yönden Rusya'ya bağımlı olduğu ve Rusya'nın da Ukrayna'ya baskı uyguladığı en önemli konu enerji ve doğal gaz sorunudur. Rusya, bağımsızlığı sonrasında Ukrayna'ya birçok kez önemli kararlarından önce doğal gaz kesintisi yaparak baskı uygulamıştır. Doğal gaz ile ilgili yaşanan ilk kriz, 2005 yılında, Rusya'nın Ukrayna'ya piyasa fiyatından düşük doğal gaz satamayacağını açıklamasıyla başlamıştır. Daha sonra, Ocak 2006'da, Ukrayna'ya Rusya'dan doğal gaz ihracı kesilmiş, 2007 yılında Ukrayna'nın gaz borçları nedeniyle ilişkiler gerginleşmiş, 2008 yılında gaz akışı azaltılmış, 2009 yılında, da birçok Avrupa ülkesine Ukrayna üzerinden yapılan gaz akışı, Rusya'nın Ukrayna'yı, aktarılan gazda kesintiler yaptığı suçlamasıyla durdurulmuştur.²³⁸ Rusya'dan doğal gazı piyasa fiyatının çok altında bir ücretle satın alan Ukrayna, Rusya'ya çok yüksek miktarda borcunun bulunması nedeniyle enerji konusunda bağımlı hale gelmiştir.

²³⁷ Tsygankov'dan aktaran Anlar, "Rusya ve Batı Arasında Ukrayna Krizi" ..., s. 201.

²³⁸ *Age*. s. 202.

4.3. BDT ile İlişkiler

8 Aralık 1991 tarihinde, Ukrayna, Rusya ve Belarus tarafından imzalanan Minsk Deklarasyonu ile temelleri atılan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kuruluş anlaşmasında “Sovyetler Birliği’nin bir uluslararası hukuk süjesi ve jeopolitik gerçeklik olarak varlığının sona erdiği” ifade edilmiş, böylece Sovyetler Birliği’nin varlığı resmî olarak sona ermiştir.²³⁹ Rusya, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ekonomik ve siyasal gücünü kaybetmiş, eski Sovyet coğrafyasında yeniden söz sahibi olabilmek için kendisinden ayrılan ülkelerle iş birliğini geliştirmeyi hedeflemiş, bu nedenle BDT’yi kurmak istemiştir.

Ukrayna, Rusya ve Belarus BDT’yi Minsk Anlaşması ile kurmuş; Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Ermenistan, Tacikistan ve Türkmenistan ise üç gün gibi kısa bir sürede BDT’ye katılmıştır.²⁴⁰ BDT’ye katılan tüm devletler, aralarındaki ilişkilerin; egemenliklerin ve egemen eşitliklerin karşılıklı olarak tanınmasına ve buna saygı duyulmasına, kendi kaderini belirleme hakkına, eşitlik ve içişlerine karışmazlık ilkelerine, kuvvet kullanma ve kuvvet tehdidinde bulunmaktan ve gerek ekonomik, gerekse diğer baskı yöntemlerinden kaçınmaya, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümlenmesine, ulusal azınlıklar da dâhil insan hak ve özgürlüklerine saygı duyulmasına, yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesine, uluslararası hukukun genel kabul gören diğer norm ve ilkelerine

²³⁹ Kajenov’dan aktaran Fuat Huseynov, “Bağımsız Devletler Topluluğunun Oluşumunun Hukuki Boyutları,” <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2544.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015).

²⁴⁰ Wolczuk, *Ukraine’s Foreign and Security Policy...*, s. 57.

dayalı olarak gelişeceği demokratik hukuk devletlerini kurmaya çalışarak birbirlerinin toprak bütünlüğünü ve mevcut sınırların dokunulmazlığını tanıyarak ve buna saygı duyarak, derin tarihî kökleri bulunan dostluk, iyi komşuluk, karşılıklı olarak yararlı iş birliği ilişkilerinin güçlendirilmesinin halkların köklü çıkarlarına uygun olduğunu, barışa ve güvenliğe hizmet ettiğini kabul etmişlerdir.²⁴¹

Sovyetler Birliği'nin merkezî ekonomik yapısı, eski Sovyet cumhuriyetlerinin yakın ilişkilerini devam ettirmelerini ve kendi aralarında iş birliği yapmalarını zorunlu kılmıştır. Bunun nedeni, ana endüstrilerin belli bazı ülkelerde kurulu olması ve çoğu Sovyet sonrası cumhuriyetin enerji kaynakları bakımından Rusya'ya artan biçimde bağımlı olmasıdır. Ortak mülkiyet, ekonomik altyapı, silahlı kuvvetler ve hassas vatandaşlık sorunları gibi konularda zor kararlar verilmesi gerekiyordu.²⁴²

Ukrayna, Rusya'nın temel dış politika hedefinin Sovyetler Birliği'nin jeopolitik alanını yeniden kurmak olduğunu ve BDT'yi bu amaca hizmet etmek için kullanabileceğini, böylesi bir bütünleşmenin Ukrayna'nın ulusal egemenliğinin kaybına yol açacağını düşünerek BDT'ye asli değil ortak üye olmuştur. Diğer yandan, Ukrayna'nın BDT'ye asli üye olması Doğu ve Orta Avrupa'da jeopolitik değişimlerin yaşanmasına ve Ukrayna'nın yeni pozisyonunun Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinden gerek siyasi, gerekse ekonomik açıdan ayrılmayı ve Avrupa'da

²⁴¹ Fuat Huseynov, "Bağımsız Devletler Topluluğunun Oluşumunun Hukuki Boyutları," ..., s. 395.

²⁴² Turan, "Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri" ..., s. 372.

bölünmeyi de beraberinde getireceği varsayılmıştır.²⁴³ Tüm üyeleri BDT'nin, kendi bakış açılarına göre değişen amaçları ve kurumsal yapısı olan bir topluluk yapısı olmasını istemişlerdir. Ukrayna, Rusya ile güçlü ekonomik bağlar kurulmasına sıcak bakarken BDT'nin Rusya egemenliğinde kurumsallaşmasına karşı olmuş, BDT'nin tamamen bağımsız devletlerin oluşturduğu bir yapı olması gerektiğine inanmıştır. Kravçuk, Ukrayna'nın bu tavrını, BDT'nin kuruluşunda Rusya'nın hegemonya kurması halinde BDT'nin çökeceğini ve Ukrayna'nın herhangi bir devlete tabi olmayı kesinlikle kabul etmeyeceğini belirtmiştir.²⁴⁴

Bağımsızlık sonrası Ukrayna'nın dış politikasında Batı'yla bütünleşme hedefi olması nedeniyle, BDT'ye katılım geçici bir olgu olarak görülmüştür. Bu nedenle Ukrayna BDT ile ilişkilerini ekonomik boyutta tutmuştur.²⁴⁵ Ukrayna'nın, bağımsızlığını elde ettiğinde içinde bulunduğu ekonomik zorluklar Rusya ile ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmesini gerektirmiştir. Rusya, Ukrayna'nın BDT ile ilgili tutumu nedeniyle, kendisine olan borçlarını ödemesini güçleştirmiş, gaz akışını azaltmış, böylece üzerinde kurduğu ekonomik baskı ile Ukrayna'nın BDT'ye olan tutumunu değiştirmeyi amaçlamıştır. Ekonomik yönden oldukça zor durumda olan Ukrayna da 24 Eylül 1993'te kurulan ekonomik birliğin 'ortak' üyesi olmayı kabul etmiştir.²⁴⁶

²⁴³ Wolczuk, *Ukraine's Foreign and Security Policy...*, s. 57, 63.

²⁴⁴ *Age.*, s. 57.

²⁴⁵ Taras Kuzio, "Identity and Nation-Building in Ukraine-Defining the Other," *Ethnicities*, 1, 3, (2001), s. 359.

²⁴⁶ Turan, "Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri"..., s. 372.

4.4. Ekonomik, Siyasi ve Askerî Bölgesel İş Birlikleri

Ukrayna, AB'nin genişlemesinin kendi sınırlarında durması, BDT'yi dengelemek istemesi, diğer yandan uluslar arası toplumda yer edinebilmek, bölgesel etkinliğini ve ekonomik ilişkilerini artırmak gibi nedenlerle bölgesel iş birliği sistemlerinde yer almıştır. Bu bölümde Ukrayna'nın yer aldığı iki bölgesel örgüt Karadeniz Ekonomik İş Birliği (KEİB) ile Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM) ele alınacaktır.

4.4.1. Karadeniz Ekonomik İş Birliği (KEİB)

KEİB, 23 Haziran 1992 tarihinde, İstanbul'da Ukrayna, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Moldova, Romanya, Türkiye ve Rusya'nın katılımıyla gerçekleşen bir toplantıda kurulmuştur. KEİB'in kuruluş amacı; karşılıklı ekonomik iş ve bilgi paylaşımı, iş temasları için fırsatlar oluşturmak, projeler üretmek olarak belirlenmiştir. KEİB'in temel hedefi; Karadeniz bölgesinin serbest pazar ekonomisinin ilkeleri, demokratik değerler, geleneksel bağlar, coğrafi yakınlık ve ülkelerin birbirlerini tamamlayıcı ekonomileri ile dünya ekonomisine entegre olmalarını sağlamaktır. Ukrayna'nın KEİB'e girmesindeki amacı ise uluslararası topluma katılmak, bölgedeki etkisini artırarak ticaret ve iç üretimini geliştirmek ve yeni pazarlara ulaşmaktır.²⁴⁷

²⁴⁷ Turan, "Bağımsız Ukrayna'nın" ..., ss. 382, 383.

KEİB ile ilgili rakam ve istatistikler incelendiğinde örgütün çok büyük bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. KEİB’e üye ülkelerin yaklaşık nüfusunun 330 milyon olması ve bölgenin zengin yeraltı kaynaklarına, sağlam sanayi üretimine ve profesyonel iş gücüne sahip olması potansiyelinin güçlü olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, üyelerinin (Ukrayna, Azerbaycan, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Gürcistan, Moldova, Sırbistan, Karadağ, Rusya, Romanya, Türkiye) yanı sıra Fransa, Almanya, Avusturya, Mısır, İsrail, İtalya, Polonya, Slovakya ve Tunus gibi ülkelerin de gözlemci statüye sahip olmaları KEİB’in önemini artırmaktadır.²⁴⁸ KEİB’in sahip olduğu güçlü potansiyele rağmen ekonomik ilişkilerde kopukluk yaşanması, ekonomik faaliyetlerdeki bilgi ve iletişim eksikliği gibi nedenlerle üyelerin gerçekleştirdiği işlevden ve iş birliğinden memnun kalınmamıştır. Ukrayna, Avrupa ile bütünleşmenin yanı sıra diğer bölgelerdeki etkisini de artırıp ticaret ve iç üretimini geliştirmek amacıyla ve yeni pazar arayışları nedeniyle KEİB’e üye olmuştur. Diğer yandan, BDT çerçevesinde ekonomik ve politik sorunların çözülmesinin yetersizliği Ukrayna’yı benzer yapıda bir ekonomik iş birliği arayışına sokmuştur.²⁴⁹

²⁴⁸ İlya Hadjinov, “KEİÖ Çerçevesinde Ukrayna-Türkiye İşbirliği”, *Değişen Karadeniz Jeopolitiğinde Türkiye-Ukrayna İlişkileri* içinde, derl., İlyas Kamalov ve Hasan Kanbolat, (Ankara: Veritas, 2010), s. 69.

²⁴⁹ Turan, “Bağımsız Ukrayna’nın”..., s. 382.

4.4.2. GUAM

Adını örgüte üye olan ülkeler Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'dan alan GUAM 1997 yılında kurulmuştur. Rusya'nın güneyindeki askerî gücünü tek taraflı artırması nedeniyle GUAM'ın kurucu ülkelerin devlet başkanları Rusya'nın tek taraflı kararına karşı çıkma konusunda anlaşmışlardır. GUAM'ın kuruluş nedenleri; üye ülkeler arasında siyasi iş birliği, ayrılıkçı hareketlere karşı ortak mücadele, bölgesel sorunlara karşılıklı destek, barışın korunması için ortak çaba, NATO ve AB üyelikleri için ortak çalışmalar olarak açıklanmıştır. GUAM'ın asıl amacının Rusya'nın BDT bünyesinde gerçekleştirdiği baskılara karşı koyabilmeye yönelik ortak bir siyasi oluşum olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.²⁵⁰ 1999 yılında, Özbekistan'ın üye olması üzerine örgütün adı GUUAM olarak değişmiş ancak 2002 yılında Özbekistan'ın ayrılması üzerine tekrar GUAM olarak eski hâlini almıştır.

GUAM'ın kurulmasının Ukrayna açısından önemli sonuçları olmuştur. Ukrayna Orta ve Doğu Avrupa'da gerçekleştiremediği bölgesel liderlik konumunu GUAM'ın lideri olarak elde etmiş ve böylece uluslararası toplumda prestij kazanmıştır. GUAM üyeleri de Ukrayna'yı kendi egemenliklerinin devamı için bir garanti ve Batı bağlantılarını sağlayan bir köprü olarak görmüşler; bu nedenle Ukrayna'nın liderlik rolü üstlenmesine sıcak bakmışlardır.²⁵¹ Diğer yandan,

²⁵⁰ İlyas Kamalov, *Moskova'nın Rövanşı* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008), s. 97, 98.

²⁵¹ Wolzcuk, *Ukraine's Foreign and Security Policy...*, s. 61.

Ukrayna'nın, Hazar havzasındaki petrolün ve gazın Avrupa'ya taşınmasında transit ülke olarak Rusya'ya olan bağımlılığı azaltacağı düşünülmüştür. Buna bağlı olarak Avrupa ve NATO'nun GUAM'a ilgisi ve desteği artmış, bunun sonucunda Ukrayna'nın Rusya karşısındaki siyasi konumu da güçlenmiştir.²⁵²

4.5. Küresel Güçlerin Ukrayna İç Siyasetindeki Etkileri

Ukrayna etnik, dinsel, tarihsel ve kültürel farklılıklarından dolayı bütünlük oluşturmakta zorlanması ve ulus ve devlet inşasını henüz çok başında olmasından dolayı, başta tarihsel ve kültürel bağı olan Rusya olmak üzere, küresel güçlerin etkisine açıktır. Diğer yandan, Ukrayna'nın Rusya ve Batı arasında son derece önemli bir jeopolitik konumda yer alması da küresel güçlerin rekabetine sahne olmasına, dolayısıyla iç ve dış politikasında daha çok etki altında kalmasına yol açmaktadır.

4.5.1. Küresel Güçlerin Ulus ve Devlet İnşa Sürecindeki Roller

Ukrayna, bağımsızlığını kazandıktan sonra sancılı bir dönüşüm sürecine girmişken, bir yandan da Batı ile Rusya'nın güç alanında yer almasından dolayı küresel güçlerin ilgi odağı olmuş, bu durum kaçınılmaz olarak ulus ve devlet inşasına yansımıştır. Dolayısıyla, Ukrayna'nın ulus ve devlet inşasında ve yaşadığı

²⁵² Age. ss. 61-63.

dönüşümde küresel güçlerin etkisi yadsınamayacak boyuttur. Ukrayna'nın dönüşümünü tamamlayamamış olmasından dolayı siyasi sisteminin kırılganlığı, bu kırılganlığın ekonomik yönünün *oligarklar* tarafından beslenmesi ve ulusal bütünlük oluşturulamaması, Ukrayna'nın küresel güçlerden daha fazla etkilenmesine neden olmaktadır.

Rusya, geleneksel ideallerine ulaşabilmek için Ukrayna'nın Slav kimliğe sahip olmasını ve kendisine yakın olmasını istemektedir. Hatta Ukrainleri *Malorussia* (Küçük Ruslar) olarak tanımlayıp küçük kardeşleri olarak görmüşlerdir. Ancak Ukrayna entelektüelleri kendilerini Rusya'dan tamamen ayrı, kendi ulusal tarihi, edebi dili ve gelişmiş kültürü olan bir ulus olarak görmektedirler.²⁵³ Bununla beraber, Ukrayna'da halkın büyük çoğunluğu da Avrupa ile bütünleşme arzusu taşımaktadır. Ukrayna, bulunduğu coğrafi konum nedeniyle Avrasya'da hâkimiyet kurmak isteyen güçlerin ilgi odağıdır. Bu nedenlerle Ukrayna'nın siyasi kadroları, doğu-batı (Rusya-Avrupa) arasında durum ve güç dengelerine bağlı olarak, bazen Rus yanlısı, bazen de Batı yanlısı politikalar izlemektedirler.

Ukrayna'nın ikinci devlet başkanı Kuçma, 1994 yılında yapılan başkanlık seçimleri öncesinde, seçildiği takdirde Rusya ile yakın ilişkiler kuracağını vaat ederek, Ukrayna'daki etnik Rusların ve Rusça konuşanların oylarının %90'ını

²⁵³ Sarah Birch, *Elections and Democratization in Ukraine*, (New York: St Martin's Press, 2000), s. 27.

almıştır. Kuçma'nın seçim kampanyasını yürütürken vurguladığı diğer bir vaat de Rusçanın Ukrayna'nın ikinci dili olarak kabul edileceği olmuştur. Böylece, Ukrayna'da gerçekleşen ikinci başkanlık seçimlerinde ilk kez ülkedeki doğu-batı ayrışması siyasete taşınmış, seçim sürecinde Rusya açıkça Kuçma'yı desteklediğini göstererek Ukrayna iç politikasını etkilemeye çalışmıştır.

Seçim sürecinde Rusya ile yakın ilişkiler kuracağını ve Rusya'ya yakın politikalar izleyeceğini ifade eden Kuçma, devlet başkanlığına seçildikten sonra Rusya ve Batı arasında dengeli bir politika izlemiş, hatta Batı ile bütünleşmeyi dış politika hedefi olarak belirlemiştir. Bu dönemde ABD ile iyi ilişkiler kurulmuş, yukarıda da belirtildiği gibi ABD'den yüklü miktarda finansal yardım alınmıştır. Diğer yandan, Ukrayna, BDT ülkeleri içinden NATO ile iş birliğine giren ilk ülke olmuştur.²⁵⁴ Dolayısıyla, Kuçma döneminde Rusya'nın Ukrayna'daki iç politikaya, diğer bir ifadeyle Ukrayna'nın ulus ve devlet inşasına doğrudan etki ettiğini söylemek doğru olmayacaktır.

Ukrayna'da büyük bir sorun olarak görülen *oligarklar* Kuçma döneminde ortaya çıkıp güçlenmişlerdir. Özellikle Kuçma'ya yakınlığı ile bilinen Rinat Ahmedov 1990'ların sonlarına doğru banka, metalürji ve iletişim alanlarında etkinlik kurmaya başlamıştır. Ahmedov, özellikle Ukrayna'nın doğusunda bulunan Donetsk'te güçlü bir konuma sahip olmuştur. Dnipropetrovsk'ta etkinlik kuran Viktor Pinçuk ise metalürji, gaz, petrol, medya sektörlerinde güçlü bir konuma

²⁵⁴ Wolczuk, *Ukraine's Foreign and Security...*, s. 5.

gelmiştir.²⁵⁵ Ukrayna’da 1990 yıllarda güçlenen *oligarklar* elde ettikleri kazançları ve güçleriyle ülke siyasetinde etkin bir konuma yerleşmişlerdir.

Rusya’nın Ukrayna’daki siyasi yaşama ve ulus ve devlet inşa sürecine müdahalesi 2004 yılındaki devlet başkanlığı seçimlerinde belirgin biçimde kendini göstermiştir. Rus siyasetçiler Yanukoviç’i desteklediklerini açıkça ilan etmişler, Ukrayna’nın geleceği açısından kendi ülkeleriyle olan yakın ilişkilerinin önemini vurgulamışlar, Rusya’daki halkla ilişkiler şirketleri de Yanukoviç’in seçim kampanyasını bizzat yürütmüşlerdir.²⁵⁶ Kiev’de gerçekleştirilen bir mülakatta etnik Ukrain bir gazeteci o dönemle ilgili izlenimlerini aktarırken 2004 yılındaki başkanlık seçimleri gerçekleşmeden kısa bir süre önce Rus devlet başkanı Putin’in Ukrayna’ya gelerek bazı televizyon kanallarında verdiği röportajlarda seçim ile ilgili görüşlerini anlattığını ve Ukrayna toplumuna Yanukoviç’e oy vermeleri için açıkça mesaj verdiğini anlatmıştır. Diğer yandan, Ukrayna’da 2004 yılındaki seçim kampanyalarının maliyetinin nasıl karşılandığı yönünde iki farklı görüş bulunduğu da dikkat çekmiştir. Bu gazeteciye göre, Rusya, Yanukoviç’in seçim kampanyasının büyük kısmının Ukrayna’daki *oligarklar* tarafından karşılandığını iddia etmiş, Avrupa basın ve medyasında ise Rusya’nın Yanukoviç’in devlet başkanlığına seçilmesi için 600 milyon Dolar harcadığı, bu yardımların bir kısmının Rus Gazprom enerji şirketi tarafından sağlandığı anlatılmıştır.²⁵⁷

²⁵⁵ Taras Kuzio, “From Kuchma to Yushchenko Ukraine’s Presidential Elections and the Orange Revolution”, *Problems of Post-Communism*, 52: 2, December 2014, s. 36.

²⁵⁶ *Age.*, s. 31, 32.

²⁵⁷ Mülakat, Kiev, 27 Mayıs 2016.

Öte yandan, Kiev’de etnik Ukrain bir akademisyenle yapılan mülakat verilerine göre bağımsızlık sonrası süreçte Ukrayna toplumunda zamanla demokrasi, Avrupa ve Avrupa bütünleşmesi değerleriyle bezenmiş son derece güçlü bir akım oluşmuştur. Ukrayna toplumunda oluşan Avrupa’ya dönük bu akım Rusya ile olan stratejik ortaklık ile bağdaşmamıştır. Zamanla bu akımın çok kültürlü ve çok vektörlü yapısı daha fazla ortaya çıkmıştır. Ukrayna toplumunun potansiyel hareketliliğinin seçimi olarak görülen Turuncu Devrim, aslında bu toplumsal durumun bir sonucudur. Yuşçenko ve Yanukoviç arasındaki başkanlık seçimleri bu iki yönlü çekişmenin ve iki yönlü gelişmenin bir yansıması olarak görülmüş, demokrasi yanlısı Yuşçenko’nun seçimleri kazanması bir zafer olarak kabul edilmiştir.²⁵⁸

Turuncu Devrimin’in gerçekleşmesinde Batı tarafından destek görmüş olan sivil toplum kuruluşları devrim sürecinde Ukrayna’da demokrasinin güçlenmesine, özgür ve adil bir seçim yapılması için kamuoyu bilincinin oluşturulmasına büyük katkı sağlamışlardır. Bu dönem Ukrayna’nın Batı’ya en çok yaklaştığı dönem olmuştur.

Rusya’nın desteklediği aday Yanukoviç’in yerine Batı’nın desteğini olan aday Yuşçenko’nun devlet başkanı seçilmesi Ukrayna ile Rusya arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Turuncu Devrim sürecinde Rusya, Ukrayna’nın kendisine olan enerji bağımlılığından yararlanarak baskı uygulamış ve Ukrayna

²⁵⁸ Milakat, Kiev, 26 Mayıs 2016.

yönetimine yön vermeye çalışmıştır. Bu politikayla, Batı'ya dönük politikalar izleyen yönetimini zor durumda bırakıp, Turuncu Devrim'de bir araya gelen kadroların anlaşmazlık yaşayıp dağılmasını hedeflemiştir.²⁵⁹ Ukrayna'nın NATO entegrasyon sürecini yakından takip eden Ukrain etnik kökenli bir gazeteci, Ukrayna'nın Batı'ya yaklaştığı ve/veya Rus etkisinden uzaklaştığı her dönemde, Rusya'nın çeşitli yöntemlerle veya provokasyonlarla Ukrayna'nın politikalarını değiştirmeye çalıştığını anlatmış ve çarpıcı örnekler vermiştir. Ukrayna, 2003 yılında, henüz Turuncu Devrim gerçekleşmeden önce, dönemin devlet başkanı Kuçma'nın desteğiyle NATO entegrasyon sürecine girmiştir. Ancak NATO üyeliğine yaklaşıldığı bu dönemde Ukrayna, bazı siyasi skandallara ve oyunlara sahne olmuştur. Rusya, bu dönemde Kuçma'nın NATO ile ilgili yaklaşımını değiştirebilmek için bazı skandalları gündeme getirmiştir. Bu skandallar yalnızca Kuçma'nın siyasi imajına değil, aynı zamanda Ukrayna'nın NATO üyeliğinde almış olduğu yola da zarar vermiştir. Prag'da NATO görüşmelerini takip eden bir gazeteci, kendisiyle gerçekleştirilen bir mülakatta bu dönemde, Rusya'nın Kırım yakınlarındaki Tuzla Adasında provokasyon yapmaya çalıştığını, Ukrayna'nın bu provokasyonu önleyebildiğini belirtmiştir. Tuzla'daki provokasyonda başarılı olamayan Rusya'nın, aslında Tuzla'da, ileride yapacağı başka provokasyonların provasını yaptığını düşündüğünü ifade etmiştir. Turuncu Devrim'de Yuşçenko'nun zafer kazanması Ukrayna'nın Avrupa ve NATO'ya yakınlaşması olarak görülmüş ve NATO üyeliği için Ukrayna'da önemli adımlar atıldığına değinmiştir. Diğer

²⁵⁹ Arnaud Dubien, "The Capacity of Russian-Ukrainian Energy Relations", Ifri Russia/NIS Center, Paris 2007, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifri_dubien_Russie_Ukraine_gaz_ANG_mai2007.pdf, s. 12.

yandan, Turuncu Devrim dönemi Ukrayna’da demokrasinin ve basın özgürlüğünün arttığı, yolsuzluğun görece biraz daha azaldığı bir dönem olmuştur.²⁶⁰

Kiev’de görüşleri alınan bir siyaset bilimciye göre, 2010 yılında Rusya tarafından açıkça desteklenen Yanukoviç’in devlet başkanı seçilmesi Turuncu Devrim’in sona erdiğini göstermiştir. Turuncu Devrim’de demokratikleşme artmış, sosyal koşullar ve ekonomik durum görece iyileşmiş, Ukrayna’nın gelişmesi için fırsatlar ortaya çıkmış ancak 2008 yılında, dünyada yaşanan ekonomik kriz Ukrayna’yı da büyük ölçüde etkilemiş, ülkede ekonomik ve siyasi kriz ortamı oluşmuştur. Diğer yandan, bu dönemde Yuşçenko ve Timoşenko arasında ortaya çıkan anlaşmazlık ve rekabet, Ukrayna’nın gelişimi için yakaladığı fırsatlara engel olmuştur. Dolayısıyla, dünyada meydana gelen ekonomik kriz, ülkede Rusya tarafından yaratıldığı söylenen siyasi kriz ortamı ve skandallar Ukrayna’daki dönüşümü etkilemiş ve Rusya yanlısı Yanukoviç’in seçilmesine zemin hazırlamıştır.²⁶¹ Başka bir mülakatta belirtilen bir görüşe göre ise Turuncu Devrim’in gerçekleşmesini sağlayan, Batı’nın katkısı ile ortaya çıkan sivil toplum gitgide etkisini kaybetmiş ve dağılmıştır. Turuncu Devrim’de gösteriler yapan, sokaklarda olan halk, yönetimi kendilerinin seçtiğini, bu nedenle en iyi politikaları uygulayacağını düşünmüş ve yönetimi sorgulamamıştır. Özetle, Turuncu Devrim dönemindeki kötü devlet yönetiminin, ülkede hemen her alanda birçok olumsuz sonucun ortaya çıkmasına yol açtığı belirtilmiştir.²⁶²

²⁶⁰ Mülakat, Kiev, 27 Mayıs 2016.

²⁶¹ Mülakat, Kiev, 25 Mayıs 2016.

²⁶² Mülakat, Kiev, 26 Mayıs 2016.

Kiev’de yapılan görüşmelerde, Ukrayna’nın ulus ve devlet inşasının küresel güçlerden nasıl etkilendiği konusunda görüşleri alınan siyaset bilimciler ve bürokratlar, zaman zaman Rusya’nın, zaman zaman da batının bu sürece etkisi olduğunu kabul etmişlerdir. Ukrayna Millî Bellek Enstitüsünden (*Institution of National Remembrance*) bir uzman, bu konuda görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

Ukrayna’nın dünya haritasındaki yerleşimi ve jeopolitik konumu Ukrayna’nın tarihine ve siyasi gelişimine çok büyük katkı yapmıştır. Ukrayna, Avrupa ve Asya arasında bulunduğu için her zaman her iki tarafın da etkisi altında olmuştur. Rusya ile olan komşuluğundan bahsetmek gerekirse, elbette Rusya Ukrayna ulusunun oluşumunu etkiledi. Rusya, 17. yüzyıldan başlayarak Ukrayna’da sömürgecilik politikasını uygulayıp Ukraynalıları bir ulus olarak yok etmeye çalışmıştır. 19. yüzyılda çok yoğun olan Ruslaştırma politikası 20. yüzyılda da devam etmiştir. Ruslaştırma politikasının asıl amacı Ukrain dilini yok etmektir. Rusya, böylece uzun yıllar boyunca Ukrainlerin ulus olarak gelişmesine engel olmak istemiştir. Rusya, bağımsızlık sonrası dönemde de Ukrayna’nın kendi etkisinden çıkmasını istememiş, batılılaşmasına engel olmak için baskı uygulamıştır ve bazı dönemlerde iç politikayı etkisi altına almıştır. Ukrayna’nın bağımsız bir ulus ve devlet olarak gelişmesine engel olacak politikalar izlemiştir. Ukrayna’da Sovyetler Birliği’nin dağılmasından Turuncu Devrim’e kadar ulus ve devlet inşası ile ilgili hiçbir çalışma yapılmamıştır. Turuncu Devrim’den sonra 2007 yılında Ukrayna’da ilk kez bir devlet kurumu olarak Millî Bellek Enstitüsü açılmıştır. 2010 yılına kadar çalışan bu enstitünün

incelediği konulardan biri, milyonlarca insanın hayatını alan, Ukrayna halkının millî faciası *Holodomor*'dur. Millî Bellek Enstitüsü, Rusya yanlısı devlet başkanı Yanukoviç'in iktidara gelmesiyle kapatılmıştır. Yanukoviç dönemi boyunca çalışmayan enstitü, devlet organı olarak *Euro-Maidan* hareketinden itibaren yeniden açılmış, çalışmalarını yenileyebilmiştir. Millî Bellek Enstitüsü Mart 2014'te yeniden kurulmuştur.²⁶³

Mülakatta edinilen bilgiye göre batı tarafından desteklenmiş olan Turuncu Devrim sürecinde Millî Bellek Enstitüsünün kurulması, genellikle Rusya'ya yakın politikalar izleyen Yanukoviç döneminde enstitünün kapatılması ve Yanukoviç'in iktidardan ayrılması ve *Euro-Maidan* olaylarının patlak vermesiyle yeniden kurulması, Ukrayna'da ulus ve devlet inşası sürecinde küresel güçlerin, özellikle Rusya'nın ve Avrupa'nın etkisini gözler önüne sermektedir.

Mülakat gerçekleştirilen bir siyaset bilimci de küresel güç merkezlerinin Ukrayna'yı her zaman etkilediğini vurgulamış; Yanukoviç'in güç odakları arasında dengeli bir politika izlemeye çalıştığını, ancak kendisini Rusya'nın baskısı altında bulduğunu, Rusya'nın Ukrayna'yı mümkün olduğunca zayıflatmaya çalıştığını anlatmıştır. Bu kişiye göre, Rusya dünya siyasetini etkilemek için Donbas'ta Ukrayna ile savaşmaktadır.²⁶⁴

²⁶³ Mülakat, Kiev, 26 Mayıs 2016.

²⁶⁴ Mülakat, Kiev, 25 Mayıs 2016.

4.5.2. Euro-Maidan Krizi

Yanukoviç, devlet başkanlığı boyunca, Rusya'ya yakın bir duruş sergileyen Ukrayna'nın doğusundan, özellikle Donbas bölgesindeki destekçilerinden aldığı güçle hareket etmiş, bu durum Ukrayna'nın Rusya ve AB arasında gidip gelmesine yol açmıştır. Yanukoviç, Ukrayna'nın hangi tarafta daha çok çıkarı olacaksa o tarafa daha yakın politika izlemesi gerektiği görüşündeydi. Yanukoviç, konuşmalarında her zaman Ukrayna'nın AB ve Rusya ile ilişkilerinde denge kurma sözü vermiş, asıl hedefinin AB üyeliği olduğunu belirtmiş, devlet başkanlığı seçim kampanyasında da AB üyeliği vaat etmişti. Ancak iktidara geldiğinde Rusya'ya, Kırım'da bulunan Karadeniz Filosu'nu genişletme gibi önemli sözler vermiş, 2010 yılında imzalanan bir anlaşma ile Rusya'nın Kırım'a önemli miktarda uçak, gemi ve deniz piyadesi yerleştirmesine olanak tanımıştır. Rusya'ya sağladığı imtiyazlara rağmen Yanukoviç, yine de Ukrayna'nın Rusya ile gümrük birliğine girmesini istememiştir. Öte yandan, Yanukoviç döneminde zamanla AB ile yakınlaşma daha çok ön plana çıkmış ancak AB bir türlü Ukrayna'ya gerekli mali kaynak aktarımı sağlamadığı için Ukrayna'da iç politika sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır.²⁶⁵

Kasım 2013'te, Ukrayna'nın AB Ortaklık Anlaşması'nı imzalamasının beklendiği dönemde, Rusya, Ukrayna'ya ticari kotalar ve engeller koyarak Ukrayna'nın Rusya ile ticaretini zorlaştırmış ve Ortaklık Anlaşması'nın

²⁶⁵ Karadeli, Ukrayna'da Milli Aidiyet...", s. 126.

imzalanmaması için baskı uygulamıştır. Bunun üzerine Yanukoviç AB ile imzalayacağı Ortaklık Anlaşması'nı beklendiği gibi imzalamamış, son anda imzalamaktan vazgeçtiğini açıklamıştır.

Ukrayna'da yaşayan bir Kırım Tatarı gazeteci, Ukrayna'da, Yanukoviç'in AB Ortaklık Anlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmesinin nedeni ile ilgili üç varsayım olduğunu anlatmıştır. Birinci varsayım, Rusya'nın Ukrayna'ya uyguladığı ekonomik baskı nedeniyle Yanukoviç'in anlaşmayı imzalamamış olduğudur. İkincisi, anlaşmanın taslaklarının iyi okunmadan, maddeleri anlaşılmadan değerlendirilmiş olmasıdır. Ukrayna'daki basın ve medyada, Ukrayna'nın Ortaklık Anlaşması'nı imzaladığı takdirde sanayisinin çökeceği yönünde söylentiler yayınlanmıştır. Üçüncüsü de Putin'in, Yanukoviç'i Ortaklık Anlaşmasını imzaladığı takdirde Kırım'ı işgal etmekle tehdit etmiş olmasıdır. Ukrayna'da, Putin'in Yanukoviç'i tehdit etmiş olması ihtimaline çok yaygın olarak inanılmıştır.²⁶⁶ Üçüncü neden bir komplo teorisi olmasına rağmen doğruluk payı da olduğuna inananlar çoğunluktadır. Putin'in 2008 yılında, Budapeşte'de gerçekleşen NATO-Rusya görüşmesinde, Ukrayna'nın gerçek bir devlet olmadığını, NATO'ya üye olduğu takdirde de Ukrayna'nın doğusunu ve Kırım'ı alacağını söyleyerek tehdit etmesi²⁶⁷ bu üçüncü ihtimale kuvvetle inanılmasına neden olmakta, Putin'in yine aynı şekilde Yanukoviç'i tehdit etmiş olabileceği düşünülmektedir.

²⁶⁶ Mülakat, Kiev, 23 Mayıs 2016.

²⁶⁷ Kuzio, "Ukraine's Relations with the West Since Orange Revolution", *European Security*, 21:03, 2012, s. 398.

AB Ortaklık Anlaşması'nın imzalanmayacağı açıklandıktan sonra, AB üyeliği için kendisine söz verilmiş olan halk, Kiev'de, Bağımsızlık Meydan'ında (*Maidan Nezalezhosti*) toplanmış ve toplu gösteriler yapmıştır. Yanukoviç'in imzadan vazgeçmesi üzerine başlayan gösterilerde öğrencilerin polisten sert tepki görmesi üzerine gösterilerin boyutu değişmiş, gösteriler Yanukoviç iktidarına karşı eylemlere dönüşmüştür. Yaşanan şiddet olayları üzerine Yanukoviç, kendisine yönelik bir darbe girişimi olduğunu iddia ederek istifa etmemiş, Mart 2014'te, Yanukoviç'in başkanlığına Ukrayna meclisi tarafından son verilmiştir.

Ülkede gerginlik iyice tırmanmış, kısa sürede batıyla bütünleşmek isteyen kesimlerle Rusya yanlıları arasında bir krize dönüşmüş, artan kamuoyu baskısı sonucunda dönemin başkanı Yanukoviç'in Rusya'ya kaçması üzerine *Euro-Maidan* krizi uluslararası bir boyut kazanmıştır. Ukrayna'da meydana gelen şiddet olaylarının sona ermesi için AB ülkeleri çağrıda bulunmuş, hükümetten olaylara karışan tutukluların affedilmesi, göstericilerden de ele geçirdikleri hükümet binalarını boşaltmaları istenmiştir. Rusya ise Avrupa ile bütünleşme taraftarı olan protestocuların demokratikleşme ve şeffaflaşma yönündeki taleplerinin karşılık bulması hâlinde Ukrayna üzerindeki gücünü kaybedeceği düşüncesiyle Batı karşıtı söylemlerini sertleştirmiştir.²⁶⁸

²⁶⁸ Geoffrey Pridham, "EU/Ukraine Relations and the Crisis with Russia 2013-2014: A Turning Point", *The International Spectator*, Vol. 49, 4, ss. 53-57.

Krizin ortaya çıkmasına, Rusya'nın 2004 yılındaki Turuncu Devrim'in bir benzerinin yaşanacağı düşüncesiyle verdiği sert tepkinin neden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. *Euro-Maidan* krizindeki gelişmeler değerlendirildiğinde Rusya'nın, özellikle Kırım'daki ayrılıkçı hareketleri desteklediği, Yanukoviç'in yerine Batı yanlısı bir başkanın göreve gelmesi üzerine de Kırım'ı topraklarına kattığı anlatılmıştır. Diğer yandan, Ukrayna'nın doğusunda bulunan Donetsk ve Luhansk şehirlerinde ayrılıkçıların Rusya'nın desteğiyle bağımsız iki cumhuriyet²⁶⁹ ilan ettiği ancak bu bağımsız cumhuriyetlerin ve yapılan seçimlerin Kiev yönetimi tarafından tanınmadığı bilinmektedir. Kiev'de gerçekleştirilen mülakatlarda *Euro-Maidan* krizinin uluslararası toplumda ve/veya basın ve medyada anlatıldığından farklı yönlerinin de bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Ukrayna'da görüşülen siyaset bilimeciler, gazeteciler ve bürokratların büyük çoğunluğu *Maidan*'da toplanan göstericilerin rüşvet, yolsuzluk ve ekonomik sorunlar nedeniyle toplanmış sıradan Ukrayna vatandaşları olduğunu belirtmişlerdir. Göstericiler ve Ukrayna halkının büyük bir çoğunluğu AB Ortaklık Anlaşmasını söz konusu sorunların sona ermesi için bir fırsat olarak görmüşlerdir. *Maidan*'da yapılan gösteriler barışçıl bir şekilde devam etmesine rağmen şiddet kullanılarak sonlandırılmaya çalışılmıştır. Ukrayna'nın Ankara Büyükelçiliği'nde görüşülen bir diplomat, bağımsızlık sonrası Ukrayna'da ekonomik ve sosyal durumun hiçbir zaman iyi olmadığına değinerek, halkın büyük çoğunluğunun Avrupa'ya yaklaşıldığı takdirde hayat standartlarının yükseleceğini ümit ettiğini;

²⁶⁹ Rusya, işgal ettiği ve topraklarına dâhil etmek istediği Donetsk ve Luhansk şehirlerine Rusça karşılığı 'yeni Rusya' olan *Novorossia* adını vermiştir.

ekonomi, demokrasi ve insan hakları gibi gereksinimler nedeniyle *Euro-Maidan* hareketine katıldığını ifade etmiştir.²⁷⁰ Ukrayna'nın Ankara Büyükelçiliği'nde görüşülen bir diğer yetkili de Ukrayna'da halkın yönetimden memnun olmadığını, yolsuzluk ve ekonomik sorunların yanı sıra halkın, özellikle ülkedeki Rusların varlığından rahatsız olduğunu, birçok kurumda en yüksek mevkilere etnik Rusların atanmasından şikâyetçi olduğunu dile getirmiştir. Bu durumdan memnun olmayan halk, 2013 yılında yapılan bir araştırmaya göre NATO'ya üye olma konusunda %13 olumlu düşünürken, *Euro-Maidan* hareketinden sonra bu oran %59-60'a yükselmiştir. *Euro-Maidan* hareketinden sonra Ukrayna toplumunda Batı ile bütünleşmek isteği güçlü bir şekilde artmış, halkın daha büyük bir çoğunluğu kendini Avrupalı görmeye başlamıştır.²⁷¹

Euro-Maidan hareketine katılanların ve Rusya'nın işgalleriyle mücadele etmek için gönüllü olanların Ukrayna'nın farklı yerlerinden, farklı etnik kökenlere sahip Ukrayna vatandaşları oldukları görülmüştür. *Euro-Maidan* olayları başladığında Kiev'de bulunan ve *Maidan* hareketine bizzat katılıp süreci yakından takip eden bir etnik Ukrain gazeteciye göre olaylar Kasım 2013'te, halkın, Yanukoviç'in Ortaklık Anlaşması ile ilgili kararını ve Ukrayna'daki yarı otoriter yönetim biçimini barışçıl biçimde protesto etmek için *Maidan*'da toplanmasıyla başlamıştır. *Maidan*'da toplanan öğrenciler özgürlük ve bağımsızlık sloganları atmış, Avrupa ile yakınlaşma isteklerini ifade etmişlerdir. 30 Kasım 2013'te,

²⁷⁰ Mülakat, Ankara, 10 Haziran 2016.

²⁷¹ Mülakat, Ankara, 18 Mayıs 2016.

Maidan'da gösteri yapan öğrencilerin sabaha karşı *Berkut*'un²⁷² saldırısına uğramasıyla olaylar boyut değiştirmiştir. *Maidan* olaylarını yaşayan bu kişi, Kiev'de görevli olan *Berkut* birimleriyle görüştüğünü ancak *Berkut*'un 30 Kasım gecesi öğrencilere yapılan saldırıyı kesinlikle kendilerinin gerçekleştirmediğini söylediklerini ve söz konusu saldırılar olduğu sırada çekilmiş video görüntülerinden olayların provokasyon olduğuna emin olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan, *Maidan* hareketine katılanlar ve gönüllülerle ilgili araştırma yaptığını ve Yanukoviç iktidarının kontrolünde olan savcılarının ellerinde delil olmadan, masum oldukları halde bazı göstericileri ve birkaç *Maidan* gönüllüsünü tutukladığını, daha sonra serbest bırakılsalar dahi bu kişilerle ilgili sahte deliller toplanmaya çalışıldığını anlatmıştır. Olayları dile getiren gazeteci, *Maidan* hareketine katılmaları nedeniyle suçlanıp tutuklanan bu kişilerin masum olduklarını ve adaletsiz davranıldığını belgelemiş, kaydetmiş ve yazmış olmasına rağmen mahkemede delil olarak kullanılmamıştır. Yaşadıklarını dile getiren bu gazeteci, Yanukoviç iktidarının yargıya karışabildiğini, yönetime karşı bir eylem gerçekleştirilmek istendiğinde veya muhalefet edildiğinde haksız biçimde cezalandırılabilirdiğini ve gitgide büyümekte olan *Euro-Maidan* hareketine de adaletsiz biçimde nasıl engel olunmaya çalışıldığını örneklerle açıklamıştır.

Kasım 2013'te başlayan *Euro-Maidan* gösterileri Ukrayna'nın tüm şehirlerindeki *Maidan*lara taşınmış, güvenlik güçleriyle halk arasındaki gerginlik

²⁷² *Berkut*, Ukrayna'da güvenliği sağlayan özel polis birlikleridir. *Euro-Maidan* olayları başladıktan sonra Ukrayna'da kurulan geçici hükümet döneminde *Berkut*'un işleyişine son verilmiştir.

tırmanmış ve can kayıpları krizin daha da büyümesine neden olmuştur. Rusya, Kırım'daki Rus nüfusun güvenliğini gerekçe göstererek Şubat 2014'te Kırım'ı işgal etmiş, 16 Mart 2014 tarihinde de Kırım'da bir referandum düzenleyerek bu referandumun sonucuna göre Kırım'ı kendi topraklarına dâhil etmiştir.

Kırım'ın ilhak edilmesinden kısa süre sonra, 7 Nisan 2014 tarihinde, Ukrayna'nın doğusunda Donetsk, Luhansk ve Harkiv kentlerinde Rusya ile birleşmek isteyen göstericiler bağımsızlık referandumu yapılması isteğiyle hükümet binalarını işgal etmişlerdir. Harkiv'de binaların kontrolü kısa sürede Ukrayna güvenlik güçlerince sağlanmış ancak Donetsk ve Luhansk'ta olaylar giderek tırmanmıştır. Bunun üzerine Rusya, Ukrayna'nın doğusunda da güvenlik sağlayamadığı gerekçesiyle Kırım'daki gibi bir referandum düzenleyerek bu toprakları da ilhak etmek istemiştir. Donetsk Kent Konseyinde, Donbas'ın da Rusya'ya katılması konusunda bir referandum yapılmasına yönelik oylama yapılırken, Rusya *Duması* da Ukrayna topraklarında Rus birliklerinin kullanılmasını onaylamıştır.²⁷³ 11 Mayıs 2014 tarihinde, Rusya tarafından gerçekleştirilen referandumların sonucuna göre Donetsk ve Luhansk bölgeleri bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Ancak ne Ukrayna yönetimi ne de Batı söz konusu referandumları ve bağımsızlık ilanlarını tanımıştır.

²⁷³ Samuel Charap ve Keith Darden, "Russia and Ukraine", *Survival: Global Politics and Strategy*, 56 (2), 2014, s. 11, 12.

Mülakat gerçekleştirilen kişilerin tamamı, Rusya'nın işgalleri gerçekleştirmek için güvenlik gerekçesini bahane ettiğini ileri sürmüşlerdir. Mülakatlardan edinilen bilgiye göre Rusya, Kırım'ın ilhakıyla beraber Ukrayna'nın doğusundaki Rus azınlıkları provoke ederek buralardaki Rusları ve/veya Rusya yanlılarını harekete geçirmiş; Donetsk, Luhansk, Harkiv gibi şehirlerde Rus yanlısı gösteriler yapılmasını ve hükümet binalarının işgal edilmesini sağlamıştır.

Ukrayna'da, Rusya'nın, 2006 yılından beri Donetsk ve Luhansk'ta ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkması için bu bölgelere para akıttığı yaygın olarak düşünülmektedir.²⁷⁴ Doğu bölgesindeki işgallerin gerçekleştiği ilk dönemlerde, bu bölgede yaşayan Rusların ellerinde bayraklarla ülkelerini işgal eden Rus askerlerini karşıladığı ve Rus işgalini memnuniyetle karşılayanların olduğu, birçok görüşmeci tarafından doğrulanmıştır.²⁷⁵ Görüşlerini aktaran birkaç Ukraynalı gazeteci ve siyaset bilimci ise doğuda işgal edilen topraklarda yaşayan Rusların ve Rusça konuşanların, Rus askerlerinin topraklarını işgal etmesinden ilk önceleri memnuniyet duymuş olduklarını ancak Rus askerlerine destek verenlerin büyük çoğunluğunun da sonradan pişman olduğunu belirtmiştir.²⁷⁶ Görüşme yapılan etnik Ukrain gazetecilerden biri, ayrılıkçı hareketlerin Donbas bölgesi, Harkiv ve Kırım'da olduğunu, bu ayrılıkçı hareketlerin halk tarafından değil, Rusya'nın provokasyonu ile ortaya çıktığını belirtmiştir.²⁷⁷

²⁷⁴ Mülakat, Kiev, 27 Mayıs 2016.

²⁷⁵ Mülakat, Kiev, 25 Mayıs 2016; Mülakat, Kiev, 26 Mayıs 2016; Mülakat, Kiev, 27 Mayıs 2016.

²⁷⁶ Mülakat, Kiev, 23 Mayıs 2016; Mülakat, Kiev, 25 Mayıs 2016, Mülakat, Ankara, 10 Haziran 2016.

²⁷⁷ Mülakat, Kiev, 27 Mayıs 2016.

Euro-Maidan hareketinden itibaren yeni bir ulusal kimlik, yeni bir Ukrayna tarihi yazıldığına inanan etnik Ukrain bir siyaset bilimci, *Euro-Maidan* ile ilgili izlenimlerini şu şekilde aktarmıştır:

Euro-Maidan gösterileri başladığında Ukrayna’da halk ikiye bölünmüştü, bazı insanlar *Euro-Maidan*’ı destekliyor, bazı insanlar desteklemiyordu. Rusya baskı uygulamasaydı belki durum farklı olabilirdi, belki daha çok kişi *Euro-Maidan*’ı destekleyebilirdi. *Euro-Maidan* ve Rus işgalleri başladığında toplum ne olup bittiğini anlayamamıştı. Ancak Rusya’nın topraklarımızı işgal ettiği, işgal ettiği yerlerdeki vaatlerini yerine getirmeyeceği anlaşıldığında farklı bölgelerden insanlar bir araya geldi, Ukrayna’nın tüm bölgelerinden *Euro-Maidan* hareketine destek olundu ve ulusal bir bütünlük ortaya çıktı. *Euro-Maidan* hareketi altında birleşen toplum, Rusya’ya karşı anlaşması ve birleşmesi gerektiğini anladı. Böylece, birlik olan Ukrayna toplumu doğuda ve güneyde başlayan savaşa karşı bir arada hareket etti. Diğer yandan, doğuda *Euro-Madian*’ı desteklemeyen çok sayıda Ukrayna vatandaşı da bulunuyordu. Bunun nedeni, medyada sürekli Yanukoviç’in ve Rusya’nın propagandasının yapıyor olmasıydı. Yanukoviç bu şekilde *anti-Maidan* hareketi yapmaya çalışmışsa da biz bunun gerçek olmadığını biliyorduk.²⁷⁸

²⁷⁸ Mülakat, Kiev, 25 Mayıs 2016.

Çalışmanın başında *Euro-Maidan* krizinde, çoğunlukla etnik Ukrainerlerin daha yoğun olduğu batı kesiminde, kendisini Avrupa'nın bir parçası olarak gören halk ile Rus ve Rusça konuşan nüfusun yoğun olduğu ve Ukrayna'nın Rusya ile bütünleşmesinden yana olan doğu kesiminde yaşayan halkın karşı karşıya geldiği düşünülmüş, *Euro-Maidan* Avrupa ile Rusya arasındaki küresel rekabetin bir yansıması olarak görülmüştü. Ülkede yaşanan iç karışıklıkların, Ukrayna'da uluslaşmanın gerekleri olan 'biz' bilincinin oluşmadığını gösterdiği varsayılmış, böylece ulus ve devlet inşasının tamamlanmasının olduğundan daha güç bir hâl aldığı ortaya atılmıştı. Ancak Ankara'da ve Kiev'de yapılan mülakatlarda ve Kiev'de yapılan gözlemlerde, Ukrayna'da *Maidan* hareketine katılımın, 'derin bölünmüş' Ukrayna toplumunun Rusya'nın ülke topraklarındaki işgallerine bir bütün olarak tepki verildiği, Ukrayna toplumu olarak ortak hareket edildiği görülmekte; toplumun büyük çoğunluğu tarafından ulusal sembollerin kullanıldığı, Rusya'ya karşı savaşan Ukrayna ordusuna maddi ve manevi biçimde yüksek miktarda destek olunduğu ve sivillerin de savaşa katıldığı,²⁷⁹ böylelikle Ukrayna toplumunda 'biz' bilincinin oluştuğu, Rusya'nın ise ortak kültürel ve tarihi değerlere rağmen 'öteki' olarak görülmeye başlandığı ortaya çıkmıştır.

²⁷⁹ Kırım ve Ukrayna'nın doğu bölgeleri Rusya tarafından işgal edilmeden önce Ukrayna ordusunda 5.000 asker görev yapmaktayken, ülke çapında başlatılan gönüllü organizasyonlarla ve halktan gelen destekle Ukrayna ordusu güçlenmiş, asker sayısı 250.000'i geçmiştir. Ukrayna halkı Rusya ile olan savaşa destek olmak için orduya katılmanın yanı sıra orduya maddi destek, tıbbi yardım, yiyecek ve diğer tüm ihtiyaçlarla ilgili bağışta bulunmaktadır. Sayıları yüzü aşan gönüllü organizasyonlarla millî mücadeleye destek verilmektedir. Bkz. www.bon-charity.com *Maidan*'da gönüllülerle yapılan mülakatlarda da benzer tespitle anlatılmıştır.

Euro-Maidan hareketinden sonra Ukrayna'nın doğusunda ve güneyinde yaşanan karışıklıklar -bu çalışmanın başında da belirtildiği gibi- uluslararası toplumda ve bilimsel çalışmalarda bir 'iç savaş' olarak algılanmıştır. Ancak Ukrayna'da söz konusu çatışmalar bir iç savaş olarak nitelendirilmemekte, Rusya ile savaş olarak görülmektedir. Rusya askerî birliklerinin Ukrayna topraklarına girmemiş olması halinde bu savaşın yaşanmamış olacağı düşünülmekte, söz konusu savaşın halen sınırlarda ve bazı bölgelerde devam etmesi ve pratikte yaşanması sebebiyle *de-facto* bir savaş olarak görülmektedir. Bu iki nedenden dolayı Rusya ile olan söz konusu savaşa 'anti-terör operasyonu' adı verilmektedir.²⁸⁰

Mülakat yapılan Ukrayna vatandaşlarının bir kısmı, Ukrayna'nın doğusunda da *Euro-Maidan*'a büyük katılım olduğunu ve Rus işgaline karşı olduğunu söylerken, bir kısmı ise ülkenin doğusunda Rusların ve Rusça konuşanların yoğun olduğu şehirlerde başlangıçta *Euro-Maidan*'a desteğin yaygın olmadığını ve Rus askerlerinin işgalinden memnun olduklarını ifade etmiştir. Ülkelerinin Rusya tarafından işgal edilmesinden hoşnut olanların bu tutumu, Ukrayna'nın başarısız bir devlet, Rusya'nın ise zengin ve güçlü bir devlet olarak görülmesinden ve Rusya hâkimiyeti ile daha iyi bir yaşama kavuşulacağının ümit edilmesinden kaynaklandığı yorumuyla açıklanmıştır. Bu gerekçeyle işgali sıcak karşılayanlar, savaşın zorluğunu gördükten sonra ve koşulların kötüye gitmesi nedeniyle Rus yanlısı tutumlarından vazgeçmeye başlamışlardır.²⁸¹ Ukrayna'nın doğusunda Rus askerlerini memnuniyetle karşılayanlar olduğunu söyleyenler,

²⁸⁰ Mülakat, Kiev, 26 Mayıs 2016.

²⁸¹ Mülakat, Ankara, 10 Haziran 2016.

doğudaki bu Rus yanlılarının çoğunluğunun zamanla bu tutumları nedeniyle pişmanlık duydukları konusunda hemfikir olmuşlardır.

Görüşme yapılan bir gazetecinin, Ukrayna'nın doğusunda devam etmekte olan savaş nedeniyle meydana gelen göçün Ukrayna'nın batı kesimlerine doğru gerçekleştiğine, buna karşın Rusya'ya doğru hiç göç olmadığına işaret etmesi,²⁸² doğuda Rusya ile bütünleşmek isteyenlerin ve Rus yanlılarının beklendiği kadar fazla olmadığını göstermektedir. Diğer yandan, Ukrayna'nın doğusunda Rus yanlılarının sayıca fazla olmasının sebebini milliyetçi duygularla değil, yolsuzluk ve Rusya ile olan ticaret ile açıklayanlar da bulunmaktadır.

Euro-Maidan hareketine yalnızca etnik Ukrainerlerin ve Avrupa ile bütünleşmekten yana olanların katılmadığını görüşme yapılan etnik Ukrainer bir siyaset bilimci özellikle vurgulamış, Ukrayna'nın tüm şehirlerindeki *Maidan*lara farklı etnik grupların temsilcilerinin katılarak konuşmalar yaptığını anlatmıştır. Araştırmalara göre *Maidan* gösterilerine katılanların yarısından fazlasının Rusça konuştuğunu belirten bu kişi, en aktif gösterilerde ön plana çıkan azınlıkların Ukrayna'daki Yahudi topluluğu, Müslümanlar, Kırım Tatarları, Volga Tatarları, Almanlar, Ermeniler ve Polonyalılar olduğunu anlatmıştır.²⁸³ *Euro-Maidan*'a katılan azınlıkların ellerinde taşıdığı “Yahudiyim ama Ukraynalıyım” benzeri pankartlar ve Harkiv'deki *Maidan* gösterilerine katılan bir etnik Rus eylemcinin

²⁸² Mülakat, Kiev, 23 Mayıs 2016.

²⁸³ Mülakat, Kiev, 26 Mayıs 2016.

“Rus’um ama Ukrayna vatandaşıyım. Bana yardım edenlere teşekkürler” yazılı pankartı, ülkedeki ulusal bütünleşmeyi ve ulus inşasının yuttaşıl temel üzerinde gelişmeye başladığını ortaya koymaktadır.

Diğer yandan, üzerinde durulması gereken önemli bir nokta, *Euro-Maidan* hareketiyle Yanukoviç’in otoriter ve Avrupa entegrasyonuna uzak duran yönetimine son verilmiş ve Avrupalı değerler üzerine kurulan bir devlet anlayışının ortaya çıkmış olduğudur. AB ile entegrasyonun durdurulması ve Rusya’nın işgalleri üzerine gelişen *Euro-Maidan* hareketinin toplumun tamamını kapsayıcı ve bir araya getirici bir nitelikte olduğu; farklı dinlerin, dillerin, etnik kökenlerin Batı değerleri ve Avrupa entegrasyonu düşüncesi etrafında birleştiği görülmektedir. Bağımsızlığın ilk yıllarında ağırlık verilmek istenen unsurların, özellikle yuttaşıl temelli ulus bilincinin ve ulusal kimliğin *Euro Maidan* hareketiyle çok daha etkili ve kalıcı olduğu gözlenmektedir.²⁸⁴

Doğu Ukrayna’da Rusya ile yapılan savaş ve *Euro-Maidan* hareketi halen devam etmektedir. Krizin çözülmesi için AB ülkelerinin Rusya’ya karşı uyguladığı yaptırımlar Ukrayna’daki savaşı durduramamıştır. Ülke topraklarının yabancı askerler tarafından işgal edilmesi, Ukraynalı askerlerin savaşta hayatlarını kaybetmeleri, savaş nedeniyle ekonomik durumun daha da kötüye gitmesi, toplumun millî duygularının güçlenmesine, halkın kenetlenmesine, bütünleşmesine

²⁸⁴ Mülakat, Kiev, 26 Mayıs 2016.

ve ‘biz’ bilincinin güçlü biçimde oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, *Euro-Maidan* hareketi, Ukrayna’da ulus olma halini güçlendirmesi ve ulus inşa sürecinde hızla yol alınmasını sağlaması nedeniyle, bir devrim olarak algılanmaktadır. Bir düşünce kuruluşunda görev yapan bir analist, *Euro-Maidan* hareketini ‘Haysiyet Devrimi’ (*Revolution of Dignity*) olarak adlandırmıştır.²⁸⁵

4.5.3. Kırım’ın İşgali ve Sonraki Gelişmeler

Yanukoviç hükümetine karşı bir eylem olan *Euro-Maidan* hareketi Ukrayna’nın tüm şehirlerinde devam ederken, 27 Şubat 2014 tarihinde, Kırım, Rus askerleri tarafından işgal edilmiştir. Rusya devlet başkanı Putin, Kırım’ın topraklarını işgal eden özel üniformalı ve silahlı birliklerin Rus askerleri olduğunu inkâr etmiş ancak görüntülerden, askerlerin ifadelerinden ve kullandıkları askerî ekipmandan bu askerlerin Rusya’dan gelen özel kuvvetler olduğu anlaşılmıştır. İşgalin gerçekleştiği ilk günlerde, içinde bulundukları belirsiz ve sıra dışı durum nedeniyle toplumsal tedirginlik ve korku yaşayan Kırım halkı ülkelerini işgal eden askerlerden ‘yeşil insancıklar’ olarak bahsetmiştir.

Kırım’ı işgal altına alan Rus askerî birlikleri Kırım Parlamentosunu kontrol altına almış ve Kırım’ın özerklik statüsüyle ilgili bir referandum yapılmasına ilişkin karar alınmasını sağlamışlardır. Silahlı birliklerin baskısı altında gerçekleştirilen bu

²⁸⁵ Mülakat, Kiev, 26 Mayıs 2016.

toplantıya 100 milletvekilinden oluşan parlamentonun yalnızca 48 üyesi katılmıştır. Referandum tarihi önce Mayıs, daha sonra 30 Mart olarak değiştirilmiş, birkaç gün içinde aniden 16 Mart 2014 olarak belirlenmiş ve referandumda halka yönlendirilecek sorular da birkaç kez değiştirilmiştir. Referandumun yapılacağına açıklandığı ilk zamanlarda referandumun Kırım'ın özerkliğinin artırılması gerekçesiyle yapılacağı açıklanmış, daha sonra referandum metnine Kırım'ın Rusya'ya bağlanması ile ilgili soru eklenmiştir.²⁸⁶ Referandumda halka yöneltilen soruların dayatılmış olması ve silah zoru altında hazırlanmış olmasının yanı sıra referandum Ukrayna iç hukuku açısından da yasal kabul edilmemektedir. Bunun nedeni, Ukrayna anayasasına göre Ukrayna sınırlarının değişmesi ile ilgili bir referandumun bütün ülkede gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Uluslararası hukuk açısından bakıldığında ise ne Kırım'da gerçekleşen referandum ne de Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi meşru kabul edilmektedir. Yukarıda anlatıldığı gibi Ukrayna'nın Sovyet döneminden kalma nükleer silahları Rusya'ya teslim etmesi karşılığında yapılmış olan Budapeşte Memorandumu kapsamında Rusya, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstermeyi kabul etmiştir. 2009 yılında, ABD ve Rusya, stratejik silahların azaltılmasına yönelik yaptıkları görüşmelerde Budapeşte Memorandumu'nu karşılıklı teyit etmişler, Ukrayna'ya sağlanan güvenlik garantisinin her zaman devam edeceğini beyan etmişlerdir.²⁸⁷

²⁸⁶ Petro, "Understanding the Other Ukraine...", s. 25.

²⁸⁷ Kalb, *Imperial Gamble Putin...*, s. 1, 27; Hasret Çomak v.d., "Karadeniz'de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, derl., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta, 2014), s. 152.

Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasıyla ilgili referandum gerçekleşmeden önce Kırım yarımadasının Ukrayna ile olan tüm bağlantıları kesilmiş, Ukrayna'dan yayın yapan televizyonların yayınları engellenerek Rus televizyonlarına yayın yaptırılmış; böylece baskı altına alınan halk ne kendisine Ukrayna'ya bağlı kalınmasını anlatan televizyon yayınlarından ne de ülkede olup biten savaştan haberdar olabilmıştır.²⁸⁸

Kırım'ın işgal edildiği ve referandumun düzenlendiği sırada Kırım'da bulunan bir Kırım Tatar gazeteci, Rusya'nın tüm dünyayı yanıltmaya çalıştığını ileri sürerek referandumun tamamen aldatmaca olduğunu; işgal öncesinde Rusya'nın, Kırım'daki Rusların baskı altında olduğuna ve ezildiklerine, bu nedenle Kırım'daki Rusların Rusya'nın yardımına ihtiyacı olduğuna ilişkin izlenimler yarattığını söylemiştir. Gerçeğin tamamen farklı olduğunu dile getiren bu kişi, Kırım'da Rusların ana dillerini rahatlıkla konuşabildiklerini, tersine Ukraincenin baskı altında olduğunu söylemiş, Rusya'daki her türlü resmî bayramın Kırım'da da kutlanabilmesini, Kırım'da Rusların rahatlıkla Rusya bayraklarını taşıyabilmelerini ve etnik Rusların Kırım'da sürdürdükleri Rusya'dakinden dahi rahat olan yaşam biçimlerini örnek göstererek, Kırım'da yaşayan Rusların hiçbir zaman, herhangi bir baskı altında olmadıklarını anlatmıştır.²⁸⁹

²⁸⁸ Vügar İmanbeyli, "Ülke İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi", *SETA Perspektif*, Sayı: 16, Mart 2014, s. 5.

²⁸⁹ Mülakat, Kiev, 23 Mayıs 2016.

16 Mart 2014 günü gerçekleşen referandum, bağımsız gözlemciler tarafından izlenmediği gibi Kırım halkının %96'sı referandumu protesto etmiş ve oy kullanmamıştır. Dolayısıyla, Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasına ilişkin yapılan referandumun demokratik, şeffaf ve adil koşullarda gerçekleştirilmediği görülmektedir. Referandumla ilgili haber hazırlamak ve araştırma yapmak üzere sandıkları ziyaret eden bir gazetecinin başından geçenler referandumun gerçekleştiği koşulları özetlemektedir:

Kırım'da yaşayan halkın %95'inden fazlası -Ukrainler, Kırım Tatarları, Ruslar- referanduma katılmadı. Etnik Ruslar da referandumu protesto ettiler. 2,5 milyon nüfusu olan Kırım'da yaklaşık 2 milyon Rus yaşıyor. İşgal olduğunda çekilen videolarda sokaklarda işgali destekleyen çok az sayıda Rus görülüyor ve referanduma katılan Ruslar da son derece azdı. Referandum günü, sabah, Kırım Tatar mahallesindeki durumu ve referanduma katılımı görmek amacıyla gözlem yapmaya gittik. Referandum için konulmuş olan şeffaf sandıklar bomboştu. Referandumda görevlendirilen Rus memurlardan başka hiç kimse yoktu, Rus memurlar kendi aralarında sohbet ediyorlardı. Daha sonra Kırım Tatar mahallesinden çıkıp Kırım Tatarları ile Rusların karışık oturduğu bölgedeki sandıklara gittik. Burada da kocaman şeffaf sandıklar vardı. Sandığın içinde 4-5 adet oy pusulası gördük. Buradan ayrıldığımız sırada oldukça kalabalık bir otobüs geldi. Otobüsten inen yaşlı insanlar oy verilen binaya girdi. Yani oy vermeleri için insanlar toplanıp otobüsle referandum için kurulan sandıklara getirilmişler. Otobüsle getirilen bu insanlar sıraya girip oy kullandılar, imza attılar ve gittiler. Buradan ayrılıp etnik Rusların yoğun olarak yaşadığı

bölgedeki durumu gözlemlemeye gittik. Rus mahallesinde bile bahsedildiği gibi bir kalabalık yoktu. Biraz kalabalıktı ancak kesinlikle çok kalabalık değildi. Tam buradan ayrılırken yine aynı otobüs geldi. Hayret ederek izledik. Otobüsten yine diğer mahallede oy kullanmaya giden yaşlı insanlar indi. Oy vermesi için toplanıp otobüsle getirilen aynı insanlar referandumu izlemek için gittiğimiz diğer okula da getirildi. Gazeteciler bu durumun yani aynı insanların otobüsle getirilerek fazladan oy kullandırıldığının fotoğraflarını çekti. Rusya tüm dünyanın gözünün içine bakarak yalan söyledi.²⁹⁰

Bir başka Kırım Tatarı gazeteci de referandumun gerçek sonuçları yansıtmadığını ve Kırım'daki durumun farklı gösterildiğini doğrulayıp gerçek bir referandum olması halinde veya Kırım halkının referanduma katılması durumunda Rusya'ya bağlanma isteğine ilişkin soruya olumlu yanıtın %50'yi geçmeyeceğini tahmin etmektedir. Mülakat yapılan bu kişi fikrini, Ukrayna'da Şubat 2014'te gerçekleştirilen bir araştırmaya dayandırmıştır. Bu araştırmaya göre Ukrayna'da en çok Rus yanlısının yaşadığı bölge olan Kırım'da Rusya'ya bağlanmak isteyenlerin oranı %41'dir. Baskı ve dayatma ile referandum yapılamayacağını dile getiren Kırım Tatarı gazeteci, Kırımlıların Rusya'ya bağlanma isteklerinin gösteri ve eylem yaparak göstermiş olmaları gerektiğine ve sokaklarda Rusya'ya bağlanma isteği ile ilgili herhangi bir hareket olmadığına dikkat çekmiştir.²⁹¹

²⁹⁰ Mülakat, Kiev, 23 Mayıs 2016.

²⁹¹ Mülakat, Kiev, 23 Mayıs 2016

Rusya, Kırım'ı ilhak ettikten sonra, yeniden Karadeniz'de stratejik üstünlük elde etmiş, deniz gücünü Akdeniz'e ulaştırabilme ve Akdeniz'de daimî deniz gücü bulundurabilme imkânı elde etmiş, hava kuvvetlerinin operasyon alanını da Karadeniz'in batısına doğru genişletmiştir. Kırım'ın ilhakı aynı zamanda Karadeniz'de enerji rekabetinin değişmesine de yol açmıştır. Çalışmanın başında, Kırım'ın Rusya topraklarına dâhil olmasından sonra Ukrayna'nın doğu ve güney bölgesindeki ayrılıkçı hareketlerin Rusya tarafından desteklendiği, böylece bölgede var olan istikrarsızlığın daha yüksek boyuta ulaştığı; bu durumun, Ukrayna'nın üniter yapısını tehdit ettiği ve ulus ve devlet inşa sürecinde büyük bir sorun olarak ortaya çıktığı varsayılmıştı. Ancak Ukrayna'da yapılan gözlemler ve gerçekleştirilen mülakatlardan sonra ülkenin doğu ve güney bölgelerindeki istikrarsızlığın iç savaş veya ayrılıkçı hareketlerden değil, Rusya ile olan mücadeleden kaynaklandığı anlaşılmış ve Ukrayna topraklarında yaşanan mücadelenin birçok Ukraynalı uzman tarafından 'anti-terör operasyonu' olarak adlandırıldığı ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, Ukrayna toplumunun ulusal bir bütünlük oluşturarak Kırım'ın ilhak edilmesi ve Ukrayna topraklarının Rus askerleri tarafından işgal edilmesi karşısında ortak hareket ettiği görülmüştür.

Kiev'de ve Ankara'da gerçekleştirilen mülakatlarda; Ukrayna toplumunun tüm kesimlerinden ve farklı etnik gruplarından Rusya ile olan savaşa destek verildiği, Ukrayna'nın tüm şehirlerinden *Maidan* hareketine katılım olduğu, özellikle Kırım'ın işgalinin Ukrayna'nın tüm bölgelerinde protesto edildiği

anlaşılmıştır. Birkaç uzman, doğu bölgesinde işgali memnuniyetle karşılayanların oranının daha sonra düştüğüne inandıklarını belirtmişlerdir.

Kırım'ın işgali sırasında orada bulunan Kırım Tatar bir milletvekilinin danışmanı, Kırım'ın işgal edilmesine en büyük tepkiyi, Stalin'in politikaları nedeniyle Sovyet döneminde sürgün edilen ve 1989 yılından sonra vatanlarına geri dönebilen Kırım Tatarlarının verdiği, Ukrayna'daki ulusal mücadeleye en çok Kırım Tatarlarının katıldığını dile getirmiştir. Mülakatta, Kırım'ın işgalinin ilk başladığı dönemde, Kırım'da yaşayan bazı Rusların memnun olduklarını, ellerinde Rusya bayraklarıyla Rus askerlerini karşıladıklarını anlatmıştır. Ancak bu kişi, ekonomik durumu iyi olanların, ticaret ve turizmle ilgilenenlerin Rusların hâkimiyetinden kesinlikle memnun olmadığını belirtmiştir. Kırım'da Rus yanlılarına maaşlarının yükseltileceği, emekli maaşlarında artış sağlanacağı ve refah seviyelerinin yükseltileceği vaat edilmiş, böylece yarımada'nın Rusya'ya bağlanmasına sıcak bakmaları sağlanmak istenmiştir. Ancak Kırım'da Rusya'nın vaatleri gerçekleşmeyince²⁹² ve ekonomik problemler gittikçe artıp refah seviyesi işgal öncesinden çok daha kötü olunca Rus işgaline verilen destek büyük ölçüde azalmıştır.²⁹³ Bu görüş, yukarıda bahsedilen Rus yanlılarının milliyetçi duygularla değil, ekonomik ve refah seviyelerinin yükseleceği umuduyla hareket ettikleri görüşünü desteklemektedir.

²⁹² Rusya Kırım halkına vaat ettiği gibi maaşları ve emekli aylıklarını yükseltmiştir. Ancak Rus para birimi Ruble'nin hızla değer kaybetmesi ve savaş nedeniyle ekonomik koşulların kötüye gitmesinden dolayı halkın gelirinde nominal bir artış meydana gelmiş olsa da, halkın alım gücü ve refah seviyesi öncekinden de fazla düşmüştür.

²⁹³ Mülakat, Kiev, 2016.

Kırım'ın işgal ve ilhak edilmesinden sonra Kırım'da yaşayan Rusların çoğu Ukrayna'nın orta ve batı kesimlerine, özellikle Kiev'e göç etmişlerdir. Kırım'ın işgali ve Rusya ile olan savaşta en yoğun mücadeleyi Kırım Tatarlarının verdiğine dikkat çeken Ukrayna'nın Ankara Büyükelçiliği'nden bir yetkili, Ukrayna'nın tüm bölgelerinde Kırım Tatarlarına büyük sempati duyulduğuna, fazla tanınmayan bir etnik grup olan Kırım Tatarlarıyla Ukrayna toplumunun tamamının kaynaştığına dikkat çekip, Kırım'da kapatılan Kırım Tatarlarına ait kültür merkezlerinin Kiev'de ve Ukrayna'nın diğer şehirlerinde açıldığından bahsetmiştir. Örneğin, Kırım'da Kırım Tatar filolojisi kapandıktan sonra Kiev'de Taras Shevchenko Ünivesitesinde Kırım Tatar filolojisi bölümü açılmış, Kiev'in yanı sıra Herson ve Lviv'de Kırım Tatar kültür merkezleri açılmıştır. Bu merkezlere yalnızca Kırım Tatarları değil, Ukrainerler ve diğer Ukrayna vatandaşları da gitmektedirler.²⁹⁴ Kırım Tatarlarıyla ilgili aktarılan bu görüş, mülakat yapılan tüm uzmanlar tarafından doğrulanmıştır.

Ukrayna toplumunun Kırım Tatarlarıyla bütünleşmesiyle ilgili görüşleri alınan Kırım Tatarı milletvekili danışmanına göre, Kırım'ın işgal edilmesinden önce, Ukrayna'da, Kırım Tatarları Müslüman kimlikleri ve Türkiye'ye olan yakınlıkları nedeniyle Ukrayna için tehdit olarak algılanmaktaydı. Bağımsızlık sonrası Ukrayna'da Kırım Tatarları devletten bekledikleri desteği görememiş; Ukrayna toplumu tarafından önyargı ile yaklaşıldığını hissetmiş ve kendileri ile Ukrayna toplumu arasında kopukluk olduğuna inanmışlardır. Kırım Tatar Millî Meclisi'nin tanınmaması, Kırım Tatarlarının Ukrayna Parlamentosu'nda en fazla

²⁹⁴ Mülakat, Ankara, 18 Mayıs 2016.

iki üyenin dışında koltuk elde edememesi, bu durumun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.²⁹⁵ Görüşlerini aktaran Kırım Tatar siyasetçi, zamanında Kırım Tatarlarına destek verilmiş olsaydı belki de Kırım'ın işgal edilmeyeceğini iddia etmiştir. Bu kişi, Kırım Tatarlarının, Kırım'ın ve Ukrayna'nın işgaline etnik Ukrainlerden ve diğer tüm Ukrayna vatandaşlarından daha fazla direndiği, Ukrayna bayraklarıyla eylem yapıp, Ukrayna bayrakları ve ulusal sembolleriyle Ukrayna'ya olan bağlılıklarını gösterdikleri için Ukrayna'nın Kırım Tatarlarına olan mesafeli yaklaşımının tamamen değiştiğini özellikle belirtmiştir.²⁹⁶

Kırım'da Rus nüfusun yoğun olması ve Rusça konuşulması; Sivastopol'deki Rus deniz üssü nedeniyle Rusların ve Rus asker ailelerin yoğunlukta olması, aynı zamanda Rusça konuşanlara Rusya pasaportu verilmesi gibi sebeplerle açıklanmaktadır. Öte yandan, Ukrayna'nın güney kıyılarında, Odesa ve Kırım'da limanların sayıca fazla olmasından dolayı Rusça konulduğuna inanılmaktadır. Rusça, uluslararası ticarete iletişim dili olarak görülmekte, eski Sovyet cumhuriyetleri arasında hâlen iletişim dili olarak kullanılmaktadır.

Kiev'de mülakat yapılan iki gazeteciler, siyaset bilimcileri ve bir bürokrat ile Ukrayna'nın Ankara Büyükelçiliğinden bir uzman Kırım'ın ilhak edilmesinden

²⁹⁵ Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesinin ardından, kısa bir süre sonra, Kırım Tatar Millî Meclisi mahkeme kararıyla kapatılmıştır. Ancak karara itiraz edilmiştir. Konu ile ilgili mahkeme süreci halen devam etmektedir. Bkz. "KTMM Davasına SSCB Dönemi Belgeleri Eklendi" Kırım Haber Ajansı, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/ktmm-davasina-sscb-donemi-belgeleri-eklendi/144707/>, Erişim: 23 Ağustos 2016.

²⁹⁶ Mülakat, Ankara, 23 Mayıs 2016.

sonra Ukrayna’da Ukraine konuşanların sayısında büyük bir artış olduğunu belirtmişlerdir. Bu kişiler, Rusya’nın saldırılarına ve Kırım’ı kendi topraklarına katmasına karşı bir tepki olarak Ukraine konuşulmasının arttığına inanmaktadırlar.²⁹⁷ Mülakatlarda elde edilen bu veriye göre, bağımsızlık sonrası ulus inşasının 23 yıl boyunca yavaş ilerlerken, Ukrainenin daha fazla konuşulmaya başlanması ve ulus olma hâli, Kırım’ın ve diğer toprakların işgali sonrası birden hızlanmıştır.

Ukrayna’da Kırım Tatarları, Müslümanlar ve diğer etnik grupların Ukrayna toplumuyla bütünleşmelerine ve yurttaşıl temelli bir ulus kimliğinin oluşmasına ilişkin birçok örnek bulunmaktadır. Ukrayna’da yaşayan Müslümanların önde gelen temsilcileri *Euro-Maidan*da aktif rol almışlardır. Özellikle Ukrayna’daki Müslümanların önderlerinden biri olan Said İsmailov, Kiev’de *Maidan* hareketinde ön plana çıkmış; dinlerin barış içinde bir arada olması ve Ukrayna’daki bütün güçlerin birleşmesi gerektiğini anlatmıştır. İsmailov, demokratik ve Avrupa ile bütünleşmiş bir Ukrayna için tüm Ukrayna’yı dua etmeye davet etmiştir. Dolayısıyla, Kırım’ın işgali ve hemen ardından ilhak edilmesi Ukrayna’daki tüm etnik grupların tepkisini çekmiş ve millî mücadele toplumun ortak hedefi olmuştur.²⁹⁸ Ukrayna’daki Yahudi örgütlerinden birçok aktivist de *Euro-Maidan* hareketinde görev almıştır. Genellikle Kiev’deki *Maidan*’da sık sık konuşma yapan Yahudi lider Yossip Zisels, Ukrayna’daki tüm azınlık üyelerine, İsmailov’un

²⁹⁷ Mülakat, Ankara, 18 Mayıs 2016; Mülakat, Kiev, 24 Mayıs 2016; Mülakat, Kiev, 25 Mayıs 2016; 27 Mayıs 2016.

²⁹⁸ Kiev, Mülakat, 26 Mayıs 2016.

yaptığı gibi bir araya gelme çağrısında bulunmuştur. Yahudi lider, halktan, Ukrayna'nın Avrupa geleceği için birlik olmalarını istemiştir. Mart 2014'te, ABD, Kanada ve İsrail'in önde gelen gazetelerinde, Ukrayna'da oldukça popüler olan Yahudi temsilcilerinden birinin açıklamaları basılmıştır. Bu açıklamalarda, Putin'in, Ukrayna'nın azınlıklara ve Yahudilere kötü davrandığı şeklindeki açıklamaları yalanlanmış, diğer bir ifadeyle, Putin'in, Ukrayna'da azınlıkların ezildiği yönündeki iddialarının gerçek olmadığı açıklanmıştır.

Kırım'ın ilhak edilmesi ve beraberinde Ukrayna'nın doğu bölgelerini Rusya'nın işgal etmesi sonucunda Kırım Tatarları ile Ukrayna toplumunun bütünleşmesinin yanı sıra Ukrayna, Kırım'ı ve Kırım'da yaşayanları daha güçlü biçimde benimsemiştir. Örneğin, 26 Haziran günü kutlanan Kırım Tatar Bayrak Günü tüm Ukrayna'da kutlanmış, Rusya tarafından işgal edileceği endişesinin yoğun olarak hissedildiği Herson ve Harkiv şehirlerindeki bayrak günü kutlamaları özellikle dikkat çekmiştir.²⁹⁹ Öte yandan, 18 Mayıs Kırım Tatar Sürgününü Anma gününde tüm Ukrayna'da törenler düzenlenmiş, Ukrayna vatandaşlarının “Hepimiz Kırımlıyız” sloganları sokaklarda ve sosyal medyaya yaygın olarak kullanılmıştır.

²⁹⁹ “Harkiv’de Kırım Tatar Bayrak Günü”, *Kırım Haber Ajansı*, <http://qha.com.ua/tr/toplum/harkiv-de-kirim-tatar-bayrak-gunu/146349/>, Erişim: 19 Ağustos 2016.

SONUÇ

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile uluslararası sistemde köklü değişimler yaşanmış; ABD, 45 yıl süren Soğuk Savaşın galibi olarak ortaya çıkmış; buna karşın Sovyetler Birliği'nin ardılı olan Rusya Soğuk Savaş dönemindeki gücünü kaybetmiş, Soğuk Savaş sonrası başlayan yeni sürece iktisadi ve siyasî güç kaybıyla başlamıştır. Dünya üzerindeki dengelerin değişmiş olduğu bu yeni dönemde ABD'nin hedefi elde ettiği tek süper güç konumunu ve/veya hegemonyasını devam ettirmek olmuş, eski güçlü konumunu yitirdiğinin farkına varan Rusya'nın hedefi ise yeniden uluslararası sistemde süper güç olarak yer almak olmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası politikada coğrafya ve jeopolitik kavramlarının önemini yitireceği düşünülse de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Avrasya bölgesi dikkatleri üzerine çekmiş ve jeopolitik kavramı Rusya ve ABD'nin dış politikalarına yön vermeye devam etmiştir. Rusya dış politikasına yön veren stratejist Dugin'in ortaya koyduğu 'Yeni Avrasyacılık' yaklaşımı Sovyet sonrası Rus dış politikasına yön vermiştir. Dugin, Avrasya'nın, günümüzün küresel dünyasına meydan okuyabilecek bir gücü olduğunu ileri sürmüştür. Yeni Avrasyacılık yaklaşımına göre, Batı'nın güçlenmesini ve nüfuzunu önleyecek en iyi yöntem 'Slav/Ortodoks' söyleme dayalı bir politika izlemek, Slav/Ortodoks kültürün Batı'dan farkını vurgulamak ve Rus milliyetçiliğini öne çıkarmaktır. Bu

yaklaşım çerçevesinde hem Rusya’da, hem de Rusya’nın yakın çevresinde yaşayan halklara Slav/Ortodoks söylem kullanılarak Rus milliyetçiliğinin empoze edilmesi gerekmiştir. Bu nedenle, Rusya, Ukrayna’nın ayrı bir ulus olduğunu kabul etmemekte, Ukrainleri Rusların ‘küçük kardeşi’, Ukrayna’yı da ‘küçük Rusya’ olarak tanımlamaktadır. Rus tarih yazımında Ukrayna’nın yüzyıllardan beri Rusya’nın ayrılmaz bir parçası olarak yer alması ve modern Rus tarihinin başlangıcı olarak Kiev Prenslığının kuruluşunun temel alınmasının sebebi Slav/Ortodoks Rus milliyetçiliğidir.

ABD dış politikasına yön veren en önemli isimlerden biri olan Brzezinski de ABD’nin Soğuk Savaş sonrası elde ettiği süper güç konumunu devam ettirmesi için jeopolitik yaklaşımları temel almıştır. Dünyaya hâkim olunması için Avrasya’ya hakim olunması gerektiğinin altını çizen Brzezinski’ye göre Avrasya hâkimiyeti ancak ABD’nin öncülüğünde, AB ile beraber doğuya doğru ilerleyerek sağlanabilecektir. Bu nedenle, AB’nin ve NATO’nun doğuya doğru genişlemesi ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin Batı’ya entegre olmaları, Batı’nın/ABD’nin gücünü devam ettirebilmesi açısından son derece önemlidir. Diğer yandan, Sovyet sonrası dönemde Ukrayna’nın bağımsızlığını kaybetmesini Rusya’nın jeopolitik anlamda en büyük kaybı olduğunu açıkça belirten Brzezinski, Rusya’nın Ukrayna üzerinde hâkimiyet kurması durumunda eski Sovyet coğrafyasının güneyi ve güneydoğusu üzerindeki halklar üzerinde de hâkimiyet sağlayabileceğini ve böylece Avrasya bölgesinin lideri olabileceğini iddia etmiştir.

Ukrayna, ABD ve Rusya dış politikasına yön veren jeopolitik stratejilerin temel aldığı Kara Hâkimiyet Teorisinde bahsedilen ‘Kalpgâh’ adındaki bölgenin tam merkezinde yer almaktadır. Bu teoriye göre Kalpgâh’ta yer alan bir ülkeye – Ukrayna’ya- hâkim olan dünyayı yönetebilecektir. Diğer yandan, Karadeniz’e ve Kırım yarımadasına hâkim olmak bu bölgeyi kontrol edebilmek için zorunlu görülmektedir. Bu nedenle, Ukrayna ve Kırım, Rusya açısından vazgeçilmez bir öneme sahip olmuştur. Batı için ise Rusya’nın güçlenmesini önlemek ve Soğuk Savaş sonrası dünya üzerinde elde edilen gücün devam ettirilebilmesi açısından Ukrayna’nın gerçek anlamda bağımsız olması ve Batı ile entegre olması son derece önemli görünmektedir. Bağımsız Ukrayna, Sovyet sonrası dönemde, bulunduğu jeopolitik konum nedeniyle Rusya tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanmış ve Rusya’nın Batı karşısında küresel bir güç olarak eski konumuna gelmesinde bir engel olarak ortaya çıkmıştır.

Ukrayna, jeopolitik kuramlar çerçevesinde yapılan değerlendirmelerin yanı sıra coğrafi konumu açısından ele alındığında da hem doğu-batı ekseninde Avrupa ile Asya arasında bir köprü olması, hem de Baltık Denizini Karadeniz’e bağlayan bir geçiş ülkesi olması nedeniyle de son derece stratejik öneme sahiptir. Dolayısıyla, Ukrayna’nın batıda Avrupa’yı, doğuda Asya’yı, kuzeyde Baltık havzasını etkileyebilecek kadar güçlü bir jeopolitik konumu bulunmaktadır. Diğer yandan yer altı kaynakları, askerî ve teknolojik potansiyeli, nitelikli nüfusu da Ukrayna’nın jeopolitik önemini artırmıştır. Tüm bu nedenlerden ötürü Ukrayna’nın

bağımsızlığından itibaren doğu ve batının, başka bir ifadeyle küresel güçlerin güç mücadelelerine sahne olması kaçınılmaz bir hal almıştır.

Ukrayna, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla herhangi bir bağımsızlık mücadelesi vermeden bağımsızlığına kavuşmuş ve gerçek anlamda bağımsızlık olgusuyla ilk kez yüz yüze gelmesinden dolayı yeni ve tecrübesiz bir devlet olarak uluslararası toplumda yerini almıştır. Dünya üzerindeki örneklerin büyük çoğunluğunda olduğu gibi Ukrayna'da da önce devlet kurulmuş, daha sonra kurulan devleti meşru kılacak bir ulusun inşa edilmesi gerekmiştir. 'Devletten ulusa' olarak adlandırılan bu ulus inşa sürecinde Ukrayna kimlik, tarih yazımı, dil politikaları, ulusal semboller gibi uluslaştırma araçlarıyla kendi ulusal kimliğini siyaseten inşa etme sürecine girmiştir. Burada, ulus inşasının tamamlanmasının uzun zaman alan bir süreç olduğu, hatta Peter B. Golden'ın ulus inşasının "sonu olmayan bir süreç" olduğu görüşü düşünüldüğünde, Ukrayna'nın ulus inşa sürecinde kısa sürede yol alması ve tamamlaması beklenemeyeceği, bugün bağımsızlığının 25. yılında sürecin devam etmesinin doğal bir sonuç olduğu açıkça görülmektedir.

Ulus inşası modelleri ele alındığında, ulusu, aynı topraklarda beraber yaşamının sonucu olarak ortak duyguları paylaşan vatandaşlar bütünü olarak değerlendiren yuttaşçıl unsurların yoğun olduğu ulus inşa modeli ile etnik unsurların temel alındığı, ulusu oluşturan bireylerin aynı soydan geldiğini kabul eden etnik unsurların yoğunlukta olduğu ulus inşa modeli ortaya çıkmaktadır.

Yurttaşçıl unsurların temel alındığı modelde kültürel birlik esas alınmakta, kültürel farklılıklar yadsınmakta; etnik unsurların temel alındığı modelde ise farklı etnik gruplar dışlanmaktadır. Ukrayna'daki ulus inşa süreci değerlendirildiğinde; parçalı toplum yapısı, doğusu-batısı ve güneyi arasındaki kültürel, etnik ve tarihî farklılıklardan kaynaklanan kopukluklar dikkate alındığında, bağımsızlığın ilk dönemlerinden itibaren yurttaşçıl temelde gelişen bir ulus inşası hedeflenmiş olsa da daha çok etnik unsurların yoğunlukta olduğu bir ulus inşası gerçekleştirilmiştir. Ancak *Euro-Maidan* krizinden itibaren, Kırım'ın işgal edilmesi ve Rusya'nın ülke topraklarında gerçekleştirdiği işgallerden sonra gelişen halk hareketi ve ulusal dayanışmayla Ukrayna'nın ulus inşasında ciddi biçimde yurttaşçıl unsurların yoğunluk kazanmaya başladığı görülmektedir.

Ukrayna'nın, bağımsızlığı üzerinden 25 yıl geçmesine rağmen, hem ulus ve devlet inşasında beklendiği kadar yol kat edilememesinden dolayı, hem de küresel güçlerin bu sürece yapmış olduğu etkiden ve kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunları bulunmaktadır. Ukrayna'nın Sovyet sonrası dönüşümünün gerçekleşmesine *oligarşik* yapılanma, Sovyet devlet yapılanmasının bir ölçüde devam etmesi, yolsuzluk ve rüşvet sarmalı ve ulusal bütünlüğün sağlanamaması gibi sorunlar engel olmaktadır. Ukrayna'da Sovyet sonrası dönüşümün sağlanmasını ve söz konusu sorunların aşılmasını güçleştiren nedenlerin başında doğusu ve batısı arasındaki etnik kimlik, kültür ve mezhep farklılıkları gelmektedir. Diğer yandan, Sovyet milliyetler politikasının sonucu olarak Ukrayna'da -diğer tüm eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi- siyasî sınırlar ve etnik unsurlar dikkate

alınmadan, belirli bir toprak temelinde kimliklerin etnikleştirilmesi sonucunda etnik heterojen bir yapı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Sovyet milliyetler politikasının doğal bir sonucu olarak Ukrayna'nın, Sovyetler Birliği'nden ayrılan diğer devletlerinki gibi etnik olarak heterojen bir yapısı bulunmaktadır. Bağımsızlık sonrası ulus inşa sürecinde Ukrayna etnik yapısı, Rusya ile olan ilişkilerin devam ettirilmesinin kaçınılmaz oluşu, geçmişten gelen olumsuz miras, ulusal birliği bozan Rus kültürü ve etkisinin devam ediyor olması gibi nedenlerden dolayı birçok sorunla karşılaşmış ve farklılıkların aşılarak geride bırakıldığı bir Ukrayna ulusunun yaratılması daha da güç bir hâl almıştır.

Çalışma, Ukrayna'nın henüz ulus ve devlet inşa sürecinin beklenen düzeyde ilerleyemediği görüşünden yola çıkılarak küresel güçlerin etkisine daha açık olduğu, bu nedenle de Ukrayna'nın iç politikasının ve ulus ve devlet inşa sürecinin küresel güçlerin etkinlik mücadelelerinden etkilendiği sorunsalı üzerine geliştirilmiştir. Uluslararası sistemin yapısında meydana gelen değişimlerin devletlerin amaçlarında ve davranışlarında değişikliklere yol açtığı; uluslararası sistemin küçük, zayıf ve gelişmekte olan devletlerden fazla etkilenmediği, aksine bu tip devletleri daha çok etkilediği düşünüldüğünde, Ukrayna'nın henüz ulus ve devlet inşasını modern yapılı bir ulus devlet kadar gerçekleştirmemiş olması nedeniyle uluslararası sistemden ve küresel güçlerden, büyük devletlere ve modern yapılı ulus devletlere göre belirgin biçimde etkilendiği varsayılmıştır. Bir başka ifadeyle, bu çalışmada, Ukrayna'nın ulus ve devlet inşa sürecinin yavaş ilerlemesine bağlı olarak ulus ve devlet inşa sürecinde, etnik, tarihi, dinsel unsurlar

ve kültürel miras kadar uluslararası sistemin ve küresel güçlerin de belirleyici olduğu ortaya konmuştur. Bu kapsamda, Ukrayna'nın iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunların ortaya koyduğu *Euro-Maidan* krizinin hızla uluslararası bir krize dönüşmesi ve küresel güçlerin *Euro-Maidan* olayları üzerinden yaptıkları güç mücadelesi ve bu durumun Ukrayna'nın ulus ve devlet inşa süreci üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

Ukrayna; jeopolitik konumu, etnik ve dinsel yapısı, tarihî ve kültürel yapısı nedeniyle bağımsızlığından itibaren iç ve dış politikasında Batı ile bir denge oluşturmak zorunda kalmıştır. Dış politika hedefine Batı ile bütünleşmeyi koymasına, hem Batı'nın siyasî ve ekonomik kurumlarına üye olmayı hem de Rusya ile olan iyi ilişkilerini devam ettirmek istemesine rağmen dengeyi sağlayamamıştır. Ukrayna'nın dış politikasında söz konusu dengeyi sağlayamamasının sebebi bulunduğu jeopolitik konum nedeniyle Rusya için vazgeçilmez olmasından, Batı için de Rusya'nın eski gücünü yeniden elde etmesinin önüne geçilebilmesi için Ukrayna'nın tamamen bağımsız olması gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Ukrayna'nın Sovyet geçmişine bağımlı kalmasından, Rusya'nın ekonomik baskısı veya etnik Ruslara yönelik uyguladığı politikalar gibi nedenlerle zaman zaman bu dengeyi yakalamakta güçlük çektiği ve Rusya'nın müdahalesine açık hale geldiği görülmektedir. Bu nedenle, Ukrayna, bağımsızlığından bugüne dek etnik, dinsel, tarihî ve kültürel farklılıklarından dolayı bütünlük oluşturmakta zorlanmış ve ulus ve devlet inşasında zorluklarla karşılaşmasından dolayı, başta tarihî ve kültürel bağı olan Rusya olmak üzere,

küresel güçlerin etkisine maruz kalmıştır. Ukrayna'nın siyasi kadrolarının, doğu-batı (Rusya-Avrupa) arasında durum ve güç dengelerine bağlı olarak, bazen Rus yanlısı, bazen de Batı yanlısı politikalar izlemesinin nedeni çevresinde gelişen güç mücadelesinden ve küresel güçlerden etkileniyor olmasıdır.

Batı tarafından desteklenmiş olan Turuncu Devrim sürecinde Millî Bellek Enstitüsünün kurulması, genellikle Rusya'ya yakın politikalar izleyen Yanukoviç döneminde enstitünün kapatılması ve Yanukoviç'in iktidardan ayrılması ve *Euro-Maidan* olaylarının patlak vermesiyle yeniden kurulması, Ukrayna'da ulus devlet ve inşa sürecinde küresel güçlerin, özellikle Rusya'nın ve Avrupa'nın etkisini ortaya koyan en çarpıcı örneklerden biridir. Ukrayna'da Rusya ve Batı'nın müdahalesi ve etkisinin en yoğun görüldüğü dönem 2004 yılı devlet başkanlığı seçim süreci ile bu sürecin sonrasında gelişen Turuncu Devrim dönemidir. *Euro-Maidan* krizinin ortaya çıkmasına da, Rusya'nın 2004 yılındaki Turuncu Devrim'in bir benzerinin yaşanacağı düşüncesiyle verdiği sert tepkinin neden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. *Euro-Maidan* krizindeki gelişmeler değerlendirildiğinde Rusya'nın, Ukrayna'nın doğusunda ve özellikle Kırım'da ayrılıkçı hareketler meydana gelmesi için gayret gösterdiği, Yanukoviç'in yerine Batı yanlısı bir yönetimin göreve gelmesi üzerine de Kırım'ı topraklarına kattığı görülmüştür. Kiev'de gerçekleştirilen saha çalışmasında *Euro-Maidan* krizinin uluslararası toplumda ve/veya basın ve medyada anlatıldığından farklı yönlerinin de bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Ukrayna’da görüşülen siyaset bilimciler, analistler, stratejistler, gazeteciler ve bürokratların büyük çoğunluğu *Maidan*’da toplanan göstericilerin rüşvet, yolsuzluk ve ekonomik sorunlar nedeniyle toplandığını, Ukrayna halkının büyük bir çoğunluğunun AB Ortaklık Anlaşmasını söz konusu sorunların sona ermesi için bir fırsat olarak gördüğünü belirtmişlerdir. Avrupa ile bütünleşmenin hayat standartlarını yükselteceğini ümit eden Ukrayna toplumunda *Euro-Maidan* hareketinden sonra Batı ile bütünleşme isteği güçlü bir şekilde artmış, halkın daha büyük bir çoğunluğu kendini Avrupa’ya ait görmeye başlamıştır.

Ukrayna’daki işgalleri gerçekleştirmek için güvenlik gerekçesini ileri süren Rusya, Kırım’ın ilhakıyla beraber Ukrayna’nın doğusundaki Rus azınlıkları provoke ederek buralardaki Rusları ve/veya Rusya yanlılarını harekete geçirmiş, Donetsk, Luhansk, Harkiv gibi şehirlerde Rus yanlısı gösteriler yapılmasını ve hükümet binalarının işgal edilmesini sağlamıştır. Kiev’de gerçekleştirilen mülakatlarda Rusların ve Rusça konuşanların bir kısmının Rus askerlerinin topraklarını işgal etmesinden önceleri memnuniyet duymuş olsalar dahi bugün - işgallerin başlamasından geçen iki buçuk yıl sonra- Rusya’nın Ukrayna topraklarındaki hâkimiyeti konusundaki düşüncelerinin değişmiş olduğu anlaşılmıştır. Rusya yanlısı tutum izleyen Ukrayna vatandaşlarının genel olarak Rusya’yı güçlü bir devlet olarak gördüğü, yaşam koşullarının yükseleceği düşüncesiyle Rus askerinin bölgedeki varlığından memnuniyet duydukları ancak beklentilerinin gerçekleşmemesi üzerine ve savaşın zor ve yıkıcı koşulları

nedeniyle büyük çoğunluğunun pişman olduğu ve Ukrayna'nın bütünlüğünden yana olmaya başladıkları sonucuna varılmıştır.

Kiev'de yapılan gözlem ve mülakatlarda, Ukrayna topraklarında Rusya'nın gerçekleştirdiği işgallerin Ukrayna'da vatanseverlik, toprağa bağlılık ve ulusa ait olma duygularını canlandığı, etnik heterojen yapısına rağmen tüm Ukrayna halkını bütünleştirdiği görülmektedir. Şehrin her noktasında 'banal milliyetçiliğin' göstergesi olan bayrak, devlet arması gibi ulusal sembollerin ve savaş kayıplarını hatırlatacak resimlerin veya çiçeklerin bırakıldığı görülmüştür. Günlük hayatın devam ettiği tüm alanlarda ve sokaklarda Ukrayna bayrağını üzerinde taşıyan her yaştan Ukraynalıya, sokaklarda Ukrayna'nın etnik ve kültürel unsurlarına gönderme yapan ve savaşı anlatan duvar resimlerine, Ukrayna bayrağının renkleri olan sarı ve maviye boyanmış duvarlara ve savaşta hayatını kaybeden askerin resimlerine, onlar için bırakılan çiçeklere rastlanmıştır. *Maidan*'da ve şehir merkezinde Rusya ile mücadele eden Ukrayna askerlerini ve millî mücadeleyi desteklemek için oluşturulan gönüllü hareketi ve yardım derneklerinin çalışmaları gözlemlenmiş; gelir düzeyi yüksek veya düşük, her kesimden Ukrayna vatandaşının elinden geldiğince orduya bağışta bulunduğu, gönüllülerin finansal yardımının dışında tıbbî yardım, yiyecek, giyecek ve her türlü bağışı kabul ettiği izlenmiştir. Gönüllü temsilcilerinin aktardığına göre, bugün sayısı yüzü aşan millî mücadele için çalışmakta olan gönüllü kuruluşları sayesinde Ukrayna ordusu ciddi biçimde güçlenmiş, işgal öncesi 5 bin olan Ukrayna askerinin sayısı 300 bine yaklaşmıştır. Diğer yandan, Rusya'nın işgalinden önce %80 oranında Rusça konuşulan Kiev'de,

Ukraince konuşulmasının belirgin biçimde arttığına tanık olunmuş, hatta Rusça yöneltilen soruları Ukrainece yanıtlayan kişilere rastlanmış ve görüşme gerçekleştirilen tüm uzmanlar halkın Rus işgalinden sonra Rusça konuşmamaya gayret gösterdiğini ve Ukrayna genelinde Ukrainece konuşulmasının yoğun olarak arttığını doğrulamıştır. Ukrayna’da, Rusya’nın saldırılarına ve Kırım’ı ilhak etmesine karşı bir tepki olarak Ukrainece konuşulmasının arttığına inanılmaktadır. Böylelikle, bağımsızlık sonrası ulus inşasının 23 yıl boyunca yavaş ilerlerken, Ukraincenin daha fazla konuşulmaya başlanması ve uluslaşmanın, Kırım’ın ve diğer toprakların işgali sonrası birden hızlandığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın başında, çoğunlukla etnik Ukrainlerin yoğun olduğu batı kesiminde yaşayan, kendisini Avrupa’nın bir parçası olarak gören halk ile Rus ve Rusça konuşan nüfusun yoğun olduğu ve Ukrayna’nın Rusya ile bütünleşmesinden yana olan doğu kesiminde yaşayan halkın karşı karşıya geldiği ve *Euro-Maidan* hareketinin bu kutuplaşma sonucunda ortaya çıktığı düşünülmüş; *Euro-Maidan* krizinin Avrupa ile Rusya arasında yaşanan güç mücadelesinin bir yansıması olduğu ileri sürülmüştü. Ülkede yaşanan iç karışıklıkların, Ukrayna’da uluslaşmanın göstergesi olan ‘biz’ bilincinin oluşmadığını gösterdiği varsayılmış, böylece ulus ve devlet inşasında ilerlemenin daha güç bir hâl aldığı ortaya atılmıştı. Ancak çalışma kapsamında gerçekleştirilen mülakatlarda ve Kiev’de yapılan gözlemlerde, Ukrayna’nın bütün şehirlerinde tüm etnik grupların *Maidan* hareketine katıldığı ve ‘derin bölünmüş’ olarak nitelendirilen Ukrayna toplumunun Rusya’nın ülke topraklarındaki işgallerine bütünleşerek tepki verdiği, halkın bir

bütün olarak hareket ettiği görülmüştür. Ulusal sembollerin günlük hayatın bir parçası haline getirilerek halkın büyük çoğunluğu tarafından kullanılması, Rusya'ya karşı savaşan Ukrayna ordusuna toplumun hemen hemen tamamı tarafından maddi ve manevi destek sağlanması ve sivillerin de gönüllü olarak savaşa katıldığı, böylelikle Ukrayna toplumunda 'biz' bilincinin oluştuğu, Rusya'nın ise ortak kültürel ve tarihî değerlere rağmen 'öteki' olarak görülmeye başlandığı ortaya çıkmıştır. Ukrayna'nın doğusunda ve Kırım'da savaşın sürdüğü bölgelerden savaş nedeniyle Rusya'ya doğru bir göç hareketi olmaması, savaş nedeniyle meydana gelen göçün genel olarak Ukrayna'nın batısına ve Avrupa'ya doğru gerçekleşmesi, Rusya'nın 'öteki' olarak görülmeye başlandığının örneklerden biridir.

Öte yandan, çalışmanın başında, Ukrayna'nın doğusunda ve güneyinde yaşanan karışıklıklar bir 'iç savaş' olarak görülüp, bu bölgelerde yaşayan etnik Rusların veya Rusça konuşanların ayrılıkçı hareketlerinden kaynaklandığı belirtilmişti. Ancak çalışmanın sonunda Ukrayna'da gerçekleşen söz konusu çatışmaların bir iç savaş olmadığı, aksine Rus işgaline karşı halkın dayanışma içinde olduğu ortaya çıkmıştır. Ukrayna'nın tüm bölgelerinden, tüm etnik kökenlerin *Euro-Maidan* hareketine katıldığı ve toplumun tamamının ulusal dayanışmaya katıldığı, işgallerin sona ermesi yönündeki ortak hedefte tüm Ukrayna halkının birleştiği görülmüştür. Dolayısıyla, Ukrayna'da bağımsızlığın ilk yıllarında ağırlık verilmek istenen unsurların, özellikle yuttaşçıl temelli ulus

bilincinin ve ulusal kimliğin *Euro-Maidan* hareketinden itibaren çok daha etkili ve kalıcı olduğu gözlenmektedir.

Ukrayna’da Kırım Tatarları, Müslümanlar ve diğer etnik grupların Ukrayna toplumuyla bütünleşmelerine ve yurttaşıl temelli bir ulus kimliğinin oluşmasına ilişkin birçok örnek görülmüştür. Özellikle Kırım’ın işgali ve hemen ardından ilhak edilmesi Ukrayna’daki tüm etnik grupların tepkisini çekmiş ve millî mücadele toplumun ortak hedefi olmuştur. Rusya’nın Kırım’ın ilhak etmesine ve Ukrayna’nın doğu bölgelerini işgal altına almasına en fazla direnen etnik grup olan Kırım Tatarları ile Ukrayna toplumu bütünleşmiş ve Ukrayna, Kırım’ı ve Kırım halkını daha güçlü biçimde benimsemiştir. Kırım Tatar Bayrak Gününün tüm Ukrayna’da coşkuyla kutlanması bunun en belirgin örneğidir. Öte yandan, 18 Mayıs Kırım Tatar Sürgününü Anma gününde tüm Ukrayna’da törenler düzenlenmiş, Ukrayna vatandaşlarının “Hepimiz Kırımlıyız” sloganları sokaklarda ve sosyal medyaya yaygın olarak kullanılmıştır.

Ukrayna anayasası ve uluslararası hukuk açısından yasal kabul edilmeyen Kırım’ın Rusya’ya bağlanmasına ilişkin referandumun demokratik, şeffaf ve adil koşullarda gerçekleştirilmediği; Kırım halkının neredeyse tamamının protesto edip referanduma katılmaması nedenleriyle de gerçekçi olmadığı görülmektedir. Rusya, Kırım’ı ilhak ettikten sonra, yeniden Karadeniz’de stratejik üstünlük elde etmiş, deniz gücünü Akdeniz’e ulaştırabilme ve Akdeniz’de daimî deniz gücü bulundurabilme imkânına sahip olmuş, hava kuvvetlerinin operasyon alanını da

Karadeniz'in batısına doğru genişletmiştir. Kırım'ın Rusya topraklarına dahil olması yasal kabul edilmemesine ve Batı'nın Rusya'ya uyguladığı baskı ve ambargolara rağmen Rusya'nın Kırım'dan geri çekilmemekte kararlı olduğu anlaşılmaktadır. Kırım ile ilgili güncel gelişmelere bakıldığında, Rusya'da 28 Temmuz 2016 tarihinde anayasa değişikliği gerçekleştiği ve Kırım Rusya'nın Güney Federal Bölgesi'ne bağlandığı görülmektedir. Tüm bu gelişmeler değerlendirildiğinde Rusya'nın geri adım atacağı ve Kırım'ın yeniden Ukrayna topraklarına dahil edileceği gerçekçi görünmemektedir. Ancak Ukrayna'da ve Ankara'da gerçekleştirilen tüm mülakatlarda uzmanlar ve Ukrayna vatandaşları Kırım'ın belirli bir süre içerisinde geri alınacağına inandıklarını belirtmişlerdir. Ukrayna halkının, Rusya'nın Kırım'dan çekileceği ve Kırım'ın yeniden Ukrayna topraklarına dâhil olacağı ihtimali son derece düşük olmasına rağmen Kırım'ın geri alınacağına inanması, diğer bir ifadeyle Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün bozulduğunu halen kabullenmemesi Ukraynalıların vatan sevgisini, milli mücadeleye olan inancını ve ulus olma halinin büyük ölçüde ilerlediğini göstermektedir.

Çalışmada elde edilen veriler ve güncel gelişmeler değerlendirildiğinde bağımsızlık sonrası Ukrayna'nın ulus ve devlet inşa sürecinin etnik, tarihî, dinsel ve kültürel unsurlarının oluşturduğu sorunlar nedeniyle oldukça yavaş ve güçlüklerle ilerlediği doğrulanmıştır. Diğer yandan, çalışmanın başında ileri sürüldüğü gibi Ukrayna'nın jeopolitik konumunu nedeniyle küresel güçlerin ilgi odağı olduğu, Batı ve Rusya'nın güç mücadelelerinden etkilendiği sonucuna da varılmıştır.

Küresel güçlerin söz konusu mücadelelerinin, Ukrayna'nın iç politikasına ve iktidar mücadelelerine olan yansıması ile Turuncu Devrim ve *Euro-Maidan* Krizi gibi iki önemli siyasî gelişmeye yol açması ulus ve devlet inşasında küresel güçlerin de diğer unsurlar kadar etkili olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, Rusya'nın Ukrayna'nın kendi etki alanından çıkmamasına yönelik politikalarının Ukrayna'nın ulus ve devlet inşa sürecine olumsuz etki ettiği sonucuna varılacağı beklenmişken, bunun aksine vatanseverlik, dayanışma ve devlete aidiyet duygularının artmasına yol açarak ulus inşasını olumlu etkilediği kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

Abdi, Zhaleh, (2014), “Ukrayna Krizine Jeopolitik Kuramlar Çerçevesinde Bakış”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, derl., Hasret Çomak, (İstanbul: Beta, 2014).

Anderson, Benedict, (1995), *Hayali Cemaatler*, İskender Savaşır (çev.), (İstanbul: Metis Yayınları, 1995).

Aslıhan Anlar, (2014), “Rusya ve Batı Arasında Ukrayna Krizi,” *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, derl., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014).

Aksoy, Metin, (2014), “Kriz Bağlamında Avrupa Birliği ve Ukrayna İlişkileri” içinde, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed., Hasret Çomak ve diğerleri (İstanbul: Beta, 2014).

Arı, Tayyar, (2013), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, (Bursa: MKM Yayıncılık, 2013).

Aydınğün, İsmail, (2012), “Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya’nın ‘Geçiş’ Ülkesi Ukrayna, Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna içinde, Ed., İsmail Aydınğün ve Çiğdem Balım, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2012).

Baev, Pavel K., 2012, “Reformatting the EU Russia Pseudo-Partnership: What a Difference a Crisis Makes”, *Responding to a Resurgent Russia* içinde, ed., Vinod K. Aggarwal ve Kristi Govella, (London: Springer, 2012).

Beichelt, Tim ve Pavlenko, Rostyslav, (2005), “The Presidential Election and Constitutional Reform”, *Presidential Election and Orange Revolution Implications for Ukraine’s Transition* içinde, ed., Helmut Kurth ve Iris Kempe (Kyiv: Friedrich Ebert Stiftung, 2005).

- Bilener, Tolga, (2004), “Ulus Olma Sürecinde Ukrayna”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna* içinde, derl., Erhan Büyükkakıncı, (Ankara: Phoneix Yayınevi, 2004).
- Birch, Sarah, (2000), *Elections and Democratization in Ukraine*, (New York: St Martin’s Press, 2000).
- Brezinski, Zbigniew, (2005), *Büyük Satranç Tahtası*, Yelda Türedi, (çev.), (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2005).
- Brubaker, Rogers, (2011), “Nationalizing States Revisited: Projects and Processes of Nationalization in Post-Soviet States, *Ethnic and Racial Studies*, 34, 11, ss. 1785-1814.
- Brubaker, Rogers, (1996), “Nationalizing States in the Old New Europe – and the New”, içinde, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*, (Cambridge University Press, 1996).
- Brubaker, Rogers, (1996), “Nationhood and the National Question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia: An Institutional Account”, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe* içinde, (Cambridge University Press, 1996).
- Cafersoy, Nazım, (2002), “Rus jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 8, Sayı 4, Kış, ss. 51-101.
- Charap, Samuel ve Darden, Keith (2014), “Russia and Ukraine”, *Survival: Global Politics and Strategy*, 56 (2), 2014, ss. 7-14.
- Cerrah, Ufuk, (2014), “Ukrayna Krizinin Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkileri”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, ed., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta, 2014).
- Connor, Walker, (1994), “When is a Nation”, *Nationalism*, içinde, ed., John Hutchinson and Anthony Smith, (New York: Oxford University Press, 1994).
- Çomak, Hasret v.d., (2014), “Karadeniz’de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, derl., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta, 2014).

Defay, Alexandre, (2005) *Jeopolitik*, İsmail Yerguz (çev.), (Ankara: Kültür Kitaplığı, 2005).

Demir, Sertif, (2014), “Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi içinde*, derl., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta, 2014).

Dubien, Arnaud, (2007), “The Capacity of Russian-Ukrainian Energy Relations”, *Ifri Russia/NIS Center*, Paris 2007, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifri_dubien_Russie_Ukraine_gaz_ANG_mai2007.pdf, Erişim: 03 Ağustos 2016.

Dugin, Alexandr, (2015), *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Vügar İmanov, (çev.), (İstanbul, Küre Yayınları, 2015).

Esen, Bora, (2011), “Ukrayna Ülke Raporu”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2011 Nisan.

Fukuyama, Francis, (1989), “The End of History”, *The National Interest*, Summer 1989, Vol. 16, 3, ss. 3-18.

Hadjinov, İlya, (2010), “KEİÖ Çerçevesinde Ukrayna-Türkiye İşbirliği”, *Değişen Karadeniz Jeopolitiğinde Türkiye-Ukrayna İlişkileri içinde*, derl., İlyas Kamalov ve Hasan Kanbolat, (Ankara: Veritas, 2010).

Ham, Peter Van, (1994), “Ukraine, Russia and European Security: Implications For Western Policy”, *Chaillot Papers*, 13, February 1994, <http://ftp.infoeuropa.euroid.pt/files/database/000000001-000005000/000001698.pdf>, Erişim: 29 Temmuz 2016.

Hobsbawm, E. J., (2010), *Milletler ve Milliyetçilik Program Mit Gerçeklik*, (çev.) Osman Akınhay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010).

Huseynov, Fuat, (2003), “Bağımsız Devletler Topluluğunun Oluşumunun Hukuki Boyutları,” <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2544.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)

İlhan, Suat, (1989), *Jeopolitik Duyarlılık*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989).

İmanbeyli, Vügar, (2014), “Ülke İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi”, *SETA Perspektif*, Sayı: 16, Mart, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140320184806_ulke-ici-krizden-uluslararasi-soruna-ukrayna-kirim-meselesi-pdf.pdf, Erişim: 20 Temmuz 2015.

İsmailov, Meşdi, (2011), *Avrasyacılık Mukayeseli Bir Okuma – Türkiye ve Rusya Örneği*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011).

İşcan, İsmail Hakkı, (2004), “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, *Uluslararası İlişkiler*, 1, 2, ss. 47-79.

Gali, Igor v.d., (2008), *Sovyetler Birliği Nasıl/Neden Yıkıldı*, (Ankara: Phoneix Yayınevi, 2008).

Genç, Deniz, (2014), “İngiliz, Fransız ve Alman Basınında Kırım Sorunu”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Sorunu içinde*, Ed., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta, 2014).

GRIDA, (2015), “Natural Conditions and a History of Ukraine”, <http://enrin.grida.no/biodiv/biodiv/national/ukraine/state/>, Erişim Tarihi: 30 Aralık 2015.

Janmaat, Jan German, (2008), “Nation Building, Democratization and Globalization of Competing Priorities in Ukraine’s Education System”, *Nationalities Papers*, March, Vol. 36, 1, ss. 1-23.

Janmaat, Jan German, (1999), “Language Politics in Education and the Response of the Russians in Ukraine”, *Nationalities Papers*, 27, 3, ss. 475-501.

Kalay, Güler, (2013), *Soğuk Savaş Sonrası Eski SSCB Coğrafyasında Etnik ve Dinsel Çatışmalar*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2013).

Kalb, Marvin, (2015), *Imperial Gamble Putin, Ukraine and the Cold War*, (Washington DC: Brookings Institution Press, 2015).

Kamalov, İlyas, (2008), *Moskova’nın Rövanşı* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008).

Karabulut, Bilal , (2013), *Strateji Jeostrateji ve Jeopolitik*, (Ankara: Barış Kitabevi, 2013).

Karadeli, Cem, (2014), “Ortaçağdan Günümüze Ukrayna’nın Kısa Tarihi”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, Ed., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta, 2014).

Karadeli, Cem, (2014), “Ukrayna’da Milli Aidiyet Rekabet ve Azınlıklar”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, Ed., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta, 2014).

Karatnycky, Adrian, (2006), “Ukraine’s Orange Revolution”, *Foreign Affairs*, Vol. 84, No. 2, April 2005, ss. 35-52.

Kaya, Ayşe, (2012), “SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği”, *Alternatif Politika*, 4, 3, ss. 354-378.

Kelkitli, Fatma Aslı, (2014), “Kırım: Rusya için Vazgeçilmez Yarımada”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, ed., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta, 2014).

Kempe, Iris ve Solonenko, Irina, (2005), “International Orientation and Foreign Support”, *Presidential Election and Orange Revolution Implications For Ukraine’s Transition* içinde, ed., Iris Kempe ve Irina Solonenko, (Kyiv: Friedrich-Ebert-Shiftung, 2005).

Kocakenar, Mustafa, (2015), “Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler”,
http://tasam.org/Files/Icerik/File/amerikan_dış_politikasında_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler.pdf_bbb8f41e-d1bd-47e0-9202-38be4882d7b8.pdf,
 Erişim Tarihi: 30.10.2015.

Korostelina, Kalina V.,(2013), “Ukraine Twenty Year After Independence: Concept Models of the Society”, *Communist and Post-Communist Studies*, 46,(2013), ss. 53-64.

Kubicek, Paul, (2008), *The History of Ukraine*, (Westport Conn: Greenwood Press, 2008).

Kurubaş, Erol, (2006), “SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Yeni Uluslaşma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No. 5, ss. 122-133.

Kuzio, Taras, (2014), "From Kuchma to Yushchenko Ukraine's Presidential Elections and the Orange Revolution", *Problems of Post-Communism*, 52, 2, ss. 29-44.

Kuzio, Taras, (2012), Ukraine's relations with the West since the Orange Revolution, *European Security*, 21:3, ss. 395-413.

Kuzio, Taras, (2006), "National Identity and History Writing in Ukraine", *Nationality Papers*, V. 34, 3, ss. 407-427.

Kuzio, Taras, (2001), *Ukraine: State and Nation Building*, (New York: Routledge, 2001).

Kuzio, Taras, (2001), "Identity and Nation-Building in Ukraine-Defining the Other," *Ethnicities*, 1, 3, ss. 343-365.

Lapczynski, Martin, (2009), "The European Union's Eastern Partnership: Chances and Partnerships", *Caucasian Review of International Affairs*, 3, 2, ss. 143-155.

Little, David, (2005), *The Legacy of Intolerance*, (Washington, The United States Institute of Peace, 2005).

Mackinder, Halford J., (?), *Democratic Ideals and Reality*, (Washington, DC: National Defence University Press, t.?).

Magocsi, Paul Robert, (2010), *A History of Ukraine*, (Toronto: University of Toronto Press, 2010).

Martin, Jeff, (2014), The Strategic Importance of the Black Sea", http://www.whatswrongwiththeworld.net/2008/08/the_strategic_importance_of_th.html, Erişim Tarihi: 1 Ocak 2016.

Molchanov, Mikhail, (2003) "Ukraine's European Choice: Pitfalls and Prospects", *NATO – EAPC Fellowship 2001 – 2003, Final Report*, Office of Information Press. <http://www.nato.int/acad/fellow/01-03/molchanov.pdf>, Erişim Tarihi: 27 Eylül 2015.

Mothyl, Alexander J., (1993), *Dilemmas of Ukraine: Ukraine After Totalitarianism*, (New York: Council on Foreign Relations Press, 1993).

- Muir, Richard, (1997), *Political Geography*, (London: MacMillan Press, 1997).
- Neak, Laura, (2008), *The New Foreign Policy Power Seeking in a New Globalized Era*, (Lanham, USA: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2008).
- Ocak Arda, (2015), “Ukrayna Ülke Raporu”, T.C. Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü, Ülke Masaları Daire Başkanlığı, 2015.
- Otfinoski, Steven, (2005), *Ukraine*, (New York: Facts on File, 2005).
- Olçar, Kemal, (2007), *Karadeniz Politikaları ve Türkiye Ukrayna Stratejik İlişkileri*, (İstanbul, IQ Kültür Sanat, 2007).
- Özkırımlı, Umut, (2015), *Milliyetçilik Kuramları*, (Ankara: Doğubatı Yayınları, 2015).
- Petro Nicolai N., (2015), “Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine”, *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives* içinde, ed., Agnieszka Pikulicka-Wilczewska ve Richard Sakwa, (Bristol UK: E-international Relations Publishing, 2015).
- Pridham, Geoffrey, (2014) “EU/Ukraine Relations and the Crisis with Russia 2013-2014: A Turning Point”, *The International Spectator*, Vol. 49, 4, December 2014, ss. 23-61.
- Kırım Haber Ajansı, (2016), “KTMM Davasına SSCB Dönemi Belgeleri Eklendi”, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/ktmm-davasina-sscb-donemi-belgeleri-eklendi/144707/>, Erişim: 23 Ağustos 2016.
- Kırım Haber Ajansı, (2016), “Harkiv’de Kırım Tatar Bayrak Günü”, <http://qha.com.ua/tr/toplum/harkiv-de-kirim-tatar-bayrak-gunu/146349/>, Erişim: 19 Ağustos 2016.
- Sandıklı, Atilla, (2011), “Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar”, *Bilgesam*, Rapor No: 27, <http://www.bilgesam.org/images/dokumanlar/0-81201404088jeopolitikveturkiye.pdf>, Erişim: 38 Kasım 2015.
- Sancaktar, Caner, (2014), “SSCB Sonrası Ukrayna: Kapitalizme Geçiş ve Milliyetçi Parçalanma”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, derl., Hasret Çomak v.d., (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014).

Shulman, Stephen, (1998), “Completing versus Complementary Identities: Ukrainian-Russian Relations and the Loyalties in Ukraine”, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 26, 4, (1998), ss. 615-632.

Smith, Anthony D., (1994) “The Rise of Nations”, *Nationalism*, içinde, , ed., John Hutchinson and Anthony Smith (New York: Oxford University Press, 1994).

Solonenko, Iryna, (2009) “External Democracy Promotion in Ukraine: The Role of the European Union”, *Democratization*, 4, ss. 709-731.

Szporluk, Roman, (1982), *Ukraine*, (Michigan, Edwards Brothers Inc., 1982).

Şeker, Burak Şakir, (2014), “Ukrayna Krizinde Tarihsel Doku: Türk Hâkimiyeti-Rus Yayılmacılığı”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde, derl., Hasret Çomak ve diğerleri, (İstanbul: Beta, 2014).

Tarakçı, Nejat, (2003), *Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji*, (İstanbul: Çantay Kitabevi, 2003).

TUİD, (2012), “Devlet Başkanı ile Başbakan Arasında Boru Hattı Tartışması”, *Türkiye Ukrayna İşadamları Derneği*, <http://tuid.org.ua/devlet-bakanyla-babakan-arasnda-boru-hatt-tartmas>, Erişim: 23 Temmuz 2016.

Turan, Günhan, (200), “Bağımsız Ukrayna’nın Dış Politika Seçenekleri,” *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, içinde, derl., Erhan Büyükkakıncı (Ankara, Phoneix Yayınevi, 2004).

Uçarol, Rıfat, (2000), *Siyasi Tarih 1789-1999*, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 2000).

Wheatley, Jonathan, (2009), “Managing Ethnic Diversity in Georgia: One step forward, Two Steps Back”, *Central Asian Survey*, 28, 2, ss. 119-134.

Wilson, Andrew, (2014), *Ukraine Crisis What it Means for the West*, (New Haven: Yale University Press, 2014).

Wolczuk, Roman, (2003), *Ukraine's Foreign and Security Policy 1991-2000*, (London: Roudledge Curzon, 2003).

